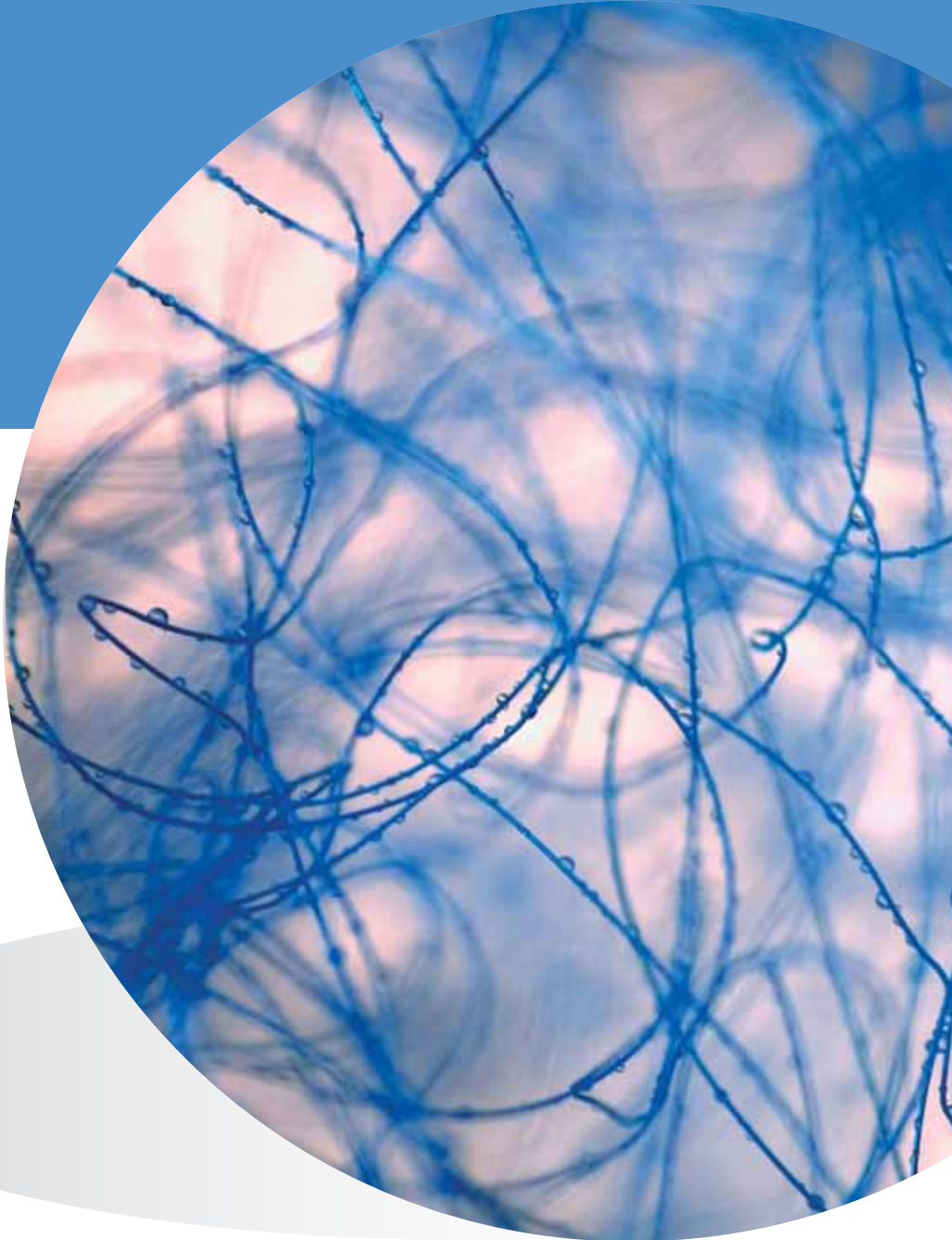


Michael Saarikoski  
Jarmo Ellonen

# Kevytsavuke- oikeudenkäynti Suomessa 2005–2010

RAPORTTI



Michael Saarikoski, Jarmo Ellonen

# Kevytsavukeoikeudenkäynti Suomessa 2005–2010



TERVEYDEN JA  
HYVINVOINNIN LAITOS

RAPORTTI 18/2012

© Kirjoittajat ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitos

ISBN 978-952-245-499-7 (painettu)

ISSN 1798-0070 (painettu)

ISBN 978-952-245-500-0 (verkko)

ISSN 1798-0089 (verkko)

Juvenes Print – Tampereen Yliopistopaino Oy,  
Tampere 2012

# Esipuhe

Tupakka aiheuttaa Suomessa 5 000 kuolemaa vuosittain ja on keskeisimpiä kansanterveyden uhkia ja väestöryhmien välisten terveyserojen aiheuttajia. Puolet tupakan aiheuttamista kuolemista tapahtuu ennen 70 vuoden ikää.

Suomi on ollut maailmassa tupakkapolitiikan edelläkävijämaita aina vuodesta 1976, kun tupakkalaki säädettiin. Lakiin tulleista asioista voidaan erityisesti mainita tupakan mainonnan kieltö, tupakointirajoitukset julkisissa tiloissa, tupakan myynnin kieltö alle 16-vuotiaille, pakolliset pakkausmerkinnät sekä tupakkatuotteiden ennakkotarkastus. Laki siis edellytti, että kaikki Suomessa markkinoille tulevat tupakkatuotteet piti hyväksyttävä viranomaisella, joka tuolloin oli lääkintöhallitus.

Lääkintöhallituksessa tarkastettiin, että tuotteen pakkauksessa on asianmukaiset merkinnät savukkeen nikotiini-, terva- ja hääkåpitoisuuksista sekä viranomaisen määräämä terveysvaroitus. Esimerkiksi 1980-luvulla oli voimassa varoitus: ”Joka vuosi yli 2 000 suomalaista tupakoitsijaa sairastuu keuhkosyöpään”. Kun tieto passiivisen tupakoinnin terveyshaitoista 1980-luvulla lisääntyi, varoitus muutettiin muotoon: ”Tupakansavu saastuttaa ilman ja vaarantaa terveyden”.

Tutkimuksissa on osoitettu, että tupakkalain säätämisen aikaan käyty vilkas mediakeskustelu sai aikaan tupakan kulutuksen vähenemisen jo ennen lain voimaantuloa. Lisäksi tupakkalaki pysäytti naisten tupakoinnin nousun. Nuorten naisten ikåluokissa tupakointi väheni vanhempiin ikåluokkiin verrattuna. Lain kansanterveydellinen merkitys oli huomattava ja Suomi sai laista osakseen kiitosta muiden muassa Maailman terveysjärjestöltå.

Laki ei kuitenkaan ollut tupakkateollisuuden tavoitteiden joukossa. Lain toimivuutta ja viranomaisen valvonnan tehokkuutta alettiin testata melkein heti lain voimaantulon jälkeen. Erityisesti haettiin mainontakiellon porsaanreikiå. Tupakan sijasta mainostettiin tupakkayritystå ja sen savukkeita tavaramerkkiå mainitsematta. Toinen yleisesti käytetty keino mainontakiellon kiertåmisesså oli tupakkatuotteen tavaramerkin käyttö muissa tuotteissa ja niiden mainonnassa, erityisesti vaatteissa ja jalkineissa. Tupakkasponsorointi moottoriurheilun piirisså oli oivallinen keino saada tupakkamerkit nåkyviin mys suomalaisissa viestimisisså.

Mys terveysvaroitus ja savukkeiden haitta-ainepitoisuudet joutuivat tupakkamarkkinoinnin pelinappuloiksi. Koska laki jakoi savukkeet kahteen haitallisuusryhmåen, pyrittiin teknisillå keinoillå saamaan filterit sellaisiksi, ettå pitoisuudet olivat pieniå. Nåin saivat alkunsa kevytsavukkeet. Matalamman haitallisuusryhmån savukkeita markkinoitiin erityisesti naisille, ja pakkauksiin lisåttiin sanoja kuten ”light”, ”ultra light” tai ”kevyt”. Nåiden savukkeiden pakkaukset olivat vaaleita tai pastellinsåvyisii korostaen keveyttå. Terveysvaroitukset pyrittiin monessa tapauksessa tekemåen samaan våriskaalaan, jotta ne eivåt erottuisi liikaa pakkauksen kokonaisuudesta.

Harhaanjohtavat pakkausmerkinnået saivat aikaan hmmennystå kuluttajissa, joista monet kuvittelivat kevytsavukkeiden olevan vahvoja savukkeita ”terveellisempiå”. Nåin ei kuitenkaan todellisuudessa ollut, vaan kevytsavukkeet olivat aivan yhtå vaarallisia kuin vahvemmat savukkeet, sillä tupakoijat muuttivat polttamistapaansa imien niittå voimakkaammin kuin vahvoja savukkeita. Tupakayhtit eivåt tåstå huolimatta kuitenkaan itse varoittaneet kuluttajia kevytsavukkeiden vaaroista.

Tupakkalainsåadånt muuttui Suomen liittyesså Euroopan unioniin. Keveyteen tai muuhun savukkeen ominaisuuksiin liittyviå sanoja ei saanut enåå kyttå pakkauksissa. Lisåksi Suomen tupakkalakiin tuli 1990- ja 2000-luvuilla passiivisen tupakoinnin haittoja ehkåisevåt tupakointikiellot typaikoille ja ravintoloihin. Mys epåsuora mainonta ja sponsorointi kiellettiin. Tupakkalaki tiukennettiin mys uusilla myyntirajoituksilla ja tekemållå tupakan myynti luvanvaraiseksi. Kaikkein huomattavin muutos tupakkalakiin sadettiin vuonna 2010, jolloin lain tavoitteeksi asetettiin tupakoinnin loppuminen kokonaan. Maailman terveysjärjestn avulla on saatu aikaan tupakoinnin tor-

juntaa koskeva kansainvälinen puitesopimus, jonka lähes kaikki maailman maat ovat allekirjoittaneet. Sopimus on auttanut erityisesti kehitysmaita taistelussa tupakan markkinointia vastaan.

Lain lisäksi Suomen tupakkapolitiikan keinoja ovat olleet terveyskasvatus, tutkimus ja kulutuksen hillitseminen veronkorotuksilla. Tupakka-oikeudenkäynnit (litigation) ovat olleet erityisesti Yhdysvalloissa käytetty keino tupakoinnin vähentämiseksi asettamalla tupakkayhtiöt korvausvastuuseen tupakan aiheuttamista sairauksista. Tupakkayhtiöitä on oikeudenkäyntien perusteella saatu Yhdysvalloissa maksamaan huomattavia korvauksia terveydenhoitokuluista ja tupakkasairauksista sekä osavaltioille että yksittäisille kansalaisille, jotka ovat liittyneet ryhmäkanteisiin tupakkayhtiöitä vastaan. Ilman tupakka-oikeudenkäyntejä tupakkayhtiöt eivät olisi todennäköisesti koskaan myöntäneet tupakan valtavia terveyshaittoja.

Nyt käsillä oleva raportti on professori emeritus Erkki Aurejärven ja hänen kollegojensa Michael Saarikosken ja Jarmo Ellosen kirjoitus Suomen toisesta tupakka-oikeudenkäynnistä, jota he ovat yhdessä ajaneet siihen työaikaansa uhraten ilman ulkopuolista rahoitusta. Vaikka professori Aurejärven ensimmäinen tuotevastuukanne hylättiin korkeimman oikeuden vuonna 2001 tekemässä ennakkoratkaisussa, hän jatkoi oikeuden hakemista tupakkasairauksiin sairastuneille naisille toisella kanteella, joka on julkisuudessa saanut nimen kevytsavukeoikeudenkäynti. Vaikka tämäkään kanne ei Suomen oikeusjärjestelmässä lopulta menestynyt, ovat kevytsavukejuttu ja sitä edeltänyt tuotevastuukanne olleet monessa suhteessa erittäin merkittäviä tapahtumia Suomen tupakkapolitiikassa.

Nämä oikeudenkäynnit ovat näkyneet tupakasta käydyssä julkisessa keskustelussa parin vuosikymmenen ajan. Ne ovat luoneet pohjan tupakkajuridiikkaan ja tehneet siitä yhden keskeisen osan Suomen tupakkapolitiikan kokonaisuutta. Raporttia lukiessa hämmästytti, miten vähän tupakan vaaroista on tiedetty ainakin vielä 1970-luvulla. Tupakan markkinoinnissa mielikuvitus on ollut lähes rajaton.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos haluaa kiittää kirjoittajia kevytsavukeoikeudenkäyntiä koskevasta raportista. Prosessi on ollut tärkeä osa tupakoinnin vähentämisen tähtääviä pyrkimyksiä. Siksi THL:n mielestä on tärkeää, että tämä kokonaisuus on nyt dokumentoitu. Raportin kautta myös ehkäisevässä kansanterveystyössä kasvaa ymmärrys tupakkapolitiikkaan liittyviin juridisiin kysymyksiin.

Kesäkuussa 2011

Pekka Puska  
pääjohtaja, THL

Antero Heloma  
ylilääkäri, THL

# Sisältö

<b>1</b>	<b>Johdanto</b>	<b>9</b>
1.1	Kevytsavukeoikeudenkäynnin tausta	9
1.1.1	Aho-oikeudenkäynti 1988–2001	9
1.1.2	Eduskunnan kanta vuonna 1990	9
1.1.3	Tupakkateollisuuden sisäisten asiakirjojen paljastuminen	10
1.2	Yleiskuva kevytsavukeoikeudenkäynnistä	11
1.3	Kevytsavukejutun aineisto	12
1.4	Kevytsavukejutun tuomiot	13
1.4.1	Oikeuksien kokoonpanot ja ratkaisut	13
1.4.2	Tuomioiden suhde reaali maailman ilmiöihin	14
1.5	Kevytsavukejutun yhteiskunnallinen merkitys	16
<b>2</b>	<b>Kevytsavukejutussa esitetyt kannevaatimukset</b>	<b>18</b>
<b>3</b>	<b>Kevytsavukejutun kanneperusteet ja ratkaistavat asiakysymykset</b>	<b>19</b>
3.1	A:n ja B:n tupakointi	19
3.2	Tuotevastuun henkilörelaatiot	20
3.2.1	Tuotevastuun oikeudellinen rakenne	20
3.2.2	Markkinoinnin käsite	20
3.2.3	Viranomaisten tiedot savukkeiden vaarallisuudesta	21
3.2.4	Viranomaisten erheelliset ratkaisut ja liian väljä valvonta	22
3.2.5	Viranomaisten valtakunnallinen valistustoiminta	23
3.2.6	Viranomaisen varoitukset Amerin ja BAT Finlandin vastuu- vapausperusteena	23
3.2.7	Yhteenveto henkilörelaatioista	24
3.3	Vastaajayhtiöiden yhteisvastuu	25
3.3.1	Liiketoiminnan siirtäminen yhtiöltä toiselle	25
3.3.2	Vahingonkorvauslain 6. luvun 2 §:n mukainen yhteisvastuu	26
3.4	Korvausvastuun kohdentuminen lisenssisopimuksen tai konserni- suhteen perusteella	27
3.5	Korvausvaatimusten vanhentuminen	31
3.6	A:n ja B:n sairaudet ja niiden syytekijät	34
3.6.1	Keuhkosyöpä	34
3.6.2	Keuhkohtaumatauti	34
3.6.3	Nikotiiniriippuvuus	34
3.6.3.1	Faktat ja hovioikeuden ratkaisu	34
3.6.3.2	Henkilövahinkojen korvauskelpoisuuden sääntely vahingonkorvauslaissa	37
3.7	Ympäristön tupakansavu ja kantajien sairaudet	39

3.8	Vastaaajayhtiöiden väitetty tuottamuksellinen menettely. . . . .	.39
3.8.1	Tupakan valmistaminen ja liikkeelle laskeminen. . . . .	.39
3.8.2	Tupakan markkinoiminen ja jakelun salliminen alaikäisille .41	
3.8.2.1	Tupakan markkinoiminen alaikäisille, pikkuaskit .41	
3.8.2.2	Tupakan markkinoiminen alaikäisille, lisäaineet lasten tupakoinnin mahdollistamiseksi . . . . .	.42
3.8.3	Tupakan jakelun salliminen alaikäisille . . . . .	.45
3.8.4	Tupakan ja savukkeiden koostumuksen muokkaaminen . . . .	.47
3.8.4.1	Nikotiinimanipulaation merkitys kanteiden kannalta. . . . .	.47
3.8.4.2	Näytön rajaaminen ja arviointi. . . . .	.48
3.8.4.3	Johtopäätökset nikotiinimanipulaatiosta . . . . .	.51
3.8.5	Viranomaistoiminnan estäminen ja viivyttäminen . . . . .	.51
3.8.5.1	Hovioikeuden erheellinen käsitys . . . . .	.51
3.8.5.2	Amerin ja BAT Finlandin menettely. . . . .	.52
3.8.5.3	Savukkeiden jakelu alaikäisille . . . . .	.52
3.8.5.4	Savukerasioiden varoitusmerkinnät . . . . .	.53
3.8.5.5	Kevytsavukkeet . . . . .	.54
3.8.5.6	Estämis- ja viivytyksen menettelyn vahingonkorvaus- oikeudellinen merkitys . . . . .	.54
	Lapsille myyminen . . . . .	.54
	Varoitusmerkinnät . . . . .	.55
	Kevytsavukkeet . . . . .	.56
3.8.5.7	Kirjalliset todisteet viranomaistoiminnan estämisestä ja viivyttämisestä . . . . .	.56
	Hovioikeuden suorittama rajaus . . . . .	.56
	Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n lausunnot viranomaisille. . . . .	.56
	Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n asiamiehet lausumat. . . . .	.57
	Hovioikeuden suorittaman rajauksen perusteettomuus . . . . .	.59
	Yhteenveto hovioikeuden tuomion kohdasta 7.4. . . . .	.60
3.8.6	Kevytsavukkeet. . . . .	.60
3.8.6.1	Tuotteen valmistajien eli Amerin ja BAT Finlandin tiedot ja menettely. . . . .	.61
	Kuluttajien tahallinen harhauttaminen . . . .	.61
	Kevytsavukkeista annetut markkinointitiedot	61
3.8.6.2	Kuluttajien tiedot ja menettely . . . . .	.64
	Väärät uskomukset . . . . .	.64
	Harhaanjohtavan informaation rajaaminen asian ulkopuolelle . . . . .	.65
	”Tupakoinnin aiheuttaminen” . . . . .	.68

	3.8.6.3	Viranomaisten ja lainsäätäjän tiedot ja menettely	.69
	3.8.6.4	Vuosien 1986–2002 viivytystaistelun sivuuttaminen	.72
		TTY:n lausunto 28.8.1986	.72
		Tupakkalakiin vuonna 2002 säädetyn kiellon vastustaminen	.73
	3.8.6.5	Hovioikeuden yhteenveto	.74
3.9		Vastaaajayhtiöiden velvollisuus varoittaa savukkeiden terveysvaaroista	74
3.10		Yleinen tieto tupakan aiheuttamista terveysriskeistä	.75
	3.10.1	Lähtökohtana vuosi 1975	.75
	3.10.2	Väärä kysymyksenasettelu: tupakkayhtiöiden tiedot on jätetty pois	.76
	3.10.3	Amerin ja BAT Finlandin liikkeelle laskemat tiedot	.76
	3.10.3.1	Savukkeiden terveysvaaroja väheksyvä aineisto	.76
	3.10.3.2	Asiamies Raimo Lintuniemen tiedotustoiminta	.77
	3.10.3.3	Huomaavaiset Tupakoitsijat ry:n kautta jaettu informaatio	.80
	3.10.3.4	Markkinointiesite ”Väitteitä ja vastauksia tupakasta ja tupakoinnista”	.83
	3.10.3.5	BAT Finlandin puhelinneuvonta	.85
	3.10.3.6	Todistaja Satu Lipposen kannanotot	.85
	3.10.3.7	Hovioikeuden johtopäätös	.86
	3.10.4	Väärin hahmotettu tuotevastuu	.86
	3.10.5	Ratkaisukriteerinä lääkintöhallituksen vuoden 1978 varoitusmerkintä	.86
	3.10.5.1	Vuoden 1978 varoituksen sisältö ja riittävyys	.86
	3.10.5.2	Viranomaisen varoitus Amerin ja BAT Finlandin vastuuvapausperusteena	.88
	3.10.5.3	Lasten tiedot savukkeiden terveysvaaroista	.88
	3.10.5.4	Kysymys tupakoitsijan tietoisesta riskinotosta	.90
3.11		Tuotevastuulain mukainen vastuu	.91
	3.11.1	Tuotevastuulain esitöiden sivuuttaminen	.92
	3.11.1.1	Johdannoksi	.92
	3.11.1.2	Hallituksen esitys ja lakivaliokunnan mietintö	.93
	3.11.1.3	Käräjäoikeuden ja hovioikeuden ratkaisut	.95
		Käräjäoikeuden tuomio 10.10.2008	.95
		Hovioikeuden tuomio 31.5.2010	.95
	3.11.2	Tuotevastuulain 3 §:n tulkinta	.96
3.12		Oikeudenkäyntikulut	.98
3.13		Eräiden tupakkayhtiöiden sisäisten asiakirjojen hylkääminen kirjallisina todisteina	.100
	3.13.1	Johdannoksi	.100
	3.13.2	Käräjä- ja hovioikeuden päätösten arviointi	.101



<b>4</b>	<b>Professori Pertti Haapalan tutkimushanke ”Yleinen tietoisuus tupakan terveysterveysvaikutuksista Suomessa 1950-luvulta alkaen” . . . . .</b>	<b>103</b>
4.1	Haapalan raportin ja todistuksen merkitys kevytsavukeoikeudenkäynnissä . . . . .	103
4.2	Hankkeen salaaminen ja rahoittaminen. . . . .	104
4.3	Haapalan tutkimusaineiston kerääminen . . . . .	104
4.4	Tupakkateollisuuden motiivi disinformaation levittämiseen . . . . .	107
<b>5</b>	<b>Kevytsavukeoikeudenkäynnin asiantuntijatodistajat . . . . .</b>	<b>112</b>
5.1	Kantajien todistajat . . . . .	112
5.2	Vastaajien todistajat. . . . .	113
Liite 1.	KTB 116 . . . . .	114
Liite 2.	KT 32 Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n 17.5.1985 lääkintöhallitukselle lähettämä kirje. . . . .	115
Liite 3.	KT 52 TTY:n lausunnon 28.8.1986 liitteen sivu 21 . . . . .	116
Liite 4.	KT 26 Väitteitä ja vastauksia. . . . .	117
Liite 5.	Lakivaliokunnan mietintö . . . . .	124

# 1 Johdanto

## 1.1 Kevytsavukeoikeudenkäynnin tausta

### 1.1.1 Aho-oikeudenkäynti 1988–2001

Suomen tupakkateollisuutta vastaan on ajettu vuosina 1988–2010 kaksi kannetta, jotka koskevat tuotevastuuta eli vahingonkorvausta savukkeiden aiheuttamista sairauksista. Ensimmäinen tuotevastuukanne oli vireillä vuosina 1988–2001. Siinä tarkasteltiin Suomen Tupakka Oy:n (nyk. British American Tobacco Finland Oy) ja Oy Rettig Ab:n menettelyä vuosina 1941–1986, jolloin jutun kantaja Pentti Aho oli polttanut yhtiöiden liikkeelle laskemia savukkeita. Tämä Aho-oikeudenkäynti perustui siihen, että tupakkayhtiöt olivat salanneet savukkeiden sairauksia aiheuttavat ominaisuudet kuluttajilta sekä pyrkineet estämään kaikkia viranomaisten toimenpiteitä kuluttajien suojelemiseksi. Aho-tapausta ei ajettu tuottamuksesta riippumattoman eli ankaran tuotevastuun nojalla. Siinä ei myöskään ollut kysymys nikotiiniriippuvuudesta, savukkeiden markkinoimisesta lapsille eikä kevytsavukkeista. Korkein oikeus hylkäsi kanteen viiden oikeusneuvoksen jaostossa äänin 4–1. Puheenjohtaja Pirkko-Liisa Haarmann ja esittelijä Jyrki Rinnemaa olisivat hyväksyneet kanteen. Parhaimman ja tämän kirjoittajien mielestä totuudellisimman kuvan näiden vuosien tapahtumista saa Rinnemaan yksityiskohtaisesta mietinnöstä (<http://www.finlex.fi/fi/oikeus/kko/kko/2001/20010058>).

### 1.1.2 Eduskunnan kanta vuonna 1990

Eduskunta katsoi vuonna 1990 tuotevastuulakia säätäessään, että savukevahingot kuuluvat ankaran tuotevastuun piiriin. Vahvistaessaan tuotevastuulain eduskunta samalla hyväksyi 29.5.1990 annetun toisen lakivaliokunnan mietinnön (II LaVM 4/1990). Siinä tupakkavahingot asetettiin – hallituksen esityksestä (HE 119/1989) poiketen – yksiselitteisesti ankaran tuotevastuun piiriin. Ankaraa vastuuta perusteltiin muun ohella sillä, että ”tupakkatuotteet aiheuttavat varsin nopeasti voimakkaan riippuvuuden, jolloin lapsena tai nuorena aloitettua käyttöä on vaikea myöhemmin lopettaa”. Savukevalmistajien tuotevastuulain mukainen vastuu syntyy tämän mukaan riippumatta siitä, mitä väestön keskuudessa mahdollisesti on tiedetty tupakkatuotteiden riippuvuutta ja muita sairauksia aiheuttavista ominaisuuksista.

Eduskunta totesi, että tupakkayhtiöt olivat salanneet ja kiistäneet vastoin lääketieteellistä totuutta savukkeiden sairauksia aiheuttavat ominaisuudet. Eduskunta totesi myös, että koska tuotevastuussa on relevanttia savukevalmistajien ja kuluttajien välinen oikeussuhde eikä kuluttajien ja terveysviranomaisten välinen suhde, savukevalmistajat eivät voineet vedota tuotevastuusta vapautuakseen terveysviranomaisten varoituksiin. Eduskunta päätti näin vuonna 1990 tietoisena siitä, että savukeaskeissa oli ollut viranomaisten määräämät varoitusmerkinnät jo 1.3.1978 alkaen.

Tuotevastuulain asianomaisen 3 §:n säätämisen taustalla oli tuotevastuudirektiivin 6 artikla, jonka mukaan tuotteen turvallisuuspuutetta arvioitaessa on otettava huomioon ”kaikki seikat” ja jonka soveltamisesta ei ole annettu yhtään EY-tuomioistuimen ennakkoratkaisua.

### 1.1.3 Tupakkateollisuuden sisäisten asiakirjojen paljastuminen

Tupakkateollisuuden sisäiset asiakirjat, joissa on myös olennaista Suomea koskevaa aineistoa, tulivat laajemmassa määrin julkisiksi Yhdysvalloissa käydyssä ns. Minnesota-oikeudenkäynnin myötä vuonna 1998. Jo tätä ennen oli saatavissa muun muassa Cipollone-jutun asiakirjoja sekä tutkija Merryl Williamsin vuotamia asiakirjoja. Aineistosta käy ilmi muun ohella, että tupakkateollisuuden Suomessa tekemät omat kuluttajatutkimukset olivat osoittaneet, etteivät kuluttajat ymmärtäneet kevytsavukkeisiin liittyvää terveysvaaraa. Aineistosta käy ilmi, miten tupakkayhtiöt olivat omissa sisäisissä oikeudellisissa arvioissaan päätyneet siihen, etteivät ne voi vedota kuluttajan tietoiseen riskinottoon, jos tupakointi on alkanut alaikäisenä, jos savukkeet aiheuttavat riippuvuutta ja jos yhtiöt jatkavat sen kiistämistä, että savukkeet aiheuttavat sairauksia. Aineisto osoitti myös, miten tupakkateollisuus oli 1950-luvun lopulta alkaen pyrkinyt mitä erilaisimmilla keinoilla – kuten ammoniakiteknologialla – manipuloimaan savukkeiden nikotiinipitoisuutta ja -koostumusta aiheuttaakseen ja ylläpitääkseen riippuvuutta.

Minnesota-oikeudenkäynnissä 44 Yhdysvaltain osavaltiota vaati, että tupakkayhtiöt veloitettaisiin maksamaan korvauksia osavaltioille kertyneistä, tupakkasairauksien hoitamisesta aiheutuneista kustannuksista. Asia päättyi vuonna 1998 sovintoon, jossa tupakkateollisuus määrättiin maksamaan korvauksia yli 200 miljardia dollaria. Samalla koko oikeudenkäyntiaineisto arkistoitui julkisiin verkkotietopankkeihin vapaasti saataville.

Suomessa vuonna 2005 aloitetun kevytsavukeoikeudenkäynnin kannalta merkittäväntä oli kuitenkin 22.9.1999 vireille tullut, Yhdysvaltain oikeusministeriön tupakkateollisuutta vastaan Racketeer Influenced and Corrupt Organizations Actin nojalla ajama ns. RICO-oikeudenkäynti. Yhdysvaltain oikeusministeriö oli kerännyt tupakkateollisuuden sisäisistä asiakirjoista näytön, joka osoitti massiivisen salaliiton savukkeiden terveysvaarojen salaamisessa, savukkeiden markkinoinnissa lapsille, nikotiinimaniplaaatiossa sekä kevytsavukkeiden sairauksia aiheuttavien ominaisuuksien hämärtämisessä. Yhdysvaltain oikeusministeriö julkaisi heinäkuussa 2004 luonnoksen jutun faktoja koskevasta yhteenvedostaan. Tämä noin 1 500-sivuinen esitys, perusteellisesti dokumentoituine asiakirjaviittauksineen ja tekstisitaatteineen, muodosti osan myös Suomessa ajettuna kevytsavukeoikeudenkäynnin faktapohjasta. Suomen oikeudenkäyntiä valmisteltaessa tehtiin vuosina 2004 ja 2005 täydentävää tutkimusta (Saarikoski ja Sirén), joka kohdistui verkkotietopankkeihin tallennettuihin ”Suomi-aineistoihin”.

Liittovaltion tuomari Gladys Kessler antoi RICO-jutussa noin 1 700-sivuisen tuomion 17.8.2006. Kanne hyväksyttiin faktapohjaltaan kokonaan. Tapaus päättyi lopullisesti, kun Yhdysvaltain korkein oikeus päätti kesäkuussa 2010, ettei se ota tutkittavakseen tupakkateollisuuden asian johdosta tekemiä valituksia.

## 1.2 Yleiskuva kevytsavukeoikeudenkäynnistä

Toinen tuotevastuuprosessi ajettiin vuosina 2005–2010. Tässä tapauksessa korvausvaateilla oli monin verroin lukuisempia perusteita kuin Aho-tapauksessa, ja kanteiden pohjana oleva todisteaineisto oli niin ikään moninkertainen. Mukana oli muun muassa suuri määrä tupakkateollisuuden sisäisiä asiakirjoja. Tätä vuosina 2005–2010 käytyä prosessia nimitettiin yleisesti kevytsavukeoikeudenkäynniksi.

Vastaajina kevytsavukeoikeudenkäynnissä olivat Amer Sports Oyj ja Amerintie 1 Oy (molemmat yhdessä jäljempänä ”Amer”) sekä British American Tobacco Finland Oy, ent. Suomen Tupakka Oy (jäljempänä ”BAT Finland”). Kantajina oli alun perin neljä naista, mutta kun yksi heistä kuoli kesken käräjäoikeusvaiheen ja yksi luopui kanteesta käräjäoikeuden tuomion jälkeen, kantajia oli lopussa vain kaksi. Nämä naiset, Maija A ja Carita B vaativat vastaajayhtiöiltä vahingonkorvausta savukkeiden aiheuttamista taudeista (nikotiiniriippuvuus, keuhkosityöpä ja keuhkohtauma), Maija A 116 566 euroa ja Carita B 93 163,30 euroa. Maija A oli aloittanut tupakoinnin 10-vuotiaana vuonna 1953 ja Carita B 12-vuotiaana vuonna 1968. Maija A poltti vuoteen 2001 ja Carita B vuoteen 2003 asti.

Erkki Aurejärvi aloitti jutun valmistelun syksyllä 2004. Vuoden 2004 lopulla ja vuonna 2005 kantajien juristeiksi liittyivät Jarmo Ellonen, Leo Koskenvuo, Erik Mickwitz, Matti Oksala, Michael Saarikoski, Heikki Salo, Timo Salonen ja Topi Sirén. Ameria edustivat asianajajat Ari Kantor ja Lassi Kettula sekä mittava avustajakunta; BAT Finlandin asianajajia olivat Jouko Huhtala ja Petri Taivalkoski, joilla niin ikään oli riittävästi avustajia. Amerin lakimiesjoukkueeseen kuuluivat arvatenkin Philip Morrisin juristit, ja BAT Finlandia lienee tukenut British American Tobaccon lakimiesarmeija. Vastaajien oikeudenkäyntiä voi päätellä ohjatun Philip Morrisin ja British American Tobacco Co:n päämajoista, ja yhtiöiden yhtä lukuun ottamatta ulkomaiset lääketieteelliset todistajat lienee toimitettu tänne tupakkateollisuuden käyttämien asianajotoimistojen rekrytointiohjelman kautta. Viimeksi mainitun yhteyden vahvistivat useat vastaajien todistajat itse kantajien sitä kysyessä.

Juttu oli vireillä vuosina 2005–2010 ja sitä käsiteltiin Helsingin käräjäoikeudessa 3.3.2005–10.10.2008 ja Helsingin hovioikeudessa 11.12.2008–31.5.2010. Käräjäoikeus ja hovioikeus hylkäsivät kanteet. Kantajat antoivat 29.7.2010 korkeimmalle oikeudelle muutoksenhakukirjelmät, jotka sisälsivät valituslupahakemuksen ja valituksen. Eri näisien seikkojen nojalla Erkki Aurejärvi pääsi varmuuteen siitä, että korkein oikeus ei ottaisi juttua käsiteltäväkseen. Aurejärvi ilmoitti 8.11.2010 korkeimmalle oikeudelle, että kantajat peruuttavat valituksensa, joten hovioikeuden tuomiot jäivät asiassa lopullisiksi.

## 1.3 Kevytsavukejutun aineisto

Vuosien 2005–2010 oikeudenkäynnissä kertyi varsin kattava kuvaus kansainvälisen tupakkateollisuuden liiketoimista Suomessa, erityisesti vuosina 1950–2004. Tämä nyt julkaistava kirja sisältää yhteenvedon aineistosta.

Aineisto voidaan ryhmitellä kolmeen osaan:

- ”I Tuomioistuimille annetut kirjelmät” (1 150 sivua),
- ”II Kirjalliset todisteet” (1 320 kappaletta) sekä
- ”III henkilötodistajien kertomukset”.

Näistä tärkeimpiä ovat tuomioistuimille annetut kirjelmät ja kirjalliset todisteet. Teoksessa on viitattu kevytsavukejutussa esitettyihin kirjallisiin todisteisiin samaa viittausmerkkintää käyttäen kuin varsinaisissa oikeudenkäyntikirjelmissä. Kantajien kirjalliset todisteet jakautuvat kolmeen sarjaan, joista on käytetty etuliitteitä KT, KTA ja KTB. Amerin kirjalliset todisteet on merkitty etuliitteellä A. Vastaavasti BAT Finlandin kirjalliset todisteet on merkitty etuliitteellä B.

Kirjelmissä asiat on selostettu kattavasti ja kirjallisista todisteista ilmenee sanatarvasti, missä määrin kirjelmissä esitetyt väitteet pitävät paikkansa. Keskeiset kirjelmät ovat seuraavat:

- kantajien haastehakemukset 3.3.2005 (jokainen noin 57 sivua),
- Amerin vastine 31.10.2005 (75 sivua),
- BAT Finlandin vastine 31.10.2005 (42 sivua),
- kantajien kirjelmä 6.6.2006 (212 sivua),
- kantajien kirjelmä 20.6.2006 (176 sivua),
- Amerin lausuma 23.3.2007 (148 sivua) ja
- BAT Finlandin lausuma 23.3.2007 (51 sivua).

Asia on tässä: yhteensä 761 sivua, jossa sekä kantajien että vastaajien väitteet on esitetty jo niin perinpohjaisesti, että pääasioita on toisteltu moneen kertaan. Tämän jälkeen sen, joka haluaa perehtyä oikeudenkäyntiin, ei tarvitse lukea kuin käräjäoikeuden 10.10.2008 antama ratkaisu (18 sivua), hovioikeuden tuomio 31.5.2010 (55 sivua) ja kantajien muutoksenhakemukset korkeimmalle oikeudelle 30.7.2010 (129 sivua), johon koko oikeudenkäynti päättyi.

Käsillä oleva teos on yhteenvedo paitsi kevytsavukejutun keskeisistä oikeudellisista kysymyksistä, myös tupakkateollisuuden menettelyhistoriasta, joka on ollut perusteenä esimerkiksi pääjohtaja Pekka Puskan, Antero Heloman, Matti Rimpelän ja monien muiden kansanterveysrintaman edustajien ponnisteluille tupakkateollisuutta vastaan. Ennen jutun keskeisten kysymysten yksityiskohtaisempaa esittelyä on paikallaan muodostaa seuraavassa lyhyt yleiskuva asiassa saaduista käräjäoikeuden ja hovioikeuden tuomioista sekä niiden merkityksestä dokumentoitaessa reaali maailman tapahtumia.

## 1.4 Kevytsavukejutun tuomiot

### 1.4.1 Oikeuksien kokoonpanot ja ratkaisut

Helsingin käräjäoikeudessa asia käsiteltiin osastolla 1. Siellä asian ratkaisivat käräjätuomari, oikeustieteen kandidaatti H puheenjohtajana sekä kaksi muuta tuomaria. H valmisteli asiaa vajaat kaksi vuotta ennen kuin asiassa järjestettiin ensimmäinen asiamiestapaaminen 31.10.2006. Valmisteluistunnot pidettiin syys- ja lokakuussa 2007 ja pääkäsittely marras- ja joulukuussa 2007.

Puheenjohtaja ei kantajien käsityksen mukaan koskaan laatinut huolella jäsennellyä yhteenvedoa jutun oikeuskysymyksistä. Tällaista ei ainakaan koskaan valmistelutunnon aikana jaettu osapuolille. Puheenjohtaja vaati 31.10.2006 painokkaasti kantajia perustelevaan, kuinka vireillä ollut asia poikkeaisi korkeimman oikeuden jo ratkaistusta asiasta KKO 2001:58. Asia oli tältä osin kuitenkin selostettu perusteellisesti jo haastehakemuksessa ja myöhemmissä lausumissa. Niin ikään vastapuolet olivat vastuksissaan ja muissa kirjelmässään lausuneet käsityksensä ratkaisun KKO 2001:58 ja tämän jutun oikeudellisista eroavaisuuksista.

Jutun valmisteluistunnossa puheenjohtaja vaati kantajia myös muun muassa selvittämään, mitä tarkoitetaan tuotevastuulla, joka ei perustu tuotevastuulakiin. Kuitenkin tuotevastuun oikeudellinen rakenne selitetään muun muassa tuotevastuulakia koskevassa hallituksen esityksessä (HE 119/1989). Kantajien asiamiehenä toiminut entinen kuluttaja-asiamies Erik Mickwitz antoi puheenjohtajalle kopiot tuotevastuuta koskevan perusoppikirjan Wilhelmsson–Rudanko, Tuotevastuu, 2004 kansilehdestä sekä teoksen sivuista 1–35. Puheenjohtaja ei kuitenkaan tunnistanut tätä perusteosta, vaan kuvitteli sen olevan ”jokin artikkeli.”

Puheenjohtaja laati tuomioon poikkeuksellisen suppean, vain 18 kapealla ladottua sivua käsittävän perusteluosan. Kanteet hylättiin kokonaan. Suppeasta tuomiosta on vaikea ymmärtää, millä perusteilla asia ratkaistiin.

Helsingin hovioikeudessa asia käsiteltiin osastolla 7. Siellä asian ratkaisivat hovioikeudenneuvos, oikeustieteen kandidaatti V puheenjohtajana sekä kaksi muuta hovioikeudenneuvosta. Valitukset hylättiin kokonaan. Hovioikeuden tuomiosta saa sinänsä melko hyvin kuvan siitä, mistä seikoista oikeudenkäynnissä riideltiin. Tosiasiat ja asianosaisten oikeudelliset väitteet on selostettu pääosaltaan oikein ja riittävän laajasti.

Hovioikeuden perustelujen valossa tuotevastuussa olisi kysymys valvontaviranomaisten (lääkintöhallituksen ym.) roolista ja valvontavastuusta, joka aina kumoaisi tupakkayhtiöiden menettelyn. Tupakkateollisuuden olisi siis vapauttanut tuotevastuutaan se, etteivät valvontaviranomaiset olleet kyenneet estämään tupakkateollisuutta aiheuttamasta vahinkoja kuluttajille. Se, että tupakkaan oli kohdistettu erityistä lakiin perustuvaa valvontaa, poisti hovioikeuden mielestä tupakkateollisuuden oman huolellisuusvelvollisuuden suhteessa kuluttajiin. Tämän logiikan mukaan esimerkiksi ikkunan rikkonut murtovaras voisi vedota tekonsa rikosoikeudellisesta vastuusta vapautuakseen siihen, ettei tilannetta vierestä seurannut poliisimies estänyt häntä.

Tuotevastuun perusrakenteessa kuitenkin on, kuten erityisesti eduskunnan toisen lakivaliokunnan mietinnössä (II LaVM 4/1990 s. 2) on selostettu, kysymys tuotteen

liikkeelle laskijoiden vastuusta kuluttajille. Toisen lakivaliokunnan nimenomaisen kannanoton mukaan tupakkateollisuus ei voi vedota tuotevastuusta vapautuakseen terveysviranomaisten varoituksiin, joita oli mm. painettu savukerasioihin.

Kuten seuraavassa jaksossa todetaan, hovioikeuden perusteluissa oli kantajien käsityksen mukaan vikaa myös reaali maailman ilmiöiden, kuten savukesairauksia koskevien lääketieteellisten tosiasioiden, arvioinnissa. Tällaiset puutteet aiheuttivat sen, että sinänsä oikeinkin ymmärrettyjen oikeussääntöjen nojalla oli päädytty oikeudellisesti virheelliseen lopputulokseen. Hovioikeus oli esimerkiksi ymmärtänyt täysin oikein oikeussäännön, jonka mukaan alaikäinen ei voi ottaa pätevästi tietoista riskiä, joka vapauttaisi tupakkateollisuuden vahingonkorvausvastuusta. Koska kantajien sairauksien ei, vastoin lääketieteellistä totuutta, katsottu aiheutuneen heidän alaikäisenä tapahtuneen merkittävän tupakka-altistuksen vuoksi, oli mahdollista päätyä siihen, että kyseessä katsottiin olevan korvausvastuusta vapauttava tietoinen riskinotto.

Helsingin hovioikeuden tuomion jälkeen vuonna 2010 toisen vastaajayhtiön pääasiamies, asianajaja Ari Kantor nimitettiin korkeimman oikeuden jäseneksi, kuten aikanaan Aho-jutussa Suomen Tupakka Oy:tä puolustanut asianajaja Mikko Tulokas oli vuonna 1992 nimitetty kesken oikeudenkäynnin korkeimman oikeuden jäseneksi. Tämän jälkeen kantajat peruuttivat valituslupahakemuksensa ja valituksensa korkeimmalle oikeudelle 8.11.2010. Hovioikeuden tuomio jäi siten ensimmäiseksi ja viimeiseksi kevytsavukejutussa saaduksi, tuomioistuimen ratkaisulle asetettavat määrälliset laatuvaatimukset täytäväksi päätökseksi.

## 1.4.2 Tuomioiden suhde reaali maailman ilmiöihin

Hovioikeuden tuomiolla on ratkaistu – yksinomaan valituslupahakemuksen peruuttamisen johdosta – lainvoimaisesti, etteivät A ja B olleet oikeutettuja saamaan vahingonkorvausta kärsimistään henkilövahingoista. Mitään enempää tai muita kysymyksiä sillä ei ole ratkaistu. Historian tehtäväksi jää arvioida, mitä tupakkateollisuus on tehnyt Suomessa vuosina 1952–2010 ja onko se ollut hyväksyttävää.

Tuomioistuinten ratkaisuilla ei ylipäänsäkään kumota tai vahvisteta reaali maailman ilmiöitä. Ajatellaanpa, että jossakin oikeudenkäynnissä olisi kyse talvisodan tapahtumiin helmikuussa 1940 perustuvasta kanteesta. Käräjäoikeuksien ja hovioikeuksien tuomarit voisivat hylätä kanteen sillä perusteella, että talvisota sodittiin vuosina 1925–1926. Tällöin taas kanne olisi sitovasti hylätty, mutta ei talvisodan ajankohta siitä tietenkään miksikään muuttuisi. On aiheellista ottaa jo tähän kolme esimerkkiä kevytsavukejutussa annettujen tuomioiden lopputulosten ja perusteluiden välisestä suhteesta.

Yksi kanneperusteista oli ympäristön tupakansavun (YTS) tappavuuden salaaminen vuodesta 1956 sekä tupakointirajoitusten vastustaminen ja viivyttäminen vuoteen 2002 saakka. Kuluttajilla alkoi olla tietoja YTS:n vaarallisuudesta vasta vuodesta 1995 lähtien. Maija A:n ja Carita B:n mukaan YTS oli aiheuttanut 10–20 % heidän keuhkosyövästään ja keuhkohtaumastaan, joten tämän kanneperusteen nojalla olisi pitänyt tuomita vahingonkorvausta 11.600–23.200/9 300–18 600 euroa. Kantajan todistajina esiintyneet suomalaiset lääketieteen professorit arvioivat, että YTS:n osuus A:n ja B:n

sairauksiin oli vuoden 1995 työpaikkojen tupakointikieltoon saakka sama kuin viiden savukkeen aktiivinen polttaminen päivässä.

Käräjäoikeus hylkäsi tämän osan kanteesta seuraavin perusteluin: ”Kantajan oman tupakoinnin aiheuttama altistus sairastua keuhkosityöpään on vähintään 1 000 prosenttia, kun taas YTS:n aiheuttama altistus on 10–20 prosenttia. YTS:n altistava vaikutus on siten ollut kantajan kohdalla häviävän pieni.” Hovioikeuden ratkaisu oli seuraava: ”Hovioikeus katsoo jääneen näyttämättä, että ympäristön tupakansavu olisi aiheuttanut tai edes myötävaikuttanut B:n keuhkosityöpään tai keuhkohtaumatautiin.” Nämä juristien esittämät väärät lääketieteelliset arviot YTS:n suhteesta keuhkosityöpään eivät tietenkään vaikuta mitenkään YTS:n koostumukseen. YTS pysyy tappavana kaasuseoksena tällaisista kannanotoista riippumatta.

Toisena esimerkkinä voidaan viitata siihen, miten käräjäoikeus ja hovioikeus käsittelevät kantajien nikotiiniriippuvuutta. Eduskunnan kannan mukaan nikotiiniriippuvuus olisi muodostanut perusteen ankaralle vahingonkorvausvastuulle. Käräjäoikeudessa puheenjohtaja käsitti eduskunnan tuon maininnan siten, että nikotiiniriippuvuus olisi vastuusta vapauttava seikka. Hovioikeudessa puheenjohtaja puolestaan sivuutti eduskunnan kannan kokonaan. Hovioikeus totesi kantajien sinänsä olleen jo lapsina Fagerströmin testin perusteella arvioituina vahva-asteisesti nikotiiniriippuvaisia, kuten asiassa kuullut suomalaiset lääketieteen asiantuntijat olivat kertoneet. Hovioikeus kuitenkin hylkäsi nikotiinikorvauslääkkeistäkin esitetyt vaatimukset sillä perusteella, ettei kantajien nikotiiniriippuvuutta ollut diagnosoitu ”psykiatrisilla tutkimuksilla”, kuten hovioikeuden mielestä olisi pitänyt, jotta kysymys olisi ollut ”korvauskelpoisesta henkilövahingosta”.

Kolmas esimerkki reaali maailman ja tuomion keskinäisestä suhteesta liittyy siihen, mikä merkitys kantajien tupakoinnilla lapsina oli heidän keuhkohtaumatautiinsa (COPD). Juridisesti asia oli tärkeä siksi, että alaikäinen ei voinut hovioikeudenaan mielestä ottaa tietoista riskiä savukkeiden aiheuttamasta terveysvaarasta. Kysymys muodostuikin erityiseksi ongelmaksi hylkääviä tuomion perusteluita kirjoitettaessa. Kuten keuhkotautiopin professori Pentti Tukiainen kertoi, alle 20-vuotiaana tapahtunut tupakointi on erityisen vaarallista, koska se estää lasten keuhkoja koskaan kehittymästä aikuisen tasolle. Tällä oli ollut olennainen merkitys erityisesti A:n ja B:n keuhkohtaumataudin kehittymisessä. A oli polttanut 48 vuotta, josta alaikäisenä 11 vuotta ja B oli polttanut yhteensä 35 vuotta, joista alaikäisenä 8 vuotta. Ajallisesti 11 vuotta 48 vuodesta on 23 % ja 8 vuotta 35 vuodesta on 22 %, mutta kantajien sairauksista lapsena polttaminen aiheutti enemmän, ehkä 25–30 %. Tuomioissa lapsia koskeva jakso päättyi kuitenkin sivulla 85 näin:

*”Asiassa ei myöskään ole näytetty, että A:n/B:n vahingot olisivat johtuneet joitakin vuosia jatkuneesta tupakoinnista lapsena.”*

Juristin ratkaisu ei luonnollisestikaan ole voinut tehdä savukkeita turvallisiksi lapsille. Koska kantajien sairauksien ei, vastoin lääketieteellistä totuutta, katsottu aiheutuneen heidän alaikäisenä tapahtuneen pitkäaikaisen tupakka-altistuksensa johdosta, oli mahdollista päätyä siihen, että korvausvastuusta vapauttavan tietoisien riskinoton katsottiin olleen käsillä.



## 1.5 Kevytsavukejutun yhteiskunnallinen merkitys

Kevytsavukeoikeudenkäynnillä oli painava merkitys paitsi jutun kantajille A ja B itselleen, myös yhteiskunnallisesti. Jutun oikeudenkäyntiaineisto kattaa, kuten Yhdysvaltain korkeimman oikeuden kesäkuussa 2010 hyväksymä 1 700-sivuinen RICO-tuomio-kin, kuvauksen tupakkateollisuuden menettelystä, jossa taloudellinen voitto on aina asetettu ihmishenkien edelle ja joka hakee edelleen vertaistaan ihmiskunnan historiasa. Yhdysvalloissa on jo useamman kymmenen vuoden kokemus savukeoikeudenkäynneistä. Aihe katsottiin yhteiskunnallisesti niin merkittäväksi, että tupakkateollisuuden sisäiset asiakirjat ja oikeudenkäyntiasiakirjat määrättiin 44 osavaltion ja tupakkayhtiöiden välisen Minnesota-oikeudenkäynnin päättäneessä sopimuksessa tallennettaviksi ja julkaistaviksi kaikille avoimissa tietopankeissa.

Mainittakoon myös, että Yhdysvaltain elintarvikeviraston (FDA) pääjohtaja David Kessler, joka oli vuosia tutkinut tupakkateollisuuden sisäisiä asiakirjoja, julkaisi vuonna 2001 kirjan ”A Question of Intent: A Great American Battle with a Deadly Industry”. Kirja antaa kuvan tupakkateollisuuden uskomattomasta menettelystä. Vuonna 1997 Kessler, lakimies, esitteli tupakkayhtiöiden asiakirjoja toiselle lakimiehelle, presidentti Bill Clintonille (KTA 659). Toimittaja Lauran Neergardin uutistoimisto AP:lle 6.1.2001 kirjoittaman artikkelin mukaan Kessler oli kertonut Clintonin perehtyneen tupakkateollisuuden asiakirjoihin ja sen jälkeen lausuneen tupakkateollisuuden edustajista näin: ”I want to kill them. I just read all those documents and I want to kill them.”

Oikeudenkäyntijärjestyksestämme johtuen hovioikeuksien tuomiot ovat käytännössä lopullisia, niin myös kevytsavukejutun tuomio. Ainoa tapa saada tuomio muutetuksi on hakea siihen valituslupaa korkeimmalta oikeudelta. Oikeudenkäymiskaaren 30. luvun 3 §:ssä mainitaan valituslupan perusteena myös muu painava syy. Yleinen edellytys luvan myöntämiselle tällä perusteella on se, että ratkaisulla on asianosaiselle huomattava merkitys (HE 106/1978 s. 14). Lupa voidaan myöntää esimerkiksi silloin, kun asia on hakijalle taloudellisesti poikkeuksellisen tärkeä (Pertti Välimäki, Korkeimman oikeuden syyttäjöpäivä 24.1.2005, sivu 2). A:n ja B:n kanne täytti selkeästi tämän yleisen edellytyksen. Kyse ei ollut kanteen taloudellisesta merkityksestä vaan paljon vakavammasta asiasta eli siitä, että kantajat olivat tupakkayhtiöiden menettelyn vuoksi saaneet kaksi hengenvaarallista tautia.

Valituslupan erityisiä edellytyksiä ovat varsinkin hovioikeuden ratkaisun selvä kohtuuttomuus tai epäoikeudenmukaisuus tai oikeudentuntoa loukkaava lopputulos (HE 106/1978 s. 14). A:n ja B:n tapauksessa täyttyivät myös nämä erityiset edellytykset. Hovioikeus on fakta- ja näyttökysymyksiä arvioidessaan todennut Amerin ja BAT Finlandin menettelystä seuraavan:

- Yhtiöt ovat sallineet tappavaksi tietämänsä tuotteen myymisen lapsille,
- salanneet tuotteen tappavuuden,
- laskeneet liikkeelle mittavan määrän valheita tuotteen ominaisuuksista,
- pyrkineet estämään lainsäätäjän ja viranomaisten toimet, joiden päämääränä on ollut ihmisten hengen ja terveyden suojeleminen.

Hovioikeus on katsonut nämä faktat näytetyiksi, mutta päätyneet silti joka kohdassa siihen, että menettely ei jostakin syystä ole ollut vahingonkorvausoikeudellisesti moittitavaa. Kantajat katsoivat, että korkeimman oikeuden tuli pelkästään hovioikeuden tuomion oikeudentuntoa loukkaavan lopputuloksen johdosta myöntää valituslupa asiaan kokonaisuudessaan.

Amerilla ja BAT Finlandilla on vuodesta 1950 lähtien ollut varma tieto savukkeiden tappavuudesta. Näiden yhtiöiden liikkeelle laskemat tuotteet olivat kuluneiden 60 vuoden aikana vieneet hengen kantajien näkemyksen mukaan arviolta 250 000 suomalaiselta. A:n tupakkointiaikana 1953–2001 savukkeet ovat tappaneet Suomessa arviolta 200 000 ihmistä. Tämän oikeudenkäynnin aineisto on historiallinen ja kansallisesti tärkeä.

Amer ja BAT Finland olivat vedonneet siihen, että savuke on yhteiskunnan hyväksymä laillinen tuote. Vahingonkorvaustuomio olisi ristiriidassa tämän yleisen yhteiskunnallisen näkökohdan kanssa. Lisäksi vastaajayhtiöt ovat tähdentäneet, ettei tupakkakäytön ratkaiseminen kuulu tuomioistuimille.

Tuotteen ”laillisuus” ei vaikuta asiaan, sillä tuotevastuu koskee nimenomaan laillisia tuotteita. Jos vastuu ulottuisi vain laittomiin tuotteisiin, kuten huumeisiin, sillä ei olisi mitään merkitystä. Puhe tupakkakäytön ”ratkaisemisesta” on puolestaan liioiteltua. Tällä vastaajat olivat tähdänneet siihen, että tuomioistuimet eivät uskaltaisi tehdä näin ”suurta” ratkaisua. Hovioikeuden tuomioon tämä seikka on saattanut vaikuttaa.

Yhteiskunnan nimenomaisena tavoitteena on kyllä tupakkakäytön ratkaiseminen. Tupakka pyritään poistamaan vuoteen 2040 mennessä. Tätä tavoitetta ajamassa ovat erittäin voimakkaat tekijät: poliittiset puolueet, eduskunta, sosiaali- ja terveysministeriö, sairaalalaitos, HYKS ja muut keskussairaalat, Työterveyslaitos, Hengitysliitto ja muut kansanterveysjärjestöt, Kuntaliitto ja yksittäiset kunnat, lääketieteelliset tiedekunnat, Elinkeinoelämän keskusliitto ja monet muut elinkeinoelämän järjestöt, SAK, STTK, Akava ja useat muut työmarkkinajärjestöt.

Selkeän edistysaskeleen tavoite saavutti 21.6.2010, kun eduskunta muutti radikaalisti vuoden 1976 tupakkalaki (693/1976). Lain nimenä ei ole enää ”Laki toimenpiteistä tupakoinnin vähentämiseksi” vaan ”Tupakkalaki”. Lain tavoitteena ei ole enää ”tupakoinnin vähentäminen”, vaan ”tupakkatuotteiden käytön loppuminen” (Tupakkalain 1 §).

Tupakkatuotteet poistetaan Suomesta vuoteen 2040 mennessä, mutta kansanterveyden kannalta ei ole yhdentekevää, sallitaanko savukkeenvalmistajille millainen tahansa myynninedistäminen tänä loppuaikana. Vahingonkorvausvastuun vahvistava tuotevastuutuomio ei olisi ratkaissut tupakkakäytöstä eikä aiheuttanut yhteiskunnallisia mullistuksia. Tällainen tuomio olisi kuitenkin ollut yhdenmukainen yhteiskunnan tavoitteiden kanssa. Mitään jutturuuhkaa tuomioistuihin eivät tuotevastuukanteet voisi aiheuttaa jäljellä olevien 30 vuoden aikana, joten tässä ei olisi ollut perustetta Amerin ja BAT Finlandin vapauttamiselle vahingonkorvausvastuusta.

## 2 Kevytsavukejutussa esitetyt kannevaatimukset

Kantajat A ja B olivat vaatineet korkeimmassa oikeudessa, että hovioikeuden tuomio olisi kumottu kokonaisuudessaan ja että vastaajayhtiöt Amer ja BAT Finland olisi velvoitettu maksamaan yhteisvastuullisesti kantajille tuotevastuuseen perustuvana vahingonkorvauksena

1. sairaanhoitokustannuksista 6 566/1 000 euroa;
2. työansionmenetyksestä 27 163,30 euroa;
3. kivusta ja särystä 40 000/ 40 000 euroa;
4. pysyvistä viasta ja haitasta 70 000/25 000 euroa;
5. kaikki edellä mainitut määrät laillisine korkolain mukaisine viivästyskorkeineen haasteen tiedoksiantopäivästä lukien ja
6. a) muutoksenhakijoiden oikeudenkäyntikulut kärjäoikeudessa vaaditusti, hovioikeudessa vaaditusti ja korkeimmassa oikeudessa vielä mahdollisesti erikseen esitettävän laskun mukaisesti laillisine korkolain mukaisine viivästyskorkeineen siitä lukien, kun on kulunut kuukausi tuomion antopäivästä.  
b) Toissijaisesti kantajat vaativat, että korkein oikeus joka tapauksessa vapauttaa A:n ja B:n kaikesta oikeudenkäyntikuluvastuusta asiassa riippumatta pääasian lopputuloksesta.
7. Edelleen A ja B vaativat, että korkein oikeus olisi hyväksynyt ja ottanut vastaan muutoksenhakijan kärjäoikeuden valmistelussa nimeämät kirjalliset todisteet KTA 55 ja 540, KTB 20, 27, 53, 347, 352, 375, 389, 391, 394, 457 ja 459, jotka hovioikeus on päätöksellään 17.6.2009 jättänyt ottamatta vastaan kirjallisina todisteina.

Kohdassa 1) mainituista sairaanhoitokustannuksista A ja B (tuomio s. 7–8, sivuviitaukset tarkoittavat kantaja A:ta koskevaa tuomiota, jollei toisin ole mainittu)) olivat eritelleet nikotiinihoitolääkkeiden osuudeksi 1 800 ja 1 000 euroa. Amer ja BAT Finland olivat hyväksyneet nämä vaatimukset määrältään jo kärjäoikeudessa.

## 3 Kevytsavukejutun kanneperusteet ja ratkaistavat asiakysymykset

Muutoksenhakijat uudistivat korkeimmalle oikeudelle kaiken asiassa aikaisemmin esittämänsä ja lausumansa ja vetosivat kaikkeen samaan todisteluun kuin hovioikeudessaakin sekä lausuiivat valituksenaan kunnioittavasti lisäksi seuraavan.

Valituksen rakenne ja otsikointi noudatti hovioikeuden tuomion ratkaisun perusteluiden (tuomion sivulta 34 alkaen) rakennetta ja otsikointia. Sivunumeroviittaukset viittaavat hovioikeuden tuomioon, jollei toisin ole mainittu.

### 3.1 A:n ja B:n tupakointi

Hovioikeus katsoi tuomiossaan esitetyn selvityksen pääkohdissaan vastaavan A:n ja B:n kanteensa tueksi esittämää.

Hovioikeuden ratkaisun mukaan A on polttanut säännöllisesti (Amerin) Boston-savukkeita noin vuodesta 1957 lähtien. A on siis aloittanut säännöllisen tupakoinnin 14-vuotiaana lapsena, joskin hän on saattanut vähäisessä määrin tupakoida jo edeltäneinä vuosina (s. 83). Asiassa oli edelleen riidatonta, että A on polttanut Amerin valmistamia Boston-savukkeita vuoteen 1963 asti, minkä jälkeen hän on siirtynyt polttamaan Amerin valmistamia Marlboro-savukkeita. Lisäksi A on vuosina 1957–1960 polttanut Boston-savukkeiden ohessa BAT Finlandin valmistamia Life-savukkeita. A, joka on syntynyt vuonna 1943, tuli täysi-ikäiseksi vuonna 1964.

Hovioikeus päätteli, että A on siirtynyt polttamaan (Amerin) Belmont-(kevyt)savukkeita vuonna 1979, ja on riidatonta, että A on polttanut Belmont-merkkisiä savukkeita vuoteen 2001 asti.

Hovioikeus katsoi poltettujen savukkeiden määrän osalta selvitettyksi, että A oli polttanut 1960-luvun alusta alkaen noin askin eli noin 20 savuketta päivässä ja että määrä oli lisääntynyt 1980-luvulla puoleentoista askiin päivässä. A:lla ei ollut huomauttamista näihin hovioikeuden johtopäätöksiin.

Hovioikeuden tuomion sivulla 33 todetaan riidattomaksi, että B, joka on syntynyt vuonna 1956, on polttanut

- vuosina 1968–1975 Amerin Boston-savukkeita,
- vuosina 1968–1970 myös BAT Finlandin Life-savukkeita,
- vuosina 1977– Amerin Belmont Extra Mild -kevytsavukkeita ja
- vuosina 1990–2003 BAT Finlandin Barclay Menthol -kevytsavukkeita.

Riidatonta on myös, että B on vuodesta 1972 alkaen polttanut säännöllisesti noin askin päivässä. B:llä ei ollut huomautettavaa tuomion tähän kohtaan.

## 3.2 Tuotevastuun henkilörelaatiot

### 3.2.1 Tuotevastuun oikeudellinen rakenne

Hovioikeuden tuomiossa oli hahmotettu tuotevastuun henkilörelaatiot kauttaaltaan väärin. Tästä väärästä hahmotuksesta seurasi jatkuvasti se, että tuotteen valmistaja, jota tuotevastuu koskee, oli jätetty vaille huomiota. Hovioikeus oli käsitellyt tuotevastuuta henkilörelaatiossa tuotteen valmistaja–terveysviranomaisen ja henkilörelaatiossa terveysviranomaisen–kuluttaja. Tuotevastuu koskee kuitenkin henkilörelaatiota tuotteen valmistaja–kuluttaja. Kun savukkeita koskeva tuotevastuu hahmotetaan oikein, sen oikeudellinen rakenne on tämä.

Henkilörelaatioihin liittyvinä oikeudellisina alakysymyksinä voidaan erottaa

- markkinoinnin käsite,
- viranomaisten tiedot savukkeiden vaarallisuudesta,
- viranomaisten erheelliset ratkaisut ja liian väljä valvonta,
- viranomaisten valtakunnallinen valistustoiminta sekä
- viranomaisten varoitukset Amerin ja BAT Finlandin vastuuvapausperusteena.

### 3.2.2 Markkinoinnin käsite

Tältä osin kyse oli siitä, minkä henkilötahon tarjoamaan informaatioon asiassa tulisi kiinnittää huomiota. Savukkeiden tarjontaa, myyntiä ja muuta markkinointia kuluttajille ovat harjoittaneet tupakkayhtiöt eli Amer ja BAT Finland eivätkä tupakkalakia valvovat viranomaiset. Amerin ja BAT Finlandin viestintää on siten arvioitava markkinointina eikä pelkästään valvontaviranomaisten tiedotuksen ”vastainformaationa”.

Tätä perusasetelmaa ei ole hovioikeuden tuomiossa ymmärretty. Tuomiossa ei ollut lainkaan esitystä ”Amerin ja BAT Finlandin harjoittama markkinointi”. Hovioikeus on kyllä viitannut lukuisiin todisteisiin, jotka koskevat Amerin ja BAT Finlandin liikkeelle laskemia tietoja, mutta nämä viittaukset on sisällytetty tuomion sivuilla 76–79 sijaitsevaan lukuun 9.2 ”Varoitusmerkinnät savukeaskeissa ja niiden merkitys”. Kantajat joutuivat poimimaan Amerin ja BAT Finlandin viestintää koskevat sitaatit valituskirjelmään lääkintöhallituksen varoituksia koskevan jakson sisältä.

Tässä kohden on syytä todeta lyhyesti, millaista hovioikeuden viittaamista todisteista ilmenevä Amerin ja BAT Finlandin informaatio on ollut sisällöltään: yhtiöiden edustajat ovat kiistäneet savukkeiden terveyshaitat, sanoneet tupakkalakia pelkäksi humpuukiksi, leimanneet tupakoinnin vastustamisen hysteriaksi, lyöneet viranomaisten toimet naurunalaisiksi, solvanneet viranomaisia vähälahjaisiksi näpertelijöiksi jne. Hovioikeus käsitteli tätä Amerin ja BAT Finlandin viestintää pienenä ja epäitsenäisenä sivuasiana terveysviranomaisten varoitusmerkintöjä koskevassa esityksessä. Tuomi-  
on sivulla 77 lukee:

*”Ristiriitaisella informaatiolla varoitustekstit voitiin Lipposen mukaan myös mitätöidä.”*

Sivulla 78 todetaan:

*”Edellä käsitellyt seikat ovat saattaneet vaikuttaa yleiseen tietoon savukkeiden terveysvaaroista ja -haitoista varoitusteksteistä poikkeavalla tavalla.”*

Hovioikeus viittasi Amerin ja BAT Finlandin tiedotustoimintaan lyhyesti vain lääkintöhallituksen varoitusten ”vastainformaationa”, jolla varoitukset on ”voitu mitätöidä” ja joka on ”saattanut vaikuttaa” yleiseen tietoon savukkeiden vaaroista. Mitään oikeudellista merkitystä ei hovioikeus antanut Amerin ja BAT Finlandin menettelylle.

Kysymys Amerin ja BAT Finlandin levittämästä informaatiosta on kuitenkin tuotevastuuta arvioitaessa keskeinen. Korvausvastuu olisi pitänyt ratkaista sen nojalla, miten Amer ja BAT Finland ovat markkinoineet tuotteitaan kuluttajille.

### 3.2.3 Viranomaisten tiedot savukkeiden vaarallisuudesta

Tältä osin kyse oli siitä, mikä merkitys tulisi antaa viranomaisten tietoisuudelle riskeistä tilanteessa, jossa arvioidaan kuluttajan tietoista riskinottoa. Arvioitaessa tupakoitsijan tietoista riskinottoa Amerin ja BAT Finlandin vastuuvapausperusteena hovioikeus oli jatkuvasti tehnyt ratkaisut sen nojalla, mitä Amer ja BAT Finland ovat kertoneet viranomaisille ja mitä viranomaiset ovat tienneet savukkeiden tappavista ominaisuuksista.

Tällaista argumentaatiota esiintyy erityisesti tuomion sivuilla 70–73. Sivulla 72 hovioikeus kirjoittaa:

*”Asiassa esitetyn selvityksen mukaan kevytsavukkeisiin liittyvä kompensatio ja haittaluokituksen seurauksena kuluttajille mahdollisesti syntynyt harhakäsitys kevytsavukkeiden selvästi vähäisemmistä terveysvaaroista ovat olleet viranomaisten tiedossa säädettyä haitta-ainemäärien perusteella luokituksia savukkeille. Asiassa sen sijaan ei ole selvitetty, että Amer olisi erityisesti informoinut kuluttajia tästä seikasta.”*

Sitaatista ilmenee selkeästi hovioikeuden systemaattinen virhe. Kun kuluttajien harhakäsitykset ovat olleet viranomaisten tiedossa, Amerin ja BAT Finlandin ei hovioikeuden mielestä ole tarvinnut oikaista kuluttajien väärää käsityksiä. Tuotevastuuta arvioitaessa ratkaisevana on kuitenkin pidettävä tuotteen valmistajan suhdetta kuluttajaan eikä valmistajan suhdetta valvontaviranomaiseen. Kun kerran Amer ja BAT Finland salasivat kuluttajilta sen, että kevytsavukkeet eivät tosiasiallisesti ole ”kevyitä”, tuotevastuuseen ei vaikuta mitään se, että kevytmarkkinoinnin harhaanjohtavuus oli vuonna 1979 lääkintöhallituksen tiedossa.

Hovioikeus totesi virheellisesti, että A:n kannevaatimukset BAT Finlandia kohtaan olisivat vanhentuneet aktiivisen tupakoinnin osalta eikä sen vuoksi tuossa yhteydessä mainitse johtopäätöksissään lainkaan BAT Finlandia. A luonnollisesti käsitteli lupahakemuksessaan samoin kuin valituskirjelmässä kaikkia vastaajayhtiöitä.

Hovioikeuden kantaja B:tä koskevan tuomion sivulla 87 todetaan:

*”Kevytsavukkeisiin liittyvän kompensaation osalta hovioikeus toteaa viitaten edellä selostettuun (kohta 7.5.), että kompensatio oli ollut viranomaisten*

*tiedossa, eikä BAT Finlandilla ole ollut velvollisuutta varoittaa kuluttajia siitä erikseen.”*

Valvontaviranomaiset tiesivät hovioikeuden toteamin tavoin, että kevytsavukkeet antoivat koneilla mitattuina vähäiset pitoisuusarvot ja että nämä savukkeet olivat tupakoitsijan polttamina yhtä tappavia kuin muutkin savukkeet. Tuotevastuuta eivät kuitenkaan ratkaise valvontaviranomaisten tiedot, vaan kuluttajien tiedot ja tuotteen valmistajien suhde kuluttajiin. Kuluttajat siirtyivät kevytsavukkeisiin siinä luulossa, että nämä tuotteet olivat täysin vaarattomia tai aivan vähän haitallisia, ja tämä kuluttajien käsitys on tuotevastuulain mukaan ratkaiseva.

### 3.2.4 Viranomaisten erheelliset ratkaisut ja liian väljä valvonta

Tältä osin kysymys oli siitä, voiko valvontaviranomaisten laiminlyönneillä olla merkitystä tupakkayhtiöiden vastuuseen. Kyse oli paitsi prejudikaatin tarpeesta, myös oikeuskäytännön yhtenäisyydestä. Tämä näkökohta esitetään säännönmukaisesti esimerkiksi työturvallisuusjutuissa, eikä se pääsääntöisesti vapauta työnantajaa vastuusta. Argumentin arvioinnilla olisi näin ollen ollut yleisempääkin merkitystä.

Hovioikeus on käyttänyt Amerin ja BAT Finlandin vapautusperusteina nimenomaan myös valvontaviranomaisten erheitä ja laiminlyönnejä. Hovioikeuden tuomion sivulla 68 todetaan, että haittaluokitus säädettiin 1970-luvulla lainsäätäjän ja viranomaisten aloitteesta. Tällä seikalla ei kuitenkaan ole mitään oikeudellista merkitystä. Amerilla ja BAT Finlandilla ei ollut tällä perusteella mitään oikeutta ryhtyä tietoisesti harhauttamaan kuluttajia vuodesta 1975 lähtien.

Edelleen sivulla 68 hovioikeus viittaa elinkeinohallituksen 30.3.1981 antamaan lausuntoon, jonka mukaan haitallisista savukkeista saatiin käyttää nimityksiä ”kevyt” ja ”erittäin kevyt”. Elinkeinohallituksen lupa ei kuitenkaan oikeuttanut Ameria ja BAT Finlandia näiden nimitysten käyttöön kuluttajamarkkinoinnissa, koska yhtiöt tiesivät nimitysten harhaanjohtavuuden.

Hovioikeuden mukaan kevytsavukkeiden mittausten menetelmä oli viranomaisten hyväksymä. Hovioikeuden mukaan viranomaisten hyväksyntä antoi Amerille ja BAT Finlandille oikeuden ilmoittaa kuluttajille väärät haitta-ainepitoisuudet. Tuomion sivulla 72 todetaan:

*”Vaikka mittaustulokset on merkitty savukeaskeihin, ei Amerilla ole esitetyn selvityksen mukaan ollut osuutta siihen, että mittaustulokset ovat olleet mittausmenetelmän rajoitusten mukaisia.”*

Hovioikeuden perustelu on oikeudellisesti kestävä. Amer ja BAT Finland merkitsivät savukerasioihin liian alhaiset pitoisuusarvot käyttäen merkintöjä markkinointiketonan. Yhtiöt salasivat kuluttajilta, että tupakoitsijat todellisuudessa saivat elimistöönensä myrkkyaineita paljon enemmän, vaikka yhtiöiden olisi pitänyt ilmoittaa kuluttajille nimenomaan tämä asia.

Hovioikeuden mukaan (sivu 73) lääkintöhallituksen tarkastustodistusten saaminen ”edellytti, etteivät tupakkatuotteen vähittäismyyntipakkaukseen tulevat merkin­nät savukkeen nimi mukaan lukien antaneet harhaanjohtavaa käsitystä asianomaisen tuotteen terveysvaaroista ja -haitoista”. Savukkeille oli vuosina 1977–1992 haettava vi­ranomaisten tarkastustodistukset, mutta todistukset ja lääkintöhallituksen mahdolli­nen huolimattomuus eivät oikeuttaneet Ameria ja BAT Finlandin harhauttamaan ku­luttajia.

### 3.2.5 Viranomaisten valtakunnallinen valistustoiminta

Tältä osin oli kyse siitä, olisiko kielto mainostaa ja markkinoida tupakkaa estänyt tu­pakkayhtiöitä jakamasta asianmukaista informaatiota tupakan vaaroista. Hovioikeu­den ratkaisua voidaan tässä pitää niin ilmeisen vääränä, että kyseeseen olisi tullut jopa purkuperuste (ilmeisen väärä lainsoveltaminen).

Hovioikeuden mukaan (tuomion sivu 73) asiassa on riidatonta, etteivät vastaa­jayhtiöt olleet varoittaneet kuluttajia savukkeiden terveysvaaroista. Hovioikeuden mie­lestä Amerin ja BAT Finlandin varoitukset olisivat olleet suorastaan laissa kiellettyjä. Hovioikeus toteaa sivulla 73:

*”Tupakkalain 7 luvun 23 §:n nojalla tupakoinnin aiheuttamista terveysvaa­roista ja -haitoista valistaminen on ollut viranomaisten tehtävä. Näin ollen Amer ei ole voinut erikseen julkisuudessa antaa kuluttajille informaatiota jois­tak­in heidän savukemerkeistään, koska tuollaista informaatiota olisi pidetty mainostuskiellon vastaisena.”*

Tupakkalain 23 §:ssä säädetty ”valistaminen” on vuodesta 1977 saakka tarkoittanut val­takunnallista valistustoimintaa, viranomaisille järjestettäviä terveyskasvatusohjelmia sekä eräille henkilöryhmille kohdistuvia ohjeita tupakoinnin vähentämiseksi suositel­tavista menettelytavoista. Hovioikeuden mukaan tämä terveysviranomaisille säädetty yleinen valistamisvelvollisuus olisi sisältänyt Ameriin ja BAT Finlandiin kohdistuvan varoittamiskiellon.

Hovioikeuden tulkinta oli täysin väärä. Tupakkalaissa on kielletty savukkeiden mainonta ja muu myynninedistäminen, mutta ei markkinointia kokonaisuudessaan. Tämän mukaan Ameria ja BAT Finlandia on vuodesta 1978 saakka koskenut muun muassa kuluttajansuojalain 2. luvun 1 §:n säännös varoitusvelvollisuudesta.

### 3.2.6 Viranomaisen varoitukset Amerin ja BAT Finlandin vastuu­vapauserusteena

Tältä osin kyse oli viranomaisten varoitusten merkityksestä tupakkayhtiöiden vastuu­seen. Kysymyksenasettelu liittyy kaikkiin ”vaarallisiin” tuotteisiin. Kysymys oli tiivistety­sti siitä, saako vaarallisen tuotteen markkinoija ensin markkinoinnissaan vapaasti kiistää koululääketieteen varoitukset ja sen jälkeen korvausvelvollisuutta käsiteltäessä vedota koululääketieteen varoituksiin.



*”Et olisi uskonut meitä, me valehtelimme. Olisit uskonut lääkäreitä, he puhuvat totta.”*

Kantajien mukaan terveysviranomaisien varoitukset eivät ole voineet vapauttaa Amerin ja BAT Finlandia tuotevastuuseen perustuvasta vahingonkorvausvelvollisuudesta, koska yhtiöt vastustivat vuosina 1973–1977 viranomaiselle säädettyä varoitusoikeutta ja ovat jatkuvasti vastustaneet varoitussäännösten selkeyttämistä (viimeksi vuonna 2002), kiistivät julkisuudessa kaikki varoituksissa mainitut terveyshaitat, tekivät varoitukset naurettaviksi, laskivat liikkeelle vastainformaatiota varoitusten hämärtämiseksi ja niiden tehon eliminoimiseksi sekä painattivat varoitustekstit mahdollisimman pieniksi ja heikosti näkyviksi.

Kantajat vetosivat eduskunnan lakivaliokunnan mietintöön 4/1990 ja vahingonkorvausoikeuden yleisiin periaatteisiin. Vahingonkorvausvastuulla on sekä hyvittävä (reparatiivinen) että ennalta ehkäisevä (preventiivinen) tehtävä. Vahinkoja ehkäisevä vaikutus poistuu täysin, jos vahinkojen aiheuttaja saa tuotetta markkinoidessaan vapaasti kiistää koululääketieteen varoitukset ja sen jälkeen korvausvelvollisuutta käsitellessä vedota koululääketieteen varoituksiin.

Hovioikeus ei ollut ottanut nimenomaista kantaa tähän vahingonkorvausoikeudelliseen argumentaatioon. Tuomion lopputuloksesta käy kuitenkin ilmi, ettei hovioikeus ole antanut lakivaliokunnan mietinnölle eikä yleisille vahingonkorvaussäännöille mitään painoarvoa. Hovioikeus on katsonut, että varoituserkinnät ovat 1.3.1978 luoneet Amerille ja BAT Finlandille vastuuvapauden.

### 3.2.7 Yhteenveto henkilörelaatioista

Jos hovioikeuden tuomio hyväksytään, se antaa Amerille ja BAT Finlandille tulevaisuudessakin oikeuden laiminlyödä huolellisuusvelvollisuutensa kuluttajia kohtaan valvontaviranomaisen toiminnan ja tietojen perusteella. Tällaisen oikeuden käyttämisestä seuraisi suuri määrä sairauksia ja kuolemaa, koska tupakkayhtiöt asettavat aina liikevoitot ihmisten hengen ja terveyden edelle.

Lisäksi kyseisen tulkinta ulottuu muillekin elinkeinoaloille. Nykyisin miltei kaikkea elinkeinotoimintaa valvoo jokin viranomainen, ja jos viranomaisen tehtävät ja toiminta poistavat tuotteen valmistajan oman huolellisuusvelvollisuuden, valmistajille annetaan rajattomat mahdollisuudet kuluttajien harhauttamiseen ja muuhun moraalitomaan myynninedistämiseen.

Analogisena esimerkkinä voidaan mainita ensinnäkin yleinen elintarvikesääntely. Elintarvikelaki (361/1995) rakentuu samanlaiseen kolmikantaan kuin tupakkalakikin. Elinkeinonharjoittajien ja kuluttajien ohella laissa säädetään elintarvikevalvonnasta, jolla tarkoitetaan elintarvikemääräyksiin liittyvää yleistä ohjausta ja neuvontaa (elintarvikelain 6 §:n 5. kohta). Valvontaa harjoittaa elintarvikevirasto maa- ja metsätalousministeriön johdolla (29–30 §). Valvontaviranomaisen tehtäviin kuuluu muun muassa yleinen tiedottaminen elintarvikkeiden turvallisuudesta (57 §). Oikeusjärjestyksessä

ei kuitenkaan ole sellaista säädöstä, jonka mukaan valvontaviranomaisen asema ja toiminta antaisi elinkeinonharjoittajalle vapaat oikeudet rikkoa lakia kuluttajia kohtaan.

Toisena esimerkkinä voidaan mainita lääkelainsäädäntö. Lääkelaissakin (395/1987) sääntely on rakennettu samoille henkilörelaatioille kuin tupakkalaissa ja elintarvikelaissa. Valvontaviranomaisia ovat sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö ja Lääkelaitos. Näiden viranomaisten tehtävänä on muun muassa lääkehuollon yleinen suunnittelu, ohjaus ja valvonta (76 §). Viranomaisten tehtävistä ja valtuuksista huolimatta lääketehaiden on omakohtaisesti noudatettava kaikkia kuluttajien turvallisuutta suojaavia säännöksiä.

Kantajat pyysivät korkeimmalta oikeudelta ennakkopäätöstä siitä, voivatko valvontaviranomaisen tiedot korvata kuluttajien tiedot ja voiko valvontaviranomaisten toiminta ylipäänsä vapauttaa tuotteen valmistajan kuluttajiin suuntautuvista velvollisuuksista ja tuotevastuusta.

## 3.3 Vastaajayhtiöiden yhteisvastuu

### 3.3.1 Liiketoiminnan siirtäminen yhtiöltä toiselle

Hovioikeuden tuomion mukaan (sivut 36–37) liiketoiminnan siirtäminen yhtiöltä toiselle katkaisee korvausvastuun eri osiin. Saman yhtiön nimen muuttaminen ei sitä vastoin katkaise vastuuta.

Amer muutti vuosina 1950–1995 nimeään muutamia kertoja (Amer-Tupakka – Amer-Yhtymä – Amer Sport), mutta kun osakeyhtiö säilyi samana, vastuu vahingoista ei tänä 45 vuoden aikana jakautunut osiin. Vuonna 1995 alkanut yhtiöittäminen on hovioikeuden mukaan johtanut seuraavaan vastuunjakoon:

- 1950–1995: Amer Sports Oy,
- 1995–2004: Amerintie 1 Oy,

Vuonna 1995 korvausvastuu hovioikeuden mukaan katkesi, vaikka liiketoiminnassa ei tuolla hetkellä tapahtunut mitään reaalista muutosta. Savukemerkit pysyivät samoina, työntekijät samoina, koneet samoina. Vuonna 2004 uudeksi oikeussubjektiksi tuli Philip Morris Finland Oy, mutta liiketoiminta ei taaskaan muuttunut: savukemerkit pysyivät jälleen samoina, ja niin pysyi Suomessa jatkanut henkilöstökin: 70 Amerintie 1 Oy:n palveluksessa ollutta myyntiin ja markkinointiin osallistunutta henkilöä siirtyi vanhoina työntekijöinä Philip Morris Finland Oy:n palvelukseen.

Mikäli joku kuluttaja vaatisi vuonna 2010 korvausta Marlboro-savukkeiden aiheuttamista vahingoista, vastuusubjekteja olisi kolme: 1962–1995 Amer Sport Oy, 1995–2004 Amerintie 1 Oy, 2004–2010 Philip Morris Finland Oy. Kun keuhkosyövän kehittyminen vie yleensä 40–50 vuotta, yhtiöiden vastuu jakautuisi 33 vuoden, 9 vuoden ja 6 vuoden osiin. Tällöin Amer Sport Oy väittäisi, että sen vastuu on vanhentunut, ja Amerintie 1 Oy ja Philip Morris Finland Oy, että niiden menettely jää ajallisesti merkityksettömäksi.

Yleisemmällä tasolla voidaan kysyä, voidaanko liiketoiminnan siirtämisenä vahingonkorvausoikeudellisessa kontekstissa pitää sitä, että yhtiö A:n nimissä harjoitet-

tua liiketoimintaa on jatkettu tietystä ajankohdasta lukien yhtiö B:n nimissä, vaikka tuotannossa ja muussa liiketoiminnassa tai yhtiön taustalla olevissa intressitahoissa ei ole tapahtunut tosiasiallisia muutoksia. Onko tällöin edes kysymys liiketoiminnan siirtämisestä vai vain liiketoimintaa harjoittavan yhtiön nimen muutoksesta?

Mikäli edellä mainittua toiminnan siirtämistä toisen yhtiön nimiin voitaisiin pitää liiketoiminnan siirtämisenä yhtiöltä toiselle, tulee pohdittavaksi, riittääkö tämä käsitelainopillinen juridisen ilmiön määrittely yksinään ratkaisemaan sen, miten vahingonkorvausoikeudellinen vastuu jakautuu ajallisesti eri vastaajayhtiöiden välillä. Syrjäyttääkö käsitteellinen päättely tällöin kaikki vahingonkorvausvastuuseen liittyvät reaaliset argumentit?

Jos vastuun pilkkominen hyväksytään, tupakkayhtiöille annettaisiin oikeusohje korvausvaateiden torjumiseen. Mikäli hovioikeuden ratkaisun mukainen oikeusohje jäisi voimaan, tupakkayhtiöiden ja muiden vaarallisia tuotteita valmistavien yritysten liiketoiminta kannattaisi rutiinimaisesti siirtää sopivin välein uudelle yhtiölle. Tästä seuraisi, ettei mikään yhtiöistä voisi joutua vastuuseen. Sama oikeusohje ulottuisi moneen muuhunkin elinkeinoalaan, esimerkiksi rakennusteollisuuteen. Tulevaisuudessa ei sattumalle enää jäisi sielläkään sijaa. Liiketoiminta kannattaisi siirtää sopivin välein – esimerkiksi kolmen vuoden jaksoin – uudelle yhtiölle, mistä seuraa, ettei mikään yhtiöistä voi joutua vastuuseen. Useilla yrityksillä on hallussaan valmiiksi perustettuja osakeyhtiöitä tulevan käytön varalta, ja yhtiöitä on helppo ostaa ja perustaa. Liiketoiminnan ketjuttaminen voisi muodostua käytännöksi, joka eliminoisi kaiken vastuun.

Yhteiskunnan tavoitteena on saada tupakkatuotteiden käyttö loppumaan vuoteen 2040 mennessä eli 30 vuoden kuluessa tästä hetkestä. Mikäli Philip Morris Finland ja BAT Finland tänä aikana siirtäisivät liiketoimintansa muutaman vuoden välein uudelle yhtiölle, Philip Morris ja BAT saisivat Suomessa edistää savukkeiden myyntiä millä keinoin tahansa joutumatta vastuuseen menettelystään.

Palattaessa nyt käsillä olevaan tapaukseen voidaan nopeasti havaita, että tällainen vastuun paloittelu ei johtaisi oikeudenmukaiseen lopputulokseen. Amer Sport Oyj väittäisi, että sen vastuu on vanhentunut. Amerintie 1 Oy ja Philip Morris Finland Oy voisivat väittää, että niiden menettely jää ajallisesti merkityksettömäksi. On myös todettava, että jälkikäteen arvioituna on pelkkä sattuma, että Amer vuosina 1950–1995 vaihtoi vain saman yhtiön nimeä eikä siirtänyt liiketoimintaansa muodollisesti eri oikeussubjektille.

Sama sattuma koskee BAT Finlandia. Tämän yhtiön nimet ovat vuodesta 1909 vaihdelleet seuraavasti: Itämainen Paperositehdas, Suomen Tupakka, BAT Finland, BAT Nordic ja BAT Finland. Asia voisi olla niinkin, että näiden viiden vaihdoksen yhteydessä liiketoiminta olisi jostain syystä siirretty eri osakeyhtiölle.

### 3.3.2 Vahingonkorvauslain 6. luvun 2 §:n mukainen yhteisvastuu

Hovioikeuden tuomion sivuilla 36–37 käsitellään Amerin ja BAT Finlandin solidaarista korvausvastuuta, joka kantajan mukaan perustuu vahingonkorvauslain 6. luvun 2 §:ään.

Hovioikeus on käräjäoikeuden esittämät perustelut hyväksyen katsonut, että *”kukin yksittäinen vastaajayhtiö vastasi vain omasta toiminnastaan ja myöntämällään tavalla Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n (jäljempänä TTY) jäsenenä yhdistyksen virallisista kannanotoista ja lausumista”*.

Hovioikeuden mukaan

*”Amer ja BAT Finland ovat siten, sanotun yhdistyksen virallisten kannanottojen ja lausumien ohella, vastuussa vain itse valmistamistaan tai markkinoimistaan savukkeista ja omista markkinointi- ja muista toimenpiteistään”*.

Hovioikeus ei ole ottanut mitään kantaa siihen, ovatko vastaajayhtiöt aiheuttaneet kantajille vahinkoa VahL 6:2:ssä tarkoitettuun tavoin, toimien yhdessä markkinoinnissaan ja muussa menettelyssään. Sekä käräjä- että hovioikeus ovat siten ratkaisseet kantajien VahL 6:2:n mukaista yhteisvastuullisuutta koskevan väitteen puhtaasti vastaajien oikeussubjektien erillisyyttä koskevin perustein ilman, että VahL 6:2:n soveltamiskriteereitä ja asiassa esitettyä näyttöä olisi arvioitu millään tavoin.

VahL 6:2:n lähtökohtana on kuitenkin, että arvioitavana on yhden tai useamman eri oikeussubjektin yhteisvastuu. Tämän lähtökohdan toistaminen ei siten vielä ratkaise kysymystä solidaarisesta korvausvastuusta. Oikeudenkäynnin aineisto osoittaa, että Amer ja BAT Finland ovat vuodesta 1950 lähtien yhdessä toimien puolustaneet tupakkateollisuuden etuja ja että yhtiöt ovat yhteistyössä syllistyneet kaikkiin niihin tekoihin, jotka kantajan 11-kohtaisessa tuottamusluettelossa mainitaan. – Yhteistyö näkyy jo kantajan todisteesta KT 12 (Tupakanlehti 2/1972), jossa kerrotaan Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:stä:

*”Lisäksi yhdistys pyrkii osallistumaan siihen keskusteluun, jota käydään tupakanpolton vahingollisuudesta ja sen rajoittamistoimenpiteistä. Tällöin yhdistyksen toiminta suuntautuu lähinnä informaation antamiseen yleisölle ja päätoksentekijöille.”*

Hovioikeuden ratkaisu perustuu siten ilmeisen väärään VahL 6:2:n soveltamiseen, jonka johdosta ratkaisu olisi tullut tältä osin kumota.

### 3.4 Korvausvastuun kohdentuminen lisenssisopimuksen tai konsernisuhteen perusteella

Hovioikeuden tuomion sivuilla 37–40 olevan otsikkokappaleen lopussa on seuraava päätelmä:

*”Asiassa ei ole muutoinkaan tullut esiin sellaista näyttöä, jonka perusteella Amer ja Philip Morris -yhtiö tai BAT Finland ja BAT -konserni voitaisiin samaistaa mahdollista vahingonkorvausvastuuta arvioitaessa. Oikeudellisten vastuukysymysten kannalta merkitystä ei ole sillä seikalla, missä määrin tupakkayhtiöt ovat ehkä maailmanlaajuisesti tai muutoin kansainvälisesti teh-*

*neet yhteistyötä harkitessaan suhtautumista terveystieteisiin ja julkisuudessa esitettyihin kannanottoihin.”*

Hovioikeus on ymmärtänyt asian väärin sikäli, kuin kyse on samaistamisesta:

- kantaja ei ole puhunut mitään ”samaistamisesta”,
- kantaja ei vaadi vahingonkorvausta Philip Morrisilta eikä BAT-konsernilta,
- kantaja ei mainitse ollenkaan ”samaistamista” kantajan 11-kohtaisessa tuottamusluettelossa.

Hovioikeuden käsitys terveystieteisiin koskevan kansainvälisen yhteistyön oikeudellisesta merkityksestä oli virheellinen. Philip Morris, BAT -konserni ja eräät muut tupakkayhtiöt olivat vuonna 1954 perustaneet oman lääketieteen, jonka tehtävänä oli kiistää kaikki savukkeiden terveyshaitat. Amer oli sidottu tähän lääketieteeseen vuosina 1961–2004 ja BAT Finland heti vuodesta 1954 lähtien ja yhä nykyisinkin. Tämän sidonnaisuuden perusteella Amer ja BAT Finland ovat Suomessa salanneet savukkeiden tappavuuden ja laskeneet liikkeelle valheellisia väitteitä savukkeiden ominaisuuksista.

Lisäksi Amer ja BAT Finland ovat Suomessa noudattaneet Philip Morrisin ja BAT-emoyhtiön ohjeita vastustaessaan lainsäätäjän ja viranomaisten pyrkimyksiä ihmisten hengen ja terveyden suojelemiseksi.

Tällä seikalla on merkitystä arvioitaessa Amerin ja BAT Finlandin oman toiminnan moitittavuutta ja tuottamusta vahinkojen aiheuttajana eikä suinkaan näiden yhtiöiden ”samaistumista” Philip Morrisiin ja BAT-konserniin. Kantajan tarkoitus käynee selväksi, kun tarkastellaan näyttöä, jota hovioikeus on selostanut tässä jaksossa.

Tuomion sivulla 37 sanotaan:

*”A on väitteidensä tueksi vedonnut muun muassa tupakkateollisuuden Amerikan Yhdysvalloissa vuonna 1954 julkaisemaan ’A Frank Statement to Cigarette Smokers’ -julkilausumaan (kirjallinen todiste KT 14), lukuisiin BAT-konsernia, Philip Morris -yhtiötä, Ameria ja TTY:tä käsitteleviin lehtiartikkeleihin, otteisiin Amerin viestintäjohtajan Lasse Lehtisen muistelmista (kirjallinen todiste KTA 3) sekä Heikki Hiilamon kirjoihin Kieltämisen ammattilaiset ja Valheen mesenaatit (kirjalliset todisteet KTA 1 - 2).”*

Hovioikeus käsittelee tässä juuri Amerin ja BAT Finlandin sidonnaisuutta lisenssinantajan ja emoyhtiön vuodesta 1954 lähtien organisoimaan ja rahoittamaan lääketieteeseen ja niihin ohjeisiin, joita noudattaen Amer ja BAT Finland Suomessa ovat vastustaneet lainsäätäjän ja viranomaisten toimia. Amer ja BAT Finland ovat olleet velvollisia tuntemaan koululääketieteen tutkimustulokset savukkeiden syy-yhteydestä tappaviin tauteihin, joten yhtiöillä ei ollut oikeutta ”uskoa” tupakkateollisuuden lääketieteeseen.

Tuomion sivulla 37 sanotaan edelleen:

*”BAT Finlandin osalta A on lisäksi vedonnut BAT-konsernin ohjeistukseen julkisuussuhteista vuodelta 1983 (kirjallinen todiste KTA 710) ja BAT-konsernin asiakirjojen hallintaohjelmaan 1990-luvulla (kirjalliset todisteet KTB 471–476).”*

BAT-konsernin vuoden 1983 tytäryhtiöille osoittamassa ohjekirjassa KTA 710 käsitellään erityisesti syy-yhteyden kiistämistä ja savukerasioiden varoitusmerkintöjä. Varoituksista todetaan muun muassa

- varoitusten on oltava viranomaisten eikä tupakkayhtiöiden allekirjoittamia,
- varoitusten on oltava epävarmoja (”tupakointi saattaa aiheuttaa”, ”tupakointi voi ehkä aiheuttaa”),
- varoituksessa ei saa mainita nimeltä mitään erityistä tautia, kuten keuhkosyöpää.

Kantaja korostaa jälleen, että kanne ei perustu BAT-emoiyhtiön menettelyyn eikä min-käänlaiseen ”samaistamiseen”, vaan siihen, mitä BAT Finland on tehnyt Suomessa. Ohjeiden noudattaminen osoittaa BAT Finlandin suunnitelmallisuutta ja korkean asteen tahallisuutta vahinkojen aiheuttajana.

Hovioikeuden tuomion sivuilla 37–38 todetaan

*”Amerin viestintäjohtajan 12.6.1990 päivätyistä telefax-viestistä Philip Morris -yhtiön edustajille (kirjallinen todiste KTA 60) ilmeni, että hän oli esittänyt kysymyksiä toimintatavoista uuden tupakkalain voimaantulon johdosta ja sen vaikutuksista liiketoimintaan. A ja B ovat vielä vedonnut Philip Morris -yhtiön edustajan 23.5.1987 päivättyyn telefaxviestiin Amerin toimitusjohtajalle (kirjallinen todiste KTA 16) Amerin edustajan Veijo Rosimon antaman ja Turun Sanomissa 14.5.1987 julkaistun lausunnon johdosta ja asiakirjanäyttöön Amer -yhtymän toimitusjohtajan Olli Laihon Helsingin Sanomissa 9.1.1990 julkaistun haastattelun johdosta (kirjallinen todiste KTA 17). Haastattelun mukaan Laiho oli myöntänyt, että tupakka aiheutti syöpää.”*

Amerin viestintäjohtajan telefaxviestissä 12.6.1990 Philip Morris -yhtiön edustajille esitetään muun muassa seuraava kysymys:

*”Myönnätkö nyt, että tupakka aiheuttaa syöpää ja muista sairauksia?”*

Kun Philip Morris ei myöntänyt, myöskään Amer ei Suomessa myöntänyt.

Kun Amerin tuotantojohtaja Veijo Rosimo oli Turun Sanomissa varovasti viitanut tupakan ”haitallisiin vaikutuksiin” Philip Morrisin Bernard Robinson ja Göran Weber lähettivät Amerin toimitusjohtaja Jukka Ant-Wuoriselle jyrkän telefaxviestin (KTA 16), jossa korostettiin,

- että tupakoinnin ja terveyshaittojen kausaaliyhteydestä ei ole lääketieteellisiä todisteita ja
- että Ant-Wuorisen olisi annettava Amerin henkilökunnalle ohjeet, joiden mukaan vain Ant-Wuorinen itse antaa julkisuuteen tupakointia ja terveyttä koskevia lausuntoja.

Kun Ant-Wuorinen ja Amer noudattivat näitä ohjeita, Amer Suomessa toimi tavalla, joka toteutti tahallisen vahingonaiheuttamisen tunnusmerkit.

Toimitusjohtaja Olli Laiho rikkoi Philip Morrisin ohjeita Helsingin Sanomissa 9.1.1990 myöntämällä tupakan ja syövän yhteyden (KTA 17). Philip Morris lähetti heti samana päivänä Amerille telefaxsanomat, joissa Amer määrättiin neuvottelemaan Phi-

lip Morrisin lakimiesten kanssa lausuman oikaisemisesta (KTA 18 ja 19). Seuraavana päivänä eli 10.1.1990 Amerin johtaja Kauniskangas lähetti Philip Morrisille telefaxin, jossa hän pyysi kiireellisesti neuvoja Laihon virheen oikaisemiseksi (KTA 21):

- Mikä on Philip Morrisin virallinen mielipide tupakoinnista ja syövästä?
- Lähettäkää meille lista tutkimuksista, joista selkeästi ilmenee, ettei tupakoinnin ja syövän välistä syy-yhteyttä ole todistettu.
- Toimikaa nopeasti, jotta Laihoa voidaan opastaa seuraavia haastatteluja varten.

Philip Morris antoi ohjeet telefaxilla 12.1.1990 (KTA 22). Tämän jälkeen Laiho kiisti julkisuudessa syöpäyhteyden (KTA 23 ja KT 16):

*”Kukaan ei ole todistanut, että tupakointi lisää sairastumisriskiä.”*

Hovioikeudelle on jäänyt epäselväksi tämän tapahtumainkulun merkitys. Kanteessa on kysymys Amerin (eikä Philip Morrisin) menettelystä Suomessa. Amer valehteli julkisuudessa ja pyysi valheita varten ohjeet Philip Morrisilta, mikä osoittaa harhaanjohtavan markkinoinnin tahallisuutta.

Hovioikeuden tuomion sivulla 38 lukee:

*”Tupakkaan ja terveyteen liittyvissä kysymyksissä BAT Finland oli Gräsbeckin mukaan ollut sidottu konsernin kantaan.”*

BAT-konsernin kanta, josta Gräsbeck puhui, oli vuoteen 2000 saakka se, ettei lääketiede ole todistanut savukkeiden aiheuttavan mitään sairauksia (KTA 46). Ensimmäisessä vastineessaan Helsingin käräjäoikeudelle 31.10.2005 BAT Finland toteaa (sivu 6 alaviite 2), että ”vuonna 2000 BAT Finland muutti julkisuudessa esittämänsä kantaa yleisen tason lääketieteellisestä syy-yhteydestä”.

Hovioikeus kirjoittaa tästä sivulla 39

*”Siten BAT Finland on ollut velvollinen noudattamaan konsernin emoyhtiön ohjeistusta ja määräyksiä yleisemminkin ja myös julkisuussuhteista tai asiakirjojen hallintaohjelmasta annettuja ohjeita. Tässä oikeudenkäynnissä vastaajana on kuitenkin ollut vain suomalainen yhtiö BAT Finland, eikä asiassa ole tullut ilmi sellaisia perusteita, joiden nojalla BAT Finlandin vastuuasemaa arvioitaessa tulisi merkitystä antaa muiden samaan konserniin kuuluvien yhtiöiden toimenpiteille tai laiminlyönneille.”*

Kantaja vaatii vahingonkorvausta nimenomaan BAT Finlandin toimenpiteistä ja laiminlyönneistä. BAT Finlandin menettely vahinkojen aiheuttajana on osoittanut suunnitelmallisuutta ja korkeimman asteen tahallisuutta, kun yhtiö Suomessa on noudattanut konsernin emoyhtiön sanelemaa valheellista lääketiedettä ja vastustanut viranomaisia ja lainsäätäjää emoyhtiön ohjeiden mukaisesti.

Edellä sanottu koskee myös Amerin toimintaa vuosina 1990–1995, jolloin Amer pyrki estämään vähittäiskaupalle säädettävän velvollisuuden tarkastaa nuoren ostajan henkilöllisyys (KTA 79–83). Amer sai toimiinsa ohjeet Philip Morrisilta, joka oli onnistuneesti ehkäissyt ikärajasäätelyn Yhdysvalloissa (KTA 77). Kanteessa on jälleen kysymys siitä, että Amer harkitusti ja tahallisesti halusi Suomessa myydä savukkeita lapsille. Amer oli tehnyt niin, vaikka oli vuodesta 1950 saakka tiennyt savukkeiden tappavuus-

desta. Kyse ei ole Philip Morrisin vahingonkorvausvastuusta, vaan Amerin syyllisyydestä asteikolla lievä tuottamus–tavallinen tuottamus–törkeä tuottamus–tahallisuus.

### 3.5 Korvausvaatimusten vanhentuminen

Hovioikeus katsoi virheellisesti (tuomion sivu 40), että A:n vaatimukset BAT Finlandia kohtaan olisivat vanhentuneet aktiivisen tupakoinnin osalta vuoden 1970 loppuun mennessä, ”kun A oli viimeksi polttanut BAT Finlandin valmistamia savukkeita vuonna 1960”.

Kantaja on kuitenkin myös hovioikeudessa erittäin yksityiskohtaisesti selostanut, kuinka BAT Finlandin vahingonkorvausvastuu A:han nähden vuoden 1960 jälkeen on perustunut paitsi ympäristön tupakansavuun (”YTS”), myös ja varsinkin BAT Finlandin yleiseen tuottamusvastuuseen koko kanneajalta ja vuoden 1991 jälkeen myös tuotevastuulakiin. Tämä vastuu puolestaan koskee YTS:n ohella savukkeiden aktiivisen polttamisen aiheuttamia vahinkoja. Kun BAT Finland on esimerkiksi julkisuudessa 2000-luvulle asti tahallisesti valehdellut, etteivät savukkeet aiheuta keuhkosityöpää, väite on yleinen ja ulottuu siten kaikkien yhtiöiden savukemerkkeihin.

Esimerkiksi Aamulehden artikkelissa 16.9.1997, siis vain noin neljätoista vuotta sitten, BAT Finland edelleen kiisti koululääketieteen 50 vuoden kiistattomat tulokset. BAT Finlandin viestintäjohtaja sanoi vuonna 1997, kuten yhtiö oli kuluttajia tahallisesti harhauttanut vuosikymmenten ajan:

*”Me luotamme hyvin pitkälle lääketieteeseen, eikä se ole pystynyt vielä osoittamaan sitä, että tupakointi on terveydelle vaarallista.”*

Kun näin sanottiin vuonna 1997, kyseessä oli ilmiselvä valhe. Lääketieteessä on osoitettu viimeistään vuonna 1950, että tupakointi on terveydelle vaarallista, eikä pelkästään vaarallista, vaan hengenvaarallista. Lääketieteessä vuosina 1947–1950 suoritettut tutkimukset todistivat, että savuke on tappava tuote. Vuodesta 1950 vuoteen 1997 mennessä savukkeet olivat Suomessa tappaneet arviolta yli 250 000 ihmistä ja nimenomaan BAT Finlandin savukkeet arviolta yli 70 000 ihmistä.

Tuotevastuu tarkoittaa tuotteen liikkeelle laskijan vastuuta tuotteen kuluttajiin nähden. Tässä on tuotevastuun keskeinen henkilörelaatio, eikä tuotevastuun viitekehyyksessä tule arvostella mitään muuta relaatiota. Tuotevastuun keskeiset henkilörelaatiot jaotellaan:

1. valmistajan suhde kuluttajaan,
2. valmistajan suhde viranomaisiin ja muihin terveystintaman edustajiin,
3. viranomaisten ja muun terveystintaman suhde kuluttajaan.

Sekä käräjäoikeuden että hovioikeuden tuomiossa henkilörelaatiot on ratkaistu kauttaaltaan väärin. Tuotevastuu koskee edellä kohdassa 1 mainittua valmistajan suhdetta kuluttajaan eikä valmistajan suhdetta terveystintamaan tai terveystintaman suhdetta kuluttajaan. Käräjäoikeus ja hovioikeus eivät ole kiinnittäneet henkilörelaatioihin



mitään huomiota ja ovat useissa kohdin ratkaisseet vastuukysymykset nimenomaisesti väärin relaatioiden nojalla.

Kuluttajia on tässä viitekehyksessä tarkasteltava kollektiivisesti, mikä tarkoittaa sitä, että vastaajayhtiöiden, kuten BAT Finlandin, menettelyä, toimia tai toimimatta jättämisiä on arvosteltava koko kuluttajakuntaan nähden eikä yhteen kuluttajaan, kuten muutoksenhakijaan nähden. Tästä seuraa myös se, että kun hovioikeus on todennut BAT Finlandin toimineen, kuten muutoksenhakija väittää, moitittavalla ja vahingonkorvausvelvollisuuden aiheuttavalla tavalla koko kuluttajakollektiiviin nähden koko kanneajan 1950-luvulta 2000-luvulle, niin BAT Finland on vahingonkorvausvelvollinen myös muutoksenhakijaan nähden, vaikka hän ei ole käyttänyt BAT Finlandin liikkeelle laskemia tuotteita vuoden 1960 jälkeen.

Olennaista on myös se, että BAT Finlandin liikkeelle laskemat ja muutoksenhakijan käyttämät tuotteet ovat aiheuttaneet omalta osaltaan muutoksenhakijan nikotiiniriippuvuuden, jota Amerin liikkeelle laskemat ja muutoksenhakijan käyttämät tuotteet ovat vahvistaneet ja ylläpitäneet.

Oikeudellisesti tarkasteltuna yleinen tuottamusvastuu ei siis ole savukemerkki-kohtaista siten, että savukkeiden terveysvaarat yleisesti kiistävän ja salaavan liikkeelle laskijan korvausvastuu rajautuisi vain tämän yhtiön tuotteiden jollekin kuluttajalle kausaalisesti aiheuttamiin vahinkoihin. Kun BAT Finland on jatkuvasti väittänyt julkisessa viestinnässään, ettei aktiivinen tupakointi aiheuta keuhkosyöpää eikä muita kroonisia tauteja, on BAT Finland antanut kuluttajille viestin:

*”Voitte haitatta polttaa minkä tahansa tupakkayhtiön savukkeita”.*

Sama koskee ympäristön tupakansavua:

*”Voitte oleskella tupakansavuisessa ilmassa, olipa savu peräisin mistä hyvänsä savukkeesta.”*

Vaikka A ei ole vuosien 1957–1960 jälkeen polttanut BAT Finlandin savukkeita, BAT Finlandin menettelystä johtuva vastuu kattaa myös vuodet 1961–2008.

Vuosien 1957–1960 jälkeinen korvausvastuu johtuu myös siitä, että A:n tupakointi myöhemmin on aiheutunut kausaalisesti BAT Finlandin menettelystä vuosina 1957–1960. Kerran syntynyt nikotiiniriippuvuus jatkuu koko loppuelämän. Riippuvuuden alun perin synnyttäneen savukemerkkin liikkeelle laskijan vahingonkorvausvastuu ulottuu tästäkin syystä myös muiden liikkeellelaskijoiden savukemerkkien aiheuttamiin vahinkoihin.

- A on perustanut korvausvaatimuksensa oikeudellisesti myös BAT Finlandin osalta, ei pelkästään YTS:ään vuoden 1960 jälkeen, vaan yleiseen tuottamusvastuuseen koko kanneajalta ja vuodesta 1991 lähtien myös tuotevastuulaissa säädettyyn ankaraan korvausvastuuseen.
- A:n nikotiiniriippuvuus on osaltaan aiheutunut kausaalisesti BAT Finlandin Life-savukkeista vuosina 1957–1960.

Edellä esitetty koskee myös vahingonkorvauslain 6. luvun 2 §:n soveltamista. BAT Finland on Amerin kanssa yhteisvastuussa muutoksenhakijalle aiheutuneista vahingoista koko kanneajalta.

Ympäristön tupakansavun aiheuttamasta yhteisvastuusta voidaan todeta vielä seuraava. Ympäristön tupakansavu käsittää tupakoitsijan oman tupakoinnin ilmaan jättäneen tupakansavun ohella kaiken ilmaan jääneen tupakansavun, siis muiden tupakoitsijoiden tuottaman savun. Kun BAT Finlandin ja Amerin liikkeelle laskemat savukkeet, merkistä riippumatta, ovat käytännössä kattaneet lähes kokonaan Suomen savuke-markkinat, on täysin varmaa, että A on joutunut hengittämään myös BAT Finlandin liikkeelle laskemien savukkeiden ympäristösavua vuoden 1960 jälkeenkin.

Ympäristön tupakansavun osalta BAT Finlandin korvausvastuu muutoksenhakiin nähden vuoden 1960 jälkeen perustuu siihen samaan logiikkaan kuin aktiivisen tupakoinnin osalta, että BAT Finland on menetellyt tuottamuksellisesti moitittavalla tavalla koko kuluttajakollektiiviin nähden, joka voidaan tässä esittää seuraavan esimerkkiketjun avulla:

1. BAT Finland on tiennyt tai sen on pitänyt tietää viimeistään vuodesta 1956 lähtien (katso kantajan kirjalliset todisteet A 55/ KTA 661 ja KTA 697), että ympäristön tupakansavu aiheuttaa muun muassa keuhkosityöpää. Tästä on BAT Finlandille lauenut varoitusvelvollisuus.
2. BAT Finland on laiminlyönyt varoitusvelvollisuutensa ja päinvastoin antanut kuluttajakunnalle virheellistä tietoa sekä aktiivisen tupakoinnin että ympäristön tupakansavun vaarattomuudesta.

Katso esimerkiksi kirjallinen todiste KT 27, joka on BAT Finlandin oma vuonna 1980 ilmestynyt lehti ja jossa sanotaan, että ”ympäristön tupakansavu ei vahingoita tupakoimattomaa”. Katso myös KTA 568a, joka on ote BAT Finlandin internetsivuilta vuodelta 2004 (vain seitsemän vuotta sitten!) ja jossa todetaan, että

*”ympäristön tupakansavun väitetään aiheuttavan sairauksia. British American Tobaccon mielestä viimeisen parinkymmenen vuoden aikana kertynyt tieto ei kuitenkaan anna aiheutta väittää, että ympäristön tupakansavulle altistumisen on osoitettu aiheuttavan kroonisia sairauksia.”*

BAT Finlandin viestintä on tässä kohdistunut koko kuluttajakuntaan ja ollut sikäli yleistä, että sen mukaan kaikista savukkeista – merkistä ja liikkeelle laskijasta riippumatta – lähtöisin oleva ympäristön tupakansavu on vaaraton. Näin toimiessaan BAT Finland on syyllistynyt vahingonkorvausvelvollisuuden laukaisevaan tuottamukseen koko kuluttajakuntaan nähden.

3. Kun jonkun kuluttajan, kuten A:n, näytetään sairastuneen keuhkosityöpään ja kroonisiin sairauksiin, kuten keuhkohtaumatautiin ja nikotiiniriippuvuuteen, osaksikaan ympäristön tupakansavusta, on BAT Finland vahingonkorvausvelvollinen täysin siitä riippumatta, onko kyseinen kuluttaja edes koskaan polttanut BAT Finlandin liikkeelle laskemia savukkeita tai altistunut kyseisten savukkeiden ympäristön tupakansavulle.

Sama vastuulogiikka BAT Finlandia kohtaan vuoden 1960 jälkeiseltä ajalta perustuu myös yleiseen tuottamusvastuuseen aktiivisen tupakoinnin aiheuttamista vahingoista, eikä rajoitu pelkästään ympäristön tupakansavun aiheuttamiin vahinkoihin. BAT Finland on saman logiikan mukaan korvausvelvollinen vuodesta 1991 eteenpäin myös tuotevastuulain mukaan.

## 3.6 A:n ja B:n sairaudet ja niiden syytekijät

### 3.6.1 Keuhkosityöpä

Hovioikeus katsoi (s. 47) asiassa selvitetyn, että A:n keuhkosityöpä oli tyypiltään adenokarsinooma, jonka ei ole osoitettu kuuluneen alatyypisiin bronkoalveolaariseen syöpään. Edelleen hovioikeus katsoo (s. 48), että A:n tupakointi eli hänen polttamansa savukkeet ovat aiheuttaneet A:n keuhkosityövän tai ainakin merkittävästi myötävaikuttaneet sen syntyyn.

B:n tuomion sivuilla 40–48 hovioikeus käsittelee keuhkosityöpää ja keuhkohtaumaa. Hovioikeus katsoo näytetyn (sivu 45), että B:n tupakointi eli hänen polttamansa savukkeet ovat aiheuttaneet B:n keuhkosityövän tai ainakin merkittävästi myötävaikuttaneet sen syntyyn ja (sivu 48) että savukkeet ja niiden polttaminen ovat aiheuttaneet B:n keuhkohtaumataudin tai ainakin merkittävästi myötävaikuttaneet sen syntyyn.

### 3.6.2 Keuhkohtaumatauti

Hovioikeus katsoi (s. 50) asiassa näytetyn, että A:lla on keuhkohtaumatauti, jossa on astmaattinen komponentti. Edelleen hovioikeus toteaa (s. 51) johtopäätöksensä, että savukkeet ja niiden polttaminen ovat aiheuttaneet A:n keuhkohtaumataudin tai ainakin merkittävästi myötävaikuttaneet sen syntyyn.

B:n tuomion sivuilla 40–48 hovioikeus käsittelee keuhkosityöpää ja keuhkohtaumaa. Hovioikeus katsoo näytetyn (sivu 45), että B:n tupakointi eli hänen polttamansa savukkeet ovat aiheuttaneet B:n keuhkosityövän tai ainakin merkittävästi myötävaikuttaneet sen syntyyn ja (sivu 48) että savukkeet ja niiden polttaminen ovat aiheuttaneet B:n keuhkohtaumataudin tai ainakin merkittävästi myötävaikuttaneet sen syntyyn.

### 3.6.3 Nikotiiniriippuvuus

#### 3.6.3.1 Faktat ja hovioikeuden ratkaisu

Hovioikeuden tuomion sivuilla 51–53 kappaleessa 5.4 ”Nikotiiniriippuvuus” alakappaleessa 5.4.1 ”Nikotiiniriippuvuudesta yleisesti” hovioikeus toteaa sivulla 51

*”Ilman nikotiinia savukkeissa tupakoitsija ei jatkanut tupakointiaan, mutta nikotiini ei ollut ainoa seikka, joka vaikutti tupakointiin (Patja, Kaprio, Sedvall, Read ja Dixon).”*

Tämä kanta on ehdottomasti tosi. Jotkut tupakkayhtiöt ovat kokeilleet nikotiinittomia savukkeita, mutta niillä ei ole ollut mitään menekkiä. Nikotiini on tupakoinnin välttämättömän edellytys, joskaan ei ainoa edellytys.

Tuomion sivulla 51 hovioikeus toteaa

*”Asiassa on riidatonta, että nikotiiniriippuvuus on sinänsä krooninen sairaus, joka on mainittu ICD-10 ja DSM IV -tautiluokituksissa.”*

Edelleen sivulla 52 todetaan

*”Kaprio ja Sedvall ovat kertoneet, että nikotiiniriippuvuudesta irti pääseminen oli vaikeaa, mutta nikotiiniriippuvuus ei kuitenkaan estänyt lopettamasta tupakointia. Lopettaessaan tupakoinnin 70 - 80 prosenttia ihmisistä sai vieroitusoireita, jotka kestivät noin 2-3 viikkoa (Patja ja Puska). Noin puolella tupakoinnin lopettaneista oli lieviä vieroitusoireita (Sedvall). Nikotiinikorvaushoito oli tehokas apu lopettamisessa ja lisäsi onnistumisen mahdollisuutta (Kaprio, Patja ja Sedvall). Vieroitusoireet voivat pahimmillaan olla erittäin hankalia (Kaprio) ja tupakoinnin lopettavalla voi olla myös fyysisiä vieroitusoireita (Kaprio ja Sedvall).”*

Tuomion sivulla 53 on alakappale 5.4.2 ”A:n nikotiiniriippuvuudesta”.

Tähän jaksoon kantajan oli aluksi tehtävä seuraava selvittävä huomautus: hovioikeuden esityksestä ei käynyt ollenkaan ilmi, mistä vahingonkorvauksesta siinä puhutaan. Mitä korvausta A ja B vaativat ja millä perusteella? Hovioikeuden tuomion mukaan kyse näyttäisi olevan jostakin ”periaatteellisesta” henkilövahingosta, jonka on antanut aiheen tietynlaiseen teoreettiseen pohdiskeluun.

Kysymys on kuitenkin konkreettisesta ja täsmällisestä vahingonkorvauksesta. A ja B vaativat 1 800/1 000 euron korvausta sairaanhoitokustannuksista nikotiinivieroitustiläkkeiden hintana. On huomattava, että tämän ovat määrältään hyväksyneet sekä Amer että BAT Finland jo käräjäoikeudessa.

Tuomion sivulla 53 hovioikeus toteaa

*”A oli kokeillut erilaisia vieroituskeinoja ja todennut, että purukumi oli ollut paras vaihtoehto. Reijo S:n ja Esko S:n kertomukset tukivat A:n kertomusta.”*

ja

*”Rouhoksen laatiman 8.11.2007 päivätyn lääkärinlausunnon (kirjallinen todiste SA 65) mukaan ennen tupakoinnin lopettamista A:n nikotiiniriippuvuus oli ollut vahva-asteinen Fagerströmin kahden kysymyksen nikotiiniriippuvuustestin perusteella.”*

Hovioikeus jatkaa sivulla 53:

*”Hovioikeus toteaa A:n kertomuksella ja Rouhoksen laatimalla lääkirintodistuksella asiassa näytetyn, että A oli ollut nikotiiniriippuvainen sinä aikana, kun hän oli tupakoinut.”*

B:n tuomion sivulla 50 lukee:

*”B oli kertomansa mukaan käyttänyt lopettamisen apuna inhalaattoria, nikotiinitabletteja ja -purukumeja. B:n ystävättären Savenin kertomus tuki B:n kertomusta. Rouhoksen laatiman 2.11.2007 päivätyn lääkärinlausunnon (kir-*

*jallinen todiste SC 58) mukaan, joka oli perustunut Fagerströmin kahden kysymyksen testiin, B:n nikotiiniriippuvuus oli vahva-asteinen.”*

Hovioikeus jatkaa sivuilla 50–51:

*”Hovioikeus toteaa B:n kertomuksella ja Rouhoksen laatimalla lääkärintodistuksella asiassa näytetyn, että B on sinänsä ollut riippuvainen tupakasta sinä aikana, kun hän oli tupakoinut, ja että riippuvuus oli alkanut noin vuoden säännöllisen tupakoinnin jälkeen. Riippuvuus on ilmennyt siten, että B on polttanut säännöllisesti ja päivittäin eräitä katkoksia lukuun ottamatta, ja B:n on ollut vaikea lopettaa tupakointia.”*

Hovioikeus katsoo siis näytetyn, että A on tullut riippuvaiseksi tupakasta viimeistään vuodesta 1957 lähtien. Riippuvuus on ollut yli 40 vuoden ajan vahva-asteinen, ja A on käyttänyt savukkeista irti pääsemiseen erilaisia vieroituskeinoja ja etenkin nikotiinipurukumia. B:n osalta hovioikeus katsoo näytetyn, että B on tullut riippuvaiseksi tupakasta vuosina 1968–1973 eli 30 vuotta ennen tupakoinnin lopettamistaan. Riippuvuus on ollut 30 vuoden ajan vahva-asteinen, ja B on käyttänyt savukkeista irti pääsemiseen nikotiinivieroituslääkkeitä. Hovioikeus kuitenkin hylkäsi A:n 1 800 euron ja B:n 1 000 euron korvausvaatimuksen kahdella eri perusteella:

1. A:n ja B:n nikotiiniriippuvuutta ei olisi diagnosoitu oikeilla kriteereillä.
2. A:lla ja B:lla ei ollut näytetty olleen nikotiiniriippuvuuden (”sellaisia” s. 53) psykisiä oireita,

Hylkäämisperusteet A:n osalta mainitaan tuomion sivulla 53:

*”Koska A:n nikotiiniriippuvuutta ei kuitenkaan ole diagnosoitu ICD-10 tai DSM IV -kriteerien perusteella, hovioikeus katsoo asiassa jääneen näyttämättä, että A:lla olisi ollut sellaisia nikotiiniriippuvuuden psykisiä oireita, joiden perusteella nikotiiniriippuvuus olisi ollut diagnosoitavissa sairaudeksi ja jotka muodostaisivat vahingonkorvauksen kannalta olennaisen henkilövahingon. Asiassa on siten jäänyt näyttämättä, että A:lle olisi erikseen aiheutunut nikotiiniriippuvuuteen liittyvä vahinko.”*

Ratkaisu on pelkästään puhtaan juridisesti tarkasteltuna ilmeisen virheellinen. Hovioikeuden toteen näytetyiksi katsomilla faktoilla A:n kanne olisi siten pitänyt hyväksyä ainakin hänen nikotiinikorvaushoidoista esittämän määrältään riidattoman 1 800 euroa vahingonkorvausvaatimuksen osalta.

Hylkäämisperusteet B:n osalta mainitaan tuomion sivulla 51:

*”Koska B:n nikotiiniriippuvuutta ei kuitenkaan ole diagnosoitu ICD-10 tai DSM IV -kriteerien perusteella, hovioikeus katsoo asiassa jääneen näyttämättä, että B:llä olisi ollut sellaisia nikotiiniriippuvuuden psykisiä oireita, joiden perusteella nikotiiniriippuvuus olisi ollut diagnosoitavissa sairaudeksi ja jotka muodostaisivat vahingonkorvauksen kannalta olennaisen henkilövahingon. Asiassa on siten jäänyt näyttämättä, että B:lle olisi erikseen aiheutunut nikotiiniriippuvuuteen liittyvä vahinko.”*

Hovioikeuden ratkaisu on oikeudellisesti virheellinen, mutta sen taustalla on myös faktavirhe. Kansainvälisen tautiluokituksen (ICD-10) mukainen nikotiiniriippuvuus to-

detaan nimenomaan Fagerströmin testin perusteella, koska tuo testi on Suomessa jo vuonna 2002 annetun käypähoitosuosituksen sekä asiantuntijatodistelun mukaan paras ja harhaton indikaattori.

### 3.6.3.2 Henkilövahinkojen korvauskelpoisuuden sääntely vahingonkorvauslaissa

A ja B vaativat 1 800 euron ja 1 000 euron korvausta nikotiinihoitolääkkeiden hintana. He olivat käyttäneet tupakoinnin lopettamisen apuna muun muassa nikotiinipurukumeja, jotka ovat lääkelaisia säädeltyjä lääkkeitä.

Vaade perustuu vahingonkorvauslain 5. luvun 2 §:n 1)-kohtaan, jossa säädetään:  
*”Henkilövahingon kärsineellä on oikeus korvaukseen 1) tarpeellisista sairaanhoitokustannuksista ja muista tarpeellisista kuluista.”*

Amer ja BAT Finland eivät ole kiistäneet nikotiinivieroituslääkkeiden käyttämistä siinänsä eivätkä lääkkeiden hintaa eli korvausvaateen määrää. Yhtiöt ovat kiistäneet vaatimuksen perusteeltaan siksi, että lääkkeet eivät ole korvauskelpoisia henkilövahinkoja.

Hovioikeus on katsonut todistetuksi, että A ja B ovat olleet nikotiinista riippuvaisia ja että he ovat käyttäneet nikotiinihoitolääkkeitä kyetäkseen lopettamaan tupakoinnin. A aloitti tupakoinnin vuosina 1953–1957, ja hovioikeus katsoi hänen olleen nikotiinista riippuvainen sinä aikana, kun hän oli tupakoinut. B aloitti tupakoinnin vuonna 1968, ja hovioikeus katsoi hänen tulleen nikotiinista riippuvaiseksi viimeistään vuonna 1969.

Asiassa oli riidatonta, että nikotiiniriippuvuus on krooninen sairaus, joka on mainittu ICD-10- ja DSM IV -tautiluokituksissa (s. 51). Kun faktat ovat kiistattomat, korvaus olisi ollut tuomittava suoraan vahingonkorvauslain 5. luvun 2 §:n nojalla. Vahingonkorvauslaissa ei näy olevan tältä osin mitään epäselvyyttä. Hovioikeus on kuitenkin hylännyt korvausvaatimuksen.

Hovioikeus ei mainitse, mihin oikeuslähteeseen ratkaisu perustuu. Lääkkeiden korvaamista säännellään nimenomaisesti vahingonkorvauslain 5. luvun 2 §:n 1) kohdassa, joten tämä lainsäädännös olisi pitänyt ehdottomasti mainita tuomiossa. Kun kyse on laissa olevan nimenomaisen normin tulkinnasta, tuomioistuin ei saisi ohittaa lainkohtaa.

Hovioikeuden ratkaisun perusteet ovat jääneet kantajille arvoitukseksi. Ratkaisulle ei saada mitään tukea vahingonkorvauslain 5. luvun 2 §:n sanamuodosta eikä liioin lain esitöistä eikä oikeuskäytännöstä eikä oikeuskirjallisuudesta.

Vahingonkorvauslain mukaan mikä tahansa tauti kuuluu ilman muuta sellaisiin vahingonkorvauslain 5. luvun 2 §:ssä tarkoitettuihin henkilövahinkoihin, joista taudin aiheuttaja voi joutua korvausvastuuseen. Tällaisia tauteja ovat käytännössä olleet esimerkiksi HIV ja C-hepatiitti. Näiden tautien tartuttaja joutuu vahingonkorvausvastuuseen henkilövahingosta. Tältä osin kysymys oli myös oikeuskäytännön yhtenäisyydestä. Vahingonkorvauslain 5. luvun 2 §:n soveltaminen on nimittäin jokapäiväistä esimerkiksi pahoinpitelyjutuissa. Mikäli korvattavuuden edellytykset rikosasioissa asetettaisiin yhtä korkealle kuin hovioikeus tässä tapauksessa oli tehnyt, pahoinpitelyn uh-

reille harvoin tuomittaisiin korvauksia esimerkiksi särkylääkkeistä. Pahoinpitelyn uhri ei läheskään aina hanki ”diagnoosia” vaan hoitaa vammansa itse.

Hovioikeus on hylännyt nikotiinilääkkeitä koskevan 1 800 ja 1 000 euron korvausvaateet kahdella eri perusteella: 1) kantajien nikotiiniriippuvuutta ei olisi diagnosoitu oikeilla kriteereillä, 2) kantajilla ei ollut näytetyn olleen nikotiiniriippuvuuden psyykkisiä oireita. Kumpikin hovioikeuden mainitsema perustelu herättää vakavia kysymyksiä.

1. Kantajien nikotiiniriippuvuutta ei olisi diagnosoitu oikeilla kriteereillä

On epäselvää, miten tämä kriteeri voisi perustua vahingonkorvauslain 5. luvun 2 §:n 1)-kohdan tulkintaan. Vahingonkorvauslain 5. luvun 2 §:n 1)-kohdassa ei ylipäänsä edellytetä mitään diagnoosia; korvausvastuun perustaksi riittää pelkästään se, että vahinko katsotaan todistetuksi. Jos joku lyö toista nyrkillä kasvoihin niin, että uhrilta irtoaa hammas, vahingonkorvaus tuomitaan, kunhan vain lyönti ja syy-yhteys hampaan irtoamiseen on näytetty toteen. Tällaiset vahingonkorvausratkaisut ovat aivan jokapäiväisiä yleisten tuomioistuinten käytännössä.

Kukaan A:n ja B:n asiamiehinä toimineista asiamiehistä, yksi siviilioikeuden emeritusprofessori, yksi vahingonkorvausoikeudesta väitellyt oikeustieteen tohtori ja kolme asianajajaa, ei osannut ennakoida, että hovioikeuden jäsenet soveltaisivat vahingonkorvauslain 5. luvun 2 §:ä näin alkeellisella tavalla väärin. Virheen seurauksena kanne hylättiin myös nikotiiniriippuvuuden hoitokulujen osalta. Kun A:n ja B:n kanteet tulivat siten hylätyiksi kokonaan, puheena oleva alkeellinen virhe johti siihen, että heidän vastattavakseen jäivät yhteensä noin 800 000 euron määräiset Amerin ja BAT Finlandin oikeudenkäyntikulut.

Paitsi, että hovioikeuden perustelussa on vahingonkorvausoikeudellinen alkeisvirhe, perustelussa on myös faktavirhe. Asiassa esitetyn riidattoman näytön mukaan alun perin ruotsalainen Fagerströmin testi on kansainvälisesti hyväksytty ja laajasti käytetty. Suomen käypähoitosuositus mainitsee testin ainoana testivaihtoehtona. Fagerströmin testiä käytetään mittaamaan nikotiiniriippuvuutta kliinisessä työssä ja tutkimuksissa (Rouhos, Tukiainen, Kaprio ja Sedvall).

2. Kantajilla ei ollut näytetyn olleen nikotiiniriippuvuuden psyykkisiä oireita

Hovioikeuden maininta psyykkisistä oireista henkilövahingon korvauskriteerinä jää sekoin vaille vahingonkorvauslain 5. luvun 2 §:n 1)-kohdan tukea. Nikotiiniriippuvuus aiheuttaa tupakoinnin lopettamista yrittävälle yleensä sekä psyykkisiä että fyysisiä oireita, mutta vahingonkorvauslain 5. luvun 2 §:n 1)-kohdasta ei ilmene, että tästä seuraisi jonkinlainen korvausvastuun rajaus. Käytännössä valtaosa korvattavista henkilövahingoista ilmenee pelkkinä fyysisinä oireina; psyykkisiä oireita ei vaadita henkilövahinkojen lisäkriteeriksi.

## 3.7 Ympäristön tupakansavu ja kantajien sairaudet

Hovioikeus katsoi jääneen näyttämättä, että ympäristön tupakansavu olisi aiheuttanut tai edes myötävaikuttanut kantajien keuhkosityöpään tai keuhkohtaumatautiin.

Kantajat olivat jyrkästi eri mieltä siitä, että 50/35 vuoden altistus ympäristön tupakansavulle ei olisi lainkaan edes myötävaikuttanut kantajien keuhkosityövän ja keuhkohtaumataudin kehittymiseen. Hovioikeuden ratkaisu on ristiriidassa vakiintuneen koululääketieteen ja asiassa esitetyn näytön kanssa.

Näyttöä arvioitaessa on etusija annettava suomalaisille vakiintunutta koululääketiedettä edustaville professoreille Jaakko Kaprio, Pekka Puska, Kari Reijula ja Pentti Tuokiainen. Amerin ja BAT Finlandin ulkomailta suurilla palkkioilla tuomien todistajien van Wijngaardenin ja Andersenin kertomuksille ei voida antaa painavaa merkitystä. Kun todistelua arvioidaan näin, voidaan tehdä seuraavat toteamukset:

- YTS on alhaisemman palamislämmön johdosta vaarallisempaa kuin pääsavu
- YTS aiheuttaa keuhkosityöpää ja keuhkohtaumatautia
- YTS:llä ei ole mitään riskitöntä tasoa
- YTS:lle altistuminen vastaa noin viittä poltettua savuketta päivässä
- oma tupakointi ei anna tupakoitsijalle minkäänlaista suojaa YTS:ltä
- kun oma tupakointi on heikentänyt tupakoitsijan elimistön vastustuskykyä, on YTS tupakoitsijalla vielä haitallisempaa kuin tupakoimattomalle
- kantajien keuhkosityövästä ja keuhkohtaumasta on 10–20 % YTS:n aiheuttamaa.

Hovioikeuden tuomio on selkeästi väärä. Se seikka, ettei YTS:n aiheuttamisosuutta voida määritellä 1 %:n tarkkuudella, ei anna oikeutta päätellä, että YTS olisi ollut kantajille täysin haitatonta. YTS:n aiheuttamisosuus on 10–20 %.

## 3.8 Vastaajayhtiöiden väitetty tuottamuksellinen menettely

Hovioikeus on virheellisesti todennut, että A:n kannevaatimukset BAT Finlandia kohtaan olisivat vanhentuneet aktiivisen tupakoinnin osalta ja siksi käsitellyt tuomion perusteluissa tässä kohdin ainoastaan Amerin väitettyä tuottamuksellista menettelyä. Koska hovioikeuden tuomio oli virheellinen, käsitteli muutoksenhakija seuraavassa kaikkien vastaajayhtiöiden tuottamuksellista menettelyä.

### 3.8.1 Tupakan valmistaminen ja liikkeelle laskeminen

Hovioikeus tarkastelee tuomionsa luvussa 7 vastaajayhtiöiden väitettyä tuottamuksellista menettelyä. Alajakso 7.1 koskee tupakkalakia edeltänyttä aikaa eli vuosia 1950–1976. Kantajalla ei sinänsä ole mitään lisää kommentoitavaa tähän asiaan. Mainitta-



koon kuitenkin, että hovioikeus luettelee muutamia kirjallisia todisteita näiltä vuosilta. Niistä on syytä ottaa tähän joitakin lainauksia aikajärjestyksessä.

KTA 668/A 119. Helsingin Sanomat 8.3.1962. Uutinen Englannin Kuninkaallisen lääkäriseuran tutkimuksesta

*”Suuret savuketehtaat aloittivat välittömästi raportin julkitulon jälkeen vasta-hyökkäyksen. Ne totesivat, että savukkeiden polton vaarallisuudesta ei ole vielä olemassa todellisia tieteellisiä todisteita. Tehtaiden omien asiantuntijoiden mielestä ei sitovia johtopäätöksiä voida tehdä, ennen kuin uusia syvällisiä tutkimuksia on suoritettu.”*

KTA 717/ A 380. Ilta-Sanomat 22.10.1969

*”Me emme näe minkäänlaisia yhtymäkohtia siinä, millä syklamaattia ja tupakkaa voitaisiin verrata keskenään. Eikä kukaan ole täysin varmasti pystynyt todistamaan, että tupakka aiheuttaisi syöpää, ilmoitti Tupakkatehtaiden Yhdistyksen asiamies Erik Erling.”*

KTA 718/A 380. Aamulehti 29.10.1969

*”Tupakkatehtaiden yhdistyksen toiminnanjohtaja Erik Erling toteaa uusimassa Kollegassa, että tupakan aiheuttamaa keuhkosityövän ja verisuonisairauksien sairastamisriskiä ei ole sitovasti todettu.”*

KTA 434. Kotiliesi 1/1970. Amer-Tupakka Oy:n myyntijohtaja Martti Santalan haastattelu. ”Onko tehdas toiminnassaan huomionnut tupakan vaarallisuuden?” Santala:

*”Tähän on vaikea sanoa mitään, kun lääkärikunta itsekkin on ristiriitainen mielipiteissään. Minun nähdäkseni ei ole muodostunut selvää käsitystä siitä, onko se vaarallista vai eikö se ole vaarallista.”*

KTA 437. Kauppalehti 31.5.1973. Suomen Tupakka Oy:n (BAT Finland Oy:n) toimitusjohtaja Kosti Ilveskeron haastattelu. ”Mitä tutkimukset ovat osoittaneet tupakoinnin vaikutuksista ja haitoista?” Ilveskero:

*”Valittaen on todettava, etteivät mitkään tupakoinnin vastustamiskampanjoissa esitetyt toteamukset ja väittämät perustu objektiivisiin tutkimuksiin.”*

KTA 671/A 15. Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n lausunto sosiaali- ja terveysministeriölle 13.3.1976 sivu 2:

*”Vaikkakin on olemassa tieteellistä materiaalia, joka tukee käsitystä, että tupakanpoltolla saattaa olla haitallista vaikutusta terveyteen, on kuitenkin olemassa lukuisia tieteellisiä tutkimuksia, jotka asettavat edellä mainitun olettamuksen kyseenalaiseksi.”*

Tässä on pieni osa vuosien 1950–1976 näytöstä. Hovioikeus toteaa sivulla 55:

*”Asiassa esitetystä kirjallisesta näytöstä ilmenee, että Amerin ja BAT Finlandin edustajat ovat julkisuudessa esittäneet lääkärikunnassa olevan ristiriitaisia mielipiteitä tupakan vaarallisuudesta (esimerkiksi kirjalliset todisteet KTA 434 ja KTA 437).”*

Esitetystä näytöstä huolimatta hovioikeus päätyy siihen, etteivät Amer ja BAT Finland rikkoneet elintarvikelainsäädäntöä tupakkalakia edeltävänä aikana. Tämän tyyppinen tulkinta kulkee punaisena lankana läpi tuomion. Olivatpa Amer ja BAT Finland tehneet mitä tahansa, hovioikeus aina katsoo, ettei yhtiöiden menettely ollut moitittavaa.

### 3.8.2 Tupakan markkinoiminen ja jakelun salliminen alaikäisille

Hovioikeuden tuomion sivuilla 59–62 on kappale 7.2 ”Tupakan markkinoiminen ja jakelun salliminen alaikäisille”.

Savukkeiden markkinointi ja niiden jakelun salliminen alaikäisille on vahingonkorvausoikeudellisesti erityisen merkityksellistä kahdesta syystä:

- Alaikäinen ei voi pätevästi ottaa tietoista riskiä tai edes myötävaikuttaa omaan henkilövahinkoonsa.
- Savukkeet ovat keuhkosyövän, keuhkohtaumataudin ja muiden tupakkasairauksien kannalta erityisen vaarallisia alle 20–22-vuotiaille, joiden keuhkot eivät ole vielä kehittyneet (eivätkä tätä nuorempina aloittaneilla tupakoitsijoilla koskaan kehitykään) valmiiksi, kuten esimerkiksi keuhkotautien erikoislääkäri, professori Pentti Tukiainen on todistajana kertonut.

Savukkeiden markkinointi ja niiden jakelun salliminen alaikäisille on siten erityisen moitittavaa. A:n tupakointi on todellisuudessa alkanut hänen ollessaan 10-vuotias, ja hovioikeuskin on todennut, että A on polttanut säännöllisesti noin vuodesta 1957 eli 14-vuotiaasta lähtien. Joka tapauksessa hän on siis jo alaikäisenä polttanut varmuudella säännöllisesti askin päivässä vähintään seitsemän vuoden ajan vuosina 1957–1964. B:n tupakointi on alkanut hänen ollessaan 12-vuotias.

Hovioikeuden tuomio on epätarkka myös sikäli, että tuomiossa ei ole selkeästi erotettu toisistaan tupakan markkinoimista, jota ovat harjoittaneet Amer ja BAT Finland ja tupakan myymistä, jota on harjoittanut vähittäiskauppa.

#### 3.8.2.1 Tupakan markkinoiminen alaikäisille, pikkuaskit

Tupakan markkinoimista alaikäisille olivat olleet muun muassa kymmenen savukkeen askit, savukkeiden makeuttaminen, kurkunpään turruttaminen lisäaineilla ja tupakkajäljitelmät. A ja B olivat lapsena ostaneet kymmenen savukkeen askeja. On todennäköistä, että heidän polttamissaan savukkeissa on käytetty lasten tupakoinnin mahdollistamiseksi sokereita, hunajaa, kaakaota ja muita lisäaineita.

Hovioikeus on selostanut sivuilla 59–60 kirjallisia todisteita, joiden mukaan pikkuaskit oli tarkoitettu lapsille. Hovioikeuden mukaan Jukka Ant-Wuorisen todistajakertomus olisi kumonnut tämän alkuperäisen kirjallisen näytön. Ant-Wuorinen oli kuitenkin todistajana omassa asiassaan, sillä hän itse Amer Tupakan toimitusjohtajana pyrki erittäin voimakkaasti edistämään lasten tupakointia (esimerkiksi todisteet KTA 79–83) Hovioikeuden tuomiossa on sivulla 61 seuraava yhteenveto:

*”Tupakkalaissa ei ollut ennen 1.4.2009 voimaan tullutta tupakkalain 7 §:n muutosta (984/2008) säännelty savukkeiden myyntipakkausten kokoa, ja pikkuaskien eli kymmenen savukkeen pakkausten myynti oli ollut tupakkalain muutoksen siirtymäsäännöksen nojalla sallittua 1.10.2009 saakka. Ottaen huomioon Ant-Wuorisen kertomuksenkin hovioikeus katsoo, ettei asiassa ole näytetty Amerin valmistaneen pikkuaskeja edistääkseen alaikäisten tupakointia, vaikka pikkuaskit ovat saattaneet helpottaa sellaisten henkilöiden tupakointia, joilla rahavaroja tupakointia varten on ollut niukasti. Amerin ei ole näytetty toimineen niiden myydessä savukkeita myös pikkuaskeissa moitittavasti tai toisin kuin niiden huolellisesti toimiessaan olisi kuulunut.”*

Hovioikeuden tuomiossa on ymmärretty väärin tuottamuksen käsite. Amer ja BAT Finland väittivät koko oikeudenkäynnin ajan, että tuottamus on kyseessä vain silloin, kun vahingon aiheuttaja on rikkonut jotakin nimenomaista säännöstä. Sen mukaan pikkuaskien myyminen olisi tullut tuottamukselliseksi vasta 1.10.2009. Tuottamus ei kuitenkaan edellytä minkään nimenomaisen normin rikkomusta, vaan tuottamuksen sisältö arvioidaan sen mukaan, miten huolellinen ja vastuuntuntoinen oikeussubjekti olisi toiminut kulloisissakin oloissa. Kun Amer ja BAT Finland jo 1950-luvulta lähtien valmistivat pikkuaskeja nimenomaan lasten käyttöön, yhtiöt syyllistyivät tuottamukseen, vaikka nimenomainen kielto tuli voimaan vasta 1.10.2009.

Hovioikeus on lisäksi antanut painoarvoa Jukka Ant-Wuorisen todistajankertomukselle, vaikka Ant-Wuorinen todisti omassa asiassaan ja kuvaili omaa menettelyään. Ant-Wuorinen oli Amerin johdossa vuosina 1983–2004, ja hän oli henkilökohtaisesti osallisena kaikessa siinä menettelyssä, jota käsitellään kantajan 11-kohtaisessa tuottamusluettelossa. Ant-Wuorisen todistajankertomuksella ei tämän vuoksi voi olla juurikaan näyttöarvoa.

### 3.8.2.2 Tupakan markkinoiminen alaikäisille, lisäaineet lasten tupakoinnin mahdollistamiseksi

Savukkeiden makeuttamista ja kurkunpään turruttamista lisäaineilla hovioikeus käsittelee kirjallisten todisteiden valossa sivulla 60. Hovioikeus toteaa muun muassa seuraavan:

*”Savukkeiden makeuttamiseen ja kurkunpään turruttamiseen käytettyihin aineisiin liittyvän väitteen osalta A ja B ovat vedonneet näyttönä muun muassa Geoffrey Ferris Waynen ja Carrie M. Carpenterin artikkeliin Tupakkateollisuuden harjoittama nikotiinin annostelun manipulaatio (kirjallinen todiste KTA 769), Food and Chemical Toxicology -lehden artikkeliin vuodelta 2006 (kirjallinen todiste KTA 709) sekä kahteen artikkeliin vuosilta 1999 ja 2005 (kirjalliset todisteet KTA 94 ja 95). Edellä mainitun Waynen ja Carpenterin artikkelin mukaan esimerkiksi niin sanotut bronkodilaattorit, kuten kaakao ja lakritsi, mahdollistivat syvämmän sisäänhengittämisen ja ainesosien imeytymisen enemmän läpäisevillä alueilla hengitysteissä (s. 462). Makuaineita kuten mentolia ja savua pehmentäviä aineita kuten sokereita voitiin käyttää peittämään tai tasapainottamaan ärsytystä ja siten helpottamaan nikotiinin*

*annostelua (s. 463). Vähennetty ärsytys voi kannustaa tai tukea lisääntyntä käyttöä ja se oli yhdistetty lisääntyneeseen nuorten tupakoinnin aloittamiseen ja jatkamiseen (s. 463). Mentolin lisääminen savukkeisiin lisäsi nikotiinin vaikutusta ja saantoa (s. 473)”*

Kirjallisesta näytöstä huolimatta hovioikeus päätyi sivulla 61 seuraavaan arvioon:

*”Artikkeleissa esitetyt väitteet eivät ole riittävä näyttö siitä, että Amer olisi lisännyt savukkeisiin kiellettyjä aineita nimenomaan lapsia varten tai että A:n ja B:n polttamiin savukkeisiin olisi lisätty kiellettyjä lisäaineita.”*

Tuomion sivulla 60 lukee:

*”Koppisen mukaan Amerilla ei ollut käytetty lisäaineita kurkunpään turruttamiseksi tai keuhkojen laajentamiseksi.”*

Hovioikeus on arvioinut asiaa väärin. Kemialliset tutkimukset tehtiin BAT-emyhtiön ja Philip Morrisin laboratorioissa ja lisäaineet sekoitettiin näissä laboratorioissa kastikkeisiin, jotka lähetettiin tynnyreissä tytäryhtiöille ja lisenssinsaaajille. BAT Finlandissa ja Amerissa kastikkeet kaadettiin sellaisenaan tupakanlehtien sekaan; kastikkeiden sisältöä ei analysoitu. Koppinen, joka toimi 24 vuotta Amerin kemistinä, kertoi, ettei hän milloinkaan tuntenut kastikkeiden sisältöä. Tarkat tiedot kastikkeiden koostumuksista ja ominaisuuksista ovat luonnollisesti kuitenkin olleet olemassa. Kuten hovioikeuskin on katsonut näytetyksi,

*”asiassa esitetty todistelu osoittaa, että tupakkatuotteiden tuotekehittelyssä on tehty tutkimustyötä savukkeiden eri ainesosista, niiden vaikutuksista ja mahdollisista lisäaineista. Tämä koskee myös nikotiinia ja savukkeiden nikotiinipitoisuutta. Tutkimustyö on kohdentunut osaltaan myös nikotiinin imeytymisnopeuteen ja tarkempaan imeytymiskohtaan elimistössä, millä on saattanut olla vaikutusta tupakan vaikutusten ilmenemiseen ja ilmenemisenopeuteen” (A s. 65).*

Hovioikeus on jossain määrin oikeassa todetessaan, etteivät nimenomaan Amer ja BAT Finland erityisesti lisänneet savukkeisiin näitä aineita. Seokset oli laadittu valmiiksi Yhdysvalloissa ja Englannissa. Kemisti Seppo Koppinen vakuutteli todistajana moninaisesti, että Philip Morrisin lähettämän kastikkeen sisältö oli liikesalaisuus, eikä Amerilla sen vuoksi olisi edes ollut oikeutta analysoida kastikkeen kemiallista koostumusta.

Hovioikeuden ratkaisu on kuitenkin oikeudellisesti virheellinen. Valmistajan on tunnettava tuotteensa, joten Amerin ja BAT Finlandin piti tietää, mitä niiden liikkeelle laskemat savukkeet sisälsivät. Philip Morris ja BAT-konserni eivät suinkaan ole voineet eivätkä voi käyttää eri maissa olevia lisenssinsaaajia ja tytäryhtiöitä kilpenä, joka poistaisi vastuun myrkyllisistä lisäaineista, yhtä vähän kuin Amer ja BAT Finland voisivat vedota väitettyyn tietämättömyyteensä ja mennä Philip Morrisin ja emo BATin taakse. On päivänselvää, että Koppisen kertomus sisältää suoraan törkeän tuottamuksen tai tahallisuuden myöntämisen. Hovioikeuden ratkaisu on oikeudellisesti kestämaton.

Amerin ja BAT Finlandin on pitänyt tietää täällä liikkeelle laskemiensa savukkeiden koostumus ja varsinkin niihin tuotekehittelyssä suunnitellut ominaisuudet. Ame-

rin ja BAT Finlandin on siten pitänyt tietää ensinnäkin, mitä lisäaineita niiden kaadetuissa kastikkeissa on ollut. Yhtiöiden on toiseksi pitänyt tietää, miksi esimerkiksi sokereita, hunajaa ja kaakaota on savukkeissa käytetty. Sitä vastoin kantajat eivät pysty, toisin kuin Amer ja BAT Finland, esittämään enempää näyttöä siitä, mitä lisäaineita nimenomaan heidän polttamissaan savukemerkeissä on käytetty.

Amer ja BAT Finland eivät tunteneet lisäaineiden tarkkaa kemiallista koostumusta, mutta yhtiöt tiesivät kyllä, että lisäaineet olivat välttämättömiä. Tämä johtuu ennen kaikkea anatomisista ja fysiologisista syistä. Lapsen keuhkoputket ovat niin suppeat, ettei hän voi hengittää syvälle sisäänsä minkäänlaista savua eikä varsinkaan tupakan savua, koska nikotiini supistaa keuhkoputkia. Kun Amer ja BAT Finland olivat perillä lasten anatomiasta, yhtiöt olivat tietysti myös tietoisia siitä, että Philip Morrisin ja BAT-konsernin on täytynyt kehittää joitakin kemiallisia yhdisteitä lapsia varten.

Törkeästä tuottamuksesta siirrytään tahallisuuteen varsinkin silloin, jos tuotteen liikkeelle laskija on suorastaan kieltäytynyt ottamasta selvää tuotteensa ominaisuuksista ennen sen liikkeelle laskemista. Samalla tavoin on arvioitava tilannetta, jossa liikkeelle laskija vetoaa esimerkiksi siihen, että tuotteen koostumus- ja ominaisuustiedot ovat hänen lisenssinantajansa liikesalaisuuksia tai muutoin sellaisia, joista lisenssinantaja ei anna liikkeelle laskijalle tietoja.

Hovioikeus on perustellut johtopäätöksiään savukkeiden lisäaineiden merkityksestä myös viittaamalla sivulla 61 siihen, että

*”toimenpiteistä tupakoinnin vähentämiseksi annetun asetuksen (225/1977) 2 luvun 2 §:n mukaan tupakkatuotteissa ja niiden valmistuksessa saatiin käyttää muun muassa sokereita, hunajaa ja kaakaota sekä terveysvaaroja ja -haittoja aiheuttamattomia mausteita, hajusteita ja muita lisäaineita. A ei ole näyttänyt, että Amer olisi A:n väittämällä tavalla lisännyt alaikäisiä lapsia varten kiellettyjä lisäaineita savukkeisiinsa.”*

Hovioikeus on tässä kohden päätellyt, että vaikka sokereita, hunajaa ja kaakaota oli käytetty lasten tupakoinnin mahdollistamiseksi, tuollaisten aineiden lisäämistä Amerin ja BAT Finlandin Suomessa liikkeelle laskemiin savukkeisiin ei kuitenkaan ollut pidettävä moitittavana, koska puheena olevien aineiden lisääminen oli sallittu asetuksessa. Hovioikeuden vahingonkorvausoikeudellisessa päättelyssä on tältäkin osin sama virhe: väärä henkilörelaatio ja virheellinen käsitys tuottamuksen käsitteestä.

Asiassa ei ole ollut kysymys siitä, ovatko Amer ja BAT Finland lisänneet savukkeisiin joitakin nimenomaan kiellettyjä aineita. Kysymys on ollut siitä, missä tarkoituksessa yhtiöiden Suomessa liikkeelle laskemissa savukkeissa on käytetty mm. sokereita, hunajaa ja kaakaota: lasten tupakoinnin mahdollistamiseksi. Toimenpiteistä tupakoinnin vähentämiseksi annetun asetuksen (225/1977) 2. luvun 2 §:ssä ei ole sallittu mm. sokereiden, hunajan ja kaakaon käyttämistä savukkeissa lasten tupakoinnin mahdollistamiseksi.

Viranomaisen suostumus lasten tupakoinnin mahdollistavien aineiden käyttämiseen ei voisi poistaa tuollaisten aineiden käyttämisen vahingonkorvausoikeudellista moitittavuutta siinäkin tapauksessa, että viranomaiset olisivat olleet tietoisia lisäaineiden vaikutuksesta lasten tupakointiin. Amerin ja BAT Finlandin kannalta on siten

vahingonkorvausoikeudellisesti merkityksetöntä, että sokereita, hunajaa ja kaakaota on asetuksessa hyväksytty käytettäväksi savukkeissa.

Todettakoon, että sinänsä siitä, että sokereiden, hunajan ja kaakaon käyttäminen kaikissa Suomessa liikkeelle lasketuissa savukkeissa on hyväksytty asetuksessa, voidaan päätellä, että tällaisia aineita on todennäköisesti käytetty mm. A:n ja B:n polttamissa savukkeissa.

### 3.8.3 Tupakan jakelun salliminen alaikäisille

A ja B ovat todenneet Amerin ja BAT Finlandin omasta huolellisuusvelvollisuudesta seuraavan. Amerin ja BAT Finlandin olisi heti 1950-luvun alussa pitänyt

- asettaa vähittäiskaupalle 21 vuoden ikärajamääräys ja tehostaa sitä myyntiluvan menetyksellä ja sopimussakolla,
- vähentää myyntipisteiden määrää,
- painaa savukerasioihin merkintä siitä, mille tukkuliikkeelle ne on myyty ja myös jakelijaan saakka ulottuvat tiedot,
- rekisteröidä tupakoitsijat,
- vaatia tupakoitsijoilta valokuvalla varustettu ostolupa ja
- tehdä aloite ikärajan säätämiseksi lakiin.

Nämä toimet eivät olisi suinkaan olleet liiallisia ja kohtuuttomia, sillä savukkeet tappavat ihmisiä ja alkavat heti aiheuttaa lapsille pysyviä vahinkoja. Laiminlyömällä edellä luetellut toimet Amer ja BAT Finland ovat laiminlyöneet oman huolellisuusvelvollisuutensa ja siten syyllistyneet tuottamukseen.

Hovioikeus toteaa tuomionsa sivulla 60 Ant-Wuorisen kertoneen, että Amer oli vastustanut nuorison tupakointia. ”Amer ei halua nuorten tupakoivan.” Näin Amer kertoi julkisissa imagokampanjoissaan, ja saman ”vahvisti” todistajankertomuksensaan Jukka Ant-Wuorinen, joka itse toimi Amerin johtajana 22 vuotta (1983–2004). Totuuden asiasta kertoi tupakkateollisuuden asiamies Raimo Lintuniemi Iltalehdessä 15.6.1989 (KTA 485):

*”Jos nuoret eivät aloittaisi tupakanpolttoa, teollisuus kuolisi muutamassa vuosikymmenessä.”*

Oman huolellisuusvelvollisuutensa laiminlyönnin ohella Amer ja BAT Finland ovat vastustaneet niitä keinoja, joilla viranomaiset ja lainsäätäjät ovat pyrkineet estämään lapsille myymisen. Vähittäiskaupalle on kaksi kertaa säädetty myynti-ikäraja: vuonna 1977 ja vuonna 1995. Amer ja BAT Finland estelivät ja viivyttivät ikärajojen säätämistä vuosina 1973–1977 ja 1992–1995. Erityisesti yhtiöt vastustivat ”ilmeisesti”-sanan poistamista (”ilmeisesti alle 18-vuotias”), joka merkitsi sitä, että vähittäiskaupan myyjän oli vaadittava nuorelta ostajalta henkilötodistus.

Ks. kirjalliset todisteet KTA 75, KTA 77, KTA 79, KTA 80, KTA 81 ja KTA 82.

Hovioikeuden tuomion sivulla 60 lukee:

*”Ant-Wuorinen on kertonut, että Amerin nuorisokampanjoilla vuosina 1968 - 1969 (kirjallinen todiste A 384) ja vuosina 1991 - 1992 (kirjalliset todisteet A 386-387, A 390) oli vastustettu nuorten tupakointia.”*

Kuten A ja B ovat näyttäneet, asia oli juuri päinvastoin. Kun sosiaali- ja terveysministeriö alkoi vuonna 1990 valmistella ikärajan nostamista ja henkilötodistuspakkoa, Philip Morris kehotti Ameria aloittamaan 4–6 viikkoa ennen lakiesityksen tuloa julkisuuteen näkyvän kampanjan, jossa kerrotaan, että ”Amer ei halua lasten tupakoivan”. Kampanjan tarkoituksena oli osoittaa lainmuutos tarpeettomaksi (Ks. KTA 77: Johan Puotilan muistio Philip Morrisille 26.6.1992, sivut 1–3 ja 6).

Hovioikeus on rajoittanut Ameriin ja BAT Finlandiin kohdistuvia moitittavuusarvioita seuraavasti (sivu 61):

*”A (synt. 1943) on tupakoidessaan ollut alaikäinen vuodet 1957 - 1964. Arvioitaessa kanneperustetta, joka koskee alaikäisille tapahtunutta tupakan markkinointia tai myyntiä, tulee arviointi kohdistaa aikaan, jolloin A on ollut alaikäinen. A ei ole kuitenkaan erikseen yksilöinyt väitteitään ja todistelua tuolta ajalta.”*

*”B (synt. 1956) on tupakoidessaan ollut alaikäinen vuodet 1968 - 1976. Arvioitaessa kanneperustetta, joka koskee alaikäisille tapahtunutta tupakan markkinointia tai myyntiä, tulee arviointi kohdistaa aikaan, jolloin B on ollut alaikäinen. B ei ole kuitenkaan erikseen yksilöinyt väitteitään ja todistelua tuolta ajalta.”*

Hovioikeuden käsitys on erheellinen. Jos Amer ja BAT Finland olisivat täyttäneet huolellisuusvelvollisuutensa vuodesta 1950 lähtien niillä keinoilla, jotka edellä on lueteltu, A ja B eivät olisi kyenneet ostamaan savukkeita vähittäiskaupoista.

Muutenkin hovioikeuden rajautuminen vuosiin 1957–1964 on kohtuuttoman edullista tupakkayhtiöille. Arvioitaessa Amerin ja BAT Finlandin moraalin puutetta ja menettelyn moitittavuutta on syytä ottaa huomioon myös vuoden 1964 jälkeiset tapahtumat ja erityisesti sääntelyn vastustaminen vuosina 1992–1995. Kyllähän tämä menettelyn jatkuvuus todistaa, miten olennaisen tärkeää lapsille myyminen on aina ollut ja mikä on ollut Amerin ja BAT Finlandin moraalinen asenne liiketoiminnassaan.

Lapsille myymisestä hovioikeus on kirjoittanut seuraavan yhteenvedon sivulle 61:

*”Hovioikeus toteaa, että ennen tupakkalain voimaan tuloa vuonna 1977 tupakan ostamiselle ei ollut säädetty alaikäraja, eikä jälkikäteisessä arvioinnissa Amerin voida katsoa menetelleen virheellisesti tai moitittavasti, vaikka yhtiöt eivät ole ryhtyneet toimenpiteisiin valmistamiensa tai markkinoimiensa savukkeiden myynnin rajoittamiseksi tai kieltämiseksi alaikäisille.”*

Hovioikeus on jälleen virheellisesti kytkenyt tuottamuksen tunnusmerkistön tiettyyn säädökseen. Oikeana faktana hovioikeus mainitsee, etteivät Amer ja (BAT Finland) ole ryhtyneet toimenpiteisiin savukkeiden myynnin rajoittamiseksi tai kieltämiseksi alaikäisille. Viittaus ”jälkikäteiseen arviointiin” kuuluu kyllä sinänsä tuottamusharkintaan,

mutta virhe on siinä, että tappavan tuotteen myyminen lapsille on aina moitittavaa, tehtiinpä arvio milloin hyvänsä.

### 3.8.4 Tupakan ja savukkeen koostumuksen muokkaaminen

Hovioikeuden tuomion sivuilla 62–65 on luku 7.3 ”Tupakan ja savukkeen koostumuksen muokkaaminen”. Tässä jaksossa hovioikeus on käsitellyt nk. ”nikotiinimanipulaatiota” koskevaa näyttöä, joka pääosin on esitetty kirjallisissa sarjan KTB todisteissa sekä hovioikeudenkin laajasti siteeraamassa artikkelissa Wayne & Carpenter, Tupakkateollisuuden harjoittama nikotiinin annostelun manipulaatio (KTA 769). Hovioikeuden keskeinen johtopäätös käy ilmi tuomion sivulta 65:

*”Hovioikeus edellä mainituin perustein katsoo asiassa jääneen näyttämättä, että Amer olisi kohdistanut A:n polttamiin savukemerkkeihin ammoniakki-tekniologiaan perustuvia tai muita vastaavia toimenpiteitä, jotka olisivat olleet omiaan sopimattomalla tavalla tai muutoin tehostamaan riippuvuutta savukkeista ja nikotiinista. Asiassa ei ole edes väitetty, että niiden savukkeiden, joita A on polttanut, nikotiinipitoisuus olisi ylittänyt valtioneuvoston päätöksellä säädetty ylärajat. Tupakkalain voimaantulon myötä tupakanvalmistajat kuten Amer ovat olleet velvollisia tarkkailemaan nikotiinin määriä savukkeissa viranomaisten määräyksestä.*

*Asiassa on jäänyt näyttämättä, että Amer olisi A:n polttamien savukkeiden osalta vaikuttanut savukkeiden koostumukseen, nikotiinin määrään tai sen imeytymiseen sopimattomalla tai moitittavalla tavalla.”*

Hovioikeudelle näyttää jääneen epäselväksi, miten kantajien väite savukkeiden nikotiinin manipulaatiosta liittyy hänen kanteensa ratkaisemiseen.

#### 3.8.4.1 Nikotiinimanipulaation merkitys kanteiden kannalta

Amerin ja BAT Finlandin on pitänyt tietää liikkeelle laskemiensa savukkeiden koostumus ja varsinkin niihin tuotekehittelyssä nimenomaan suunnitellut ominaisuudet. Amerin ja BAT Finlandin on siten pitänyt tietää ensinnäkin, mitä lisäaineita niiden savukkeisiin on lisätty ja millaisiksi savukkeiden ominaisuudet on suunniteltu. Yhtiöiden on toiseksi pitänyt tietää, miksi näin on tehty.

Kuten esimerkiksi eduskunnan toisen lakivaliokunnan mietinnöstä (II LaVM 4/1990 s. 2) käy ilmi, tuotetta, joka aiheuttaa käyttäjälleen riippuvuuden, on pidettävä aina turvallisuudeltaan puutteellisena täysin riippumatta siitä, mitä riippuvuudesta on tai ei ole yleisesti tiedetty. Tämä oikeussääntö koskee luonnollisesti yhtä lailla ankaraa tuotevastuuta kuin tuottamusperusteistakin tuotevastuuta. Jo pelkästään se, että tuotteessa on riippuvuutta aiheuttava ominaisuus, merkitsee siten sitä, että tuote on turvallisuudeltaan puutteellinen ja sen liikkeelle laskemisesta seuraa vahingonkorvausvastuu.

Nikotiinimanipulaatiota koskevan kanneperusteiden erityinen merkitys kantajien kannalta on siinä, että se entisestäänkin korostaa Amerin ja BAT Finlandin toiminnan moitittavuutta. Amer ja BAT Finland olivat halunneet varmistaa, että niiden tuotteet



synnyttivät ja ylläpitivät riippuvuutta. Nikotiinimanipulaatio on siten täyttänyt kantajien nikotiiniriippuvuuden osalta tarkoitustahallisuuden tunnusmerkistön.

A:n ja B:n keuhkosyövän ja keuhkohtaumataudin osalta nikotiinimanipulaatio täytti vähintäänkin todennäköisyystahallisuuden tunnusmerkistön. Amerin ja BAT Finlandin oli täytynyt mieltää varsin todennäköiseksi, että savukkeista riippuvainen kuluttaja tuli sairastumaan muuhunkin niin sanottuun tupakkasairauteen kuin nikotiiniriippuvuuteen. Todennäköisyystahallisuuteen on tosin tältä osin ollut riittävää jo pelkästään se, että Amer ja BAT Finland ovat laskeneet liikkeelle tietensä riippuvuutta aiheuttavia savukkeita.

Amerin ja BAT Finlandin tahallisuus on puolestaan yksi lisäperuste sille, miksi yhtiöt eivät voi vahingonkorvausvastuusta vapautuakseen vedota siihen, että A olisi ottanut tietoisena riskin polttaessaan savukkeita.

#### 3.8.4.2 Näytön rajaaminen ja arviointi

Hovioikeus on tukeutunut keskeisesti todistajien Read ja Dixon kertomuksiin sekä vastaajien kirjallisina todisteina oleviin Jeffrey Seemanin kahteen artikkeliin (A 434 ja B 35) sekä Seemanin ja Richard Carchmanin artikkeliin (A 508 / B 110).

Read on BAT-konsernin tutkimus- ja tuotekehittelyosaston johtaja. Dixon, jota Amer ei edes nimennyt todistajakseen enää hovioikeudessa, puolestaan on BAT-ryhmän palveluksessa ollut konsultti, jonka vuosibonukset olivat määrättyneet sen perusteella, miten menestyksellisesti hänen lukuisat todistuksensa eri tupakkayhtiöitä koskevissa oikeudenkäynneissä olivat vaikuttaneet asioiden lopputulokseen. Seeman ja Carchman puolestaan ovat Philip Morrisin pitkäaikaisia työntekijöitä, mikä käy ilmi esimerkiksi todisteena A 434 olevan Seemanin artikkelin sivulta O kohdasta ”Acknowledgment” (pdf-tiedoston sivu 18). Näiden henkilöiden kertomuksille tai laatimille artikkeleille ei siten olisi tullut antaa mitään merkitystä tapausta arvioitaessa.

Kantajan esittämän näytön osalta hovioikeus on tehnyt (s. 64) merkittävän rajauksen näin:

*”A:n asiassa esittämän näytön osalta hovioikeus toteaa, että useat kirjalliset todisteet liittyivät muihin yhtiöihin kuin Ameriin (esimerkiksi kirjallinen todiste KTB 55). Kirjallisissa todisteissa selostetuista tutkimuksista ei ilmennyt, olivatko ne käytännössä johtaneet tuotemuutoksiin, joita olisi käytetty A:n polttamissa savukkeissa tai edes Suomessa markkinoilla olleissa savukkeissa (esimerkiksi kirjalliset todisteet KTB 73, KTB 101, KTB 103, KTB 192, KTB 250). Useat asiakirjat olivat luonnoksia (kirjalliset todisteet KTB 3, KTB 11), päiväämättömiä (kirjalliset todisteet KTB 203, KTB 284, KTB 441) tai niistä ei selvinnyt asiakirjan laatija (kirjalliset todisteet KTB 203, KTB 284, KTB 414).”*

Hovioikeus on tehnyt rajauksen ottamatta huomioon, että asiassa on ollut riidaton, että kantajien yksilöinnit asiakirjojen laatimisajankohdista tai laatijoista ovat pitäneet paikkansa. Kantajien sarjan KTB kirjalliset todisteet ovat vähäisin poikkeuksin samoja asiakirjoja, jotka Yhdysvaltain oikeusministeriö on esittänyt kirjallisina todisteinaan Philip Morrisia, BAT-ryhmää sekä eräitä muita tupakkayhtiöitä vastaan ajamassaan oi-

keudenkäynnissä, jossa on kysymys mm. kevytsavukkeista, alaikäisille markkinoinnista ja nikotiinimanipulaatiosta. Todisteista otettuja sitaatteja, jotka kantajat ovat esittäneet suomenkielisinä, sekä asiakirjojen laatimisajankohtia, laatijoita jne. koskevien yksityiskohtien asianmukaisuus on siten varmistettu jo Yhdysvalloissa käydyssä oikeudenkäynnissä Philip Morrisin ja BAT:n taholta moneen kertaan.

Hovioikeuden viittaamalla muodollisilla perusteilla ei muutenkaan voi olla merkitystä todisteiden sisällön arvioinnissa. Hovioikeus on kuitenkin katsonut (s. 65), että *”Näyttö väitetystä nikotiinimanipulaatiosta on perustunut vain eräisiin yleisiin kansainvälisiin kirjoituksiin. Hovioikeus katsoo asiassa jääneen näyttämättä, että ammoniakkin lisääminen olisi vaikuttanut tupakoitsijan savukkeesta saamaan nikotiinimäärään tai sen imeytymiseen siten, että ammoniakki olisi liittänyt tupakoitsijan riippuvuutta tupakasta”*.

Siltä osin kuin hovioikeus on lähemmin arvioinut kirjallista todistelua, aineisto on kuitenkin kannetta tukevaa. Hovioikeus on selostanut (s. 62) laajasti todisteena KTA 769 olevaa Waynen ja Carpenterin artikkelia, jossa on käsitelty tupakkateollisuuden menettelmiä ja motiiveita nikotiinin manipuloinnissa:

*”Edellä mainitun Waynen ja Carpenterin artikkelin mukaan tupakanvalmistajat olivat tehneet tarkkaa sisäistä tutkimusta arvioidakseen nikotiinimääriä, ja he olivat muuttaneet tuotteitaan varmistaakseen, että nikotiinia oli savukkeista tupakoitsijoiden saatavilla ja että sen vaikutukset olivat optimaaliset (s. 457). Nikotiinin määrä nousi tervan ja nikotiinin suhdeluvun laskemisen seurauksena (s. 474-475). Savun pH-arvoa voitiin säädellä prosessoimalla tupakkaa ja siten muuttamalla nikotiinin kemiallisen imeytymisen kanavia tai nopeutta (s. 464, 468). Ammoniakin lisääminen aiheutti pääsavuvirran korkeamman nikotiinipitoisuuden, mutta ei nikotiinin nopeampaa imeytymistä hengityselimissä (s. 470). Ammoniakin lisääminen oli tärkeää Marlboro-savukkeelle ominaisen aromin kehittämisessä (s. 470). Vuosina 1965–1980 Marlboro-savukkeiden pH-arvo olivat korkeampia kuin ne olivat vastaavissa toisen valmistajan savukkeissa (s. 475–476). Eri tupakkalajikkeet ja kasvin eri osista peräisin olevat lehdet vaikuttivat tupakansavun koostumukseen ja nikotiinin siirtymiseen tupakoitsijaan (s. 468).*

*Sokerit lisäsivät poltettuna savun asetaldehyditasoja, mikä oli potentiaalinen nikotiinia vahvistava aine (s. 472). Suodattimen tuuletuksen lisääminen nosti vapaan nikotiinin suhteellista osuutta pääsavuvirrassa (s. 469). Artikkelin mukaan vuosien 1950–1990 välisenä aikana merkittävästi vähentyneet terva- ja nikotiinimäärät olivat olleet seurausta artikkelissa käsitellyistä tuotesuunnittelun muutoksista (s. 474).”*

*”Philip Morris -yhtiön edustajan muistion (kirjallinen todiste KTB 169) mukaan nikotiinin siirtyminen riippui siitä, missä määrin nikotiinia oli vapaana emäksenä, mitä voitiin kontrolloida savukkeiden pH-arvon tai nikotiinin ja tervan välisen suhteen avulla”.*

Savukkeiden pH-arvoa puolestaan pystytään säätämään ammoniakkaa lisäämällä. Amer on tässä oikeudenkäynnissä selittänyt, että se on käyttänyt ammoniakkaa savuk-

keiden makuaineena. Tällainen selitys on kantajien käsityksen mukaan ollut pakko kehittää, koska myrkyllisen ammoniakkin lisäämistä savukkeisiin tupakoitsijan verenkiertoon nopeammin siirtyvän vapaan nikotiinin suhteellisen osuuden kasvattamiseksi on pidetty mahdottomana puolustaa.

Amerin ”makuaineselityksen” ristiriitaisuus käy ilmi esimerkiksi Amerin laboratoriojohtaja Koppisen kertomuksesta. Hän kertoi yhtäältä, että Amerilla ei tiedetty eikä edes saatu selvittää savukkeisiin kaadetun kastikkeen sisältöä, koska se oli Philip Morrisin liikesalaisuus. Toisaalta hän kuitenkin tiesi, ettei savukkeisiin koskaan lisätty ammoniakkeita. Myös hovioikeus on kiinnittänyt tähän ristiriitaan huomiota (s. 64):

*”Nikotiiniriippuvuuden lääketieteelliseen tutkimukseen ei Amerilla ollut ollut edellytyksiä, eikä savukkeita ollut pyritty suunnittelemaan siten, että syntyisi maksimaalinen riippuvuus, ja tuotekehittelymenetelmät olivat olleet myös viranomaisten tiedossa (Koppinen). Amerin savukkeisiin ei ollut koskaan lisätty ammoniakkeita (Koppinen), mutta Amerin taholta on myönnetty, että Philip Morris -yhtiö oli ilmoittanut käyttäneensä ajoittain pieniä määriä ammoniakkeita makuaineena tuotantoprosessissa vuoteen 2001 saakka.” (A s. 64)*

Kantajan todistusaineistossa oli kymmenittäin sekä Philip Morrisin (Amerin) että BAT:n (BAT Finland) sisäisiä asiakirjoja, joista käy selkeästi ilmi, missä tarkoituksessa nikotiinimanipulaatiota harjoitettiin ja mikä merkitys nikotiiniriippuvuudella on ollut teollisuudelle. Valituskirjelmän tila ei mitenkään olisi riittänyt kaikkien noiden todisteiden summittaiseenkaan selostamiseen. Kantajat tyytyivät siksi viittaamaan käräjäoikeudelle 6.6.2006 jättämäänsä kirjalliseen lausumaan B sekä kirjallisten todisteiden teemoitukseen hovioikeudessa. Yksi esimerkki voidaan kuitenkin ottaa esille siitä syystä, että hovioikeus on lähinnä BAT:n johtajan Readin ja BAT:n konsultti Dixonin kertomusten perusteella uskonut, että nikotiinimanipulaation tavoitteena on ollut savukkeiden haitta-aineiden vähentäminen nikotiini-terva-suhdetta muuttamalla eikä savuke-riippuvuuden ylläpito.

Todisteena KTB 116 on BAT:n tutkijan kirje 18.2.1977 kollegalleen mahdollisuudesta lisätä vähänikotiinisiin/vähätervaisiin savukkeisiin etorfiini-nimistä huumausainetta ”merkkiuskollisuuden” ylläpitämiseksi. Tutkija kirjoittaa:

*”[Etorfiini on] 10.000 kertaa morfiinia tehokkaampi analgeesi, ja sillä on riippuvuutta aiheuttavia ominaisuuksia – – Ehkä 0,2 µg:n päivittäinen annos loisi addiktiivisen himon. Jos näin on, niin 6 µg:n määrä, sanokaamme 30 savukkeessa voisi tuottaa tuollaisen annoksen – – Luuletteko, että tutkimusjohtajien konferenssissa pitäisi keskustella siitä, että on mahdollista, että kilpailijamme saattavat käyttää tuollaista keinoa luodakseen merkkiuskollisuutta pienipitoisissa savukkeissa?”*

Pelkästään sen osoittamiseksi, että kysymys on lopullisesta, päivätyistä ja laatijansa allekirjoittamasta asiakirjasta, se on liitteenä 1.

### 3.8.4.3 Johtopäätökset nikotiinimanipulaatiosta

Hovioikeuden päätelmä, jonka mukaan ”ammoniakista ja tupakan pH-arvon sääntelystä esitetty näyttö on ristiriitaista” (s. 65), johtunee siitä, että hovioikeus on antanut merkitystä tupakkateollisuuden omien työntekijöiden Readin, Dixonin, Seemanin ja Carchmanin kertomuksille ja kirjoituksille ja rajannut tupakkateollisuuden sisäisiin asiakirjoihin perustuvan laajan kirjallisen todistusaineiston tarkastelun ulkopuolelle.

Hovioikeuden johtopäätökset ovat perustuneet keskeisesti kahteen oikeudelliseen virheeseen, jotka käyvät ilmi seuraavasta lainauksesta tuomion sivulta 65:

*”Vaikka Amer on myöntänyt, että jossakin vaiheessa Philip Morris -yhtiön tuotteisiin oli lisätty ammoniakkia makusyistä, on asiassa jäänyt määrittelemättä, onko tämä koskenut A:n vuosina 1963-1979 polttamia Philip Morris -yhtiön lisenssillä valmistamia Marlboro -savukkeita. Asiassa ei ole osoitettu tai edes väitetty, että ammoniakkin lisääminen tupakkatuotteisiin olisi ollut Suomessa kiellettyä”.*

Ensimmäinen virhe on tapahtunut siinä, että nikotiinimanipulaation merkitys kanneperusteena on ymmärretty väärin. Hovioikeus on edellyttänyt nikotiinimanipulaatiota koskevalta näytöltä savukemerkkikohtaista kytkentää nimenomaan kantajien polttamiin savukkeisiin. Hovioikeus ei ole hahmottanut oikein, mikä merkitys Amerin ja BAT Finlandin tietoisuudella nikotiiniriippuvuuden aiheuttamisen ja ylläpitämisen tärkeydestä on, kun arvioidaan yhtiöiden tahallisuutta nikotiiniriippuvuutta aiheuttavien savukkeiden liikkeelle laskemisessa.

Toinen virhe johtuu henkilörelaatioiden väärästä hahmottamisesta. Hovioikeuden mukaan ammoniakkin lisäämistä savukkeisiin ei ollut erityisesti kielletty. Se, ettei viranomaisena ole erikseen kieltänyt riippuvuutta vahvistavan ammoniakkin käyttämistä kuluttajille myytävissä savukkeissa, ei voi poistaa tuollaista ainetta käyttäneen valmistajan vahingonkorvausoikeudellista moitittavuutta tuotteen liikkeelle laskemisesta.

## 3.8.5 Viranomaistoiminnan estäminen ja viivyttäminen

### 3.8.5.1 Hovioikeuden erheellinen käsitys

Hovioikeuden tuomion sivuilla 65–67 on luku 7.4 ”Viranomaistoiminnan estäminen ja viivyttäminen”. Amer ja BAT Finland ovat edistäneet savukkeiden myyntiä myös yhteiskunnallisen vaikuttamisen avulla. Kantaja on käsitellyt tätä menettelyä erityisesti tuottamusluettelon kohdissa 6 ja 7, jotka koskevat vahinkojen estämiseen tähtäävien viranomaistomien ja lakien vastustamista, estämistä ja viivyttämistä tupakkateollisuuden poliittisen, taloudellisen ja viestinnällisen voiman nojalla. Suuri osa kantajan näytöstä – erityisesti kirjallisista todisteista – koskee nimenomaan tätä ulkopuolisten väliintulon torjumista.

Tupakan historia Suomessa 1950-luvulta lähtien koskee pääosaltaan tupakkateollisuuden taistelua viranomaisia ja lainsäätäjää vastaan.

Kantaja on maininnut kolme selkeää esimerkkiä:

1. savukkeiden jakelu lapsille,
2. savukerasioiden varoitusmerkinnät,
3. kevytsavukkeet.

Hovioikeus ei ole ymmärtänyt, että tämä menettely voisi liittyä kuluttajien tuottamukselliseen vahingoittamiseen. Hovioikeuden tuomion sivulla 67 todetaan:

*”Hovioikeus katsoo asiassa jääneen selvittämättä, millä perusteella Amer voisi olla vastuussa säädösten tai niiden muutosten taikka muiden tupakoinnin rajoittamiseen tähtäävien toimenpiteiden mahdollisesta viivästyisestä, ja näyttämättä myös jääneen, että tupakointia koskeva lainsäädäntö tai sen muutokset taikka muutoin viranomaisten toimenpiteet tupakoinnin rajoittamiseksi olisivat jollain tavoin viivästyneet Amerin tai TTY:n normaalista poikkeavien toimien johdosta. Savukeaskien varoitustekstit ovat tulleet pakollisiksi vuonna 1978 huolimatta tupakkateollisuuden vastustuksesta. Asiassa ei ole myöskään esitetty perusteluita sille, millä tavoin väitetyt toimenpiteet olisivat olleet omiaan aiheuttamaan vahinkoa A:lle.”*

Hovioikeuden käsitys on erheellinen. Kantajat eivät vaatineet vahingonkorvausta yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta sinänsä eivätkä siitä, että Amer ja BAT Finland olisivat toimineet moitittavasti suhteessaan viranomaisiin ja lainsäätäjään.

Kyse on tupakkayhtiöiden suhteesta kuluttajiin. Yhtiöiden pyrkimys estää viranomaisia ja lainsäätäjää suojelemasta kuluttajien turvallisuutta oli kohdistunut kuluttajiin siltäkin osin, kuin jokin yksittäinen viesti tai muu toimenpide oli välittömästi suuntautunut vain viranomaisiin ja lainsäätäjään.

### 3.8.5.2 Amerin ja BAT Finlandin menettely

Amerin ja BAT Finlandin menettely on sisältänyt kolme vaihetta:

1. Yhtiöt ovat laiminlyöneet oman huolellisuusvelvollisuutensa (yhtiöiden tuottamus).
2. Ulkopuoliset ovat ryhtyneet useihin eri toimiin suojelemaan tupakoitsijoiden ja muiden ihmisten terveyttä.
3. Amer ja BAT Finland ovat tehneet kaikkensa estääkseen ulkopuolisten suojelutoimet (yhtiöiden tahallisuus).

### 3.8.5.3 Savukkeiden jakelu alaikäisille

Tätä kysymystä on käsitelty jo edellä jaksossa ”Tupakan jakelun salliminen alaikäisille”.

Amer ja BAT Finland ovat syöllistyneet tuottamukseen laiminlyömällä oman huolellisuusvelvoitteensa. Laiminlyönnin ohella Amer ja BAT Finland ovat vastustaneet niitä keinoja, joilla terveysviranomaiset ja lainsäätäjät ovat pyrkineet estämään lapsille myymisen.

### 3.8.5.4 Savukerasioiden varoitusmerkinnät

Amerin ja BAT Finlandin oma varoitusvelvollisuus on lauennut viimeistään 1950-luvun alussa. Kun yhtiöt ovat täysin laiminlyöneet tämän velvollisuuden, ne ovat syyllistyneet tuottamukseen.

Tämän lisäksi Amer ja BAT Finland ovat estäneet ja viivyttäneet varoituksia koskevaa lainsäädäntöä ja viranomaisten varoituksia, kuten seuraava näyttö osoittaa:

- terveystervanomaisten varoittamisoikeuden vastustaminen (KTA 287, KT 31, KTA 288, KTA 289, KTA 290, KTA 294, KTA 296, KTA 297, KTA 298, KTA 299, KTA 301, KTA 303, KTA 304, KTA 305 ja Amerin nimeämä kirjallinen todiste A 15);
- varoitusmerkintöjen näkyvyyden hämärtäminen (KT 40, KTA 319, KTA 323, KTA 324, KTA 325, KTA 326, KTA 327, KTA 328, KTA 329, KTA 297, KTA 331, KTA 303, KTA 305 ja Amerin nimeämä kirjallinen todiste A 33).

Hovioikeuden tuomion sivulla 66 todetaan seuraava:

*”Viranomaiset olivat joutuneet suostumaan kompromisseihin muun muassa varoitustekstien sisällön osalta välttääkseen julkisen kiistelyn termeistä (Vertio ja Saarelma).*

Todistajien Harri Vertion ja Osmo Saarelman kertomuksista tärkeimpänä yksityiskohdana voidaan mainita vuosina 1984–1985 käyty kiista keuhkosyöpävaroituksesta. Vertio ja Saarelma ovat kumpikin koulutukseltaan lääkäreitä, ja he olivat tuohon aikaan lääkintöhallituksessa hoitamassa tupakkalain valvontaa. Vuonna 1984 Vertio ja Saarelma päättivät, että savukerasioiden varoitusmerkintä olisi muutettava tehokkaammaksi ja että uudeksi varoitukseksi tulisi: ”Tupakka aiheuttaa keuhkosyöpää”.

Kun Amer, BAT Finland, ja Tupakkatehtaiden Yhdistys saivat tietää suunnitelmasista, ne ryhtyivät tiukasti vastustamaan sitä. Vuosina 1984 ja 1985 asiasta käytiin useita neuvotteluja, joissa tupakkateollisuuden edustajat väittivät, ettei tupakoinnin ole todistettu aiheuttavan keuhkosyöpää. Vertio ja Saarelma eivät tietenkään uskoneet näin ilmiselvästi perätöntä väitettä, mutta he pelkäsivät tupakkateollisuuden voimakasta julkisuusasetta. Teollisuudella oli siihen aikaan oma tiedotusorganisaatio ja sen lisäksi sanomalehdissä ”omia” toimittajia, joiden avulla teollisuus sai sanomansa nopeasti ja näkyvästi julkisuuteen. Vertio ja Saarelma pelkäsivät, että mediaan vyörytetty kiistely savukkeiden vaarattomuudesta tekisi tupakoitsijat entistä epävarmemmiksi siitä, ovatko savukkeet terveydelle haitallisia.

Vertio ja Saarelma esittivät tupakkatehtaille kompromissina varoitustekstiä, joka sisältää vain epäsuoran viittauksen keuhkosyöpään:

*”Joka vuosi yli 2 000 suomalaista tupakoitsijaa sairastuu keuhkosyöpään.”*

Vaikka tässä tekstissä ei sanottu tupakan aiheuttavan keuhkosyöpää, teollisuus yritti estää tämänkin varoituksen. Liitteenä 2 on kantajan kirjallisena todisteena KT 32 valokopio Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n 17.5.1985 lääkintöhallitukselle lähettämästä kirjeestä:

Tupakkayhtiöt väittivät, ettei savukkeiden syy-yhteyttä keuhkosyöpään ollut todistettu vielä vuonna 1985 ja halusivat siten torjua epäsuorankin viittauksen keuhko-

syöpään. Yhtiöissä tiedettiin tarkkojen kuluttajatutkimusten perusteella, että valtaosa tupakoitsijoista ei tiedostanut keuhkosityövän vaaraa. Kun lääkintöhallitus ei enää taipunut, tupakkatehtaat esittivät 7.6.1985, että uutta varoitusta myöhennettäisiin puolella vuodella (KTA 313). Lääkintöhallitus ei suostunut tähänkään, ja varoitus otettiin käyttöön 1.1.1986 ja se oli savukerasioissa seuraavat viisi vuotta (1.1.1986–31.12.1990).

Varoitustekstin epämääräisyyden vuoksi tupakkayhtiöt kykenivät provosoimaan julkisuuteen keskustelua, jossa pohdiskeltiin, mistä tupakoitsijoiden keuhkosityövät johduivat ja moniko tupakoimaton sairastui keuhkosityöpään (KTA314–316).

### 3.8.5.5 Kevytsavukkeet

Asiassa esitetyn näytön mukaan kevytsavukkeiden historia Suomessa oli seuraava:

- 1970-luvulla ja 1980-luvun alussa terveysturvalliset puolsivat savukkeiden luokitusta ”haitallisiin” ja ”erittäin haitallisiin”.
- Tupakkateollisuus vastusti luokitusta 1970-luvulla.
- Luokitus ”haitallisiin” ja ”erittäin haitallisiin” savukkeisiin otettiin lainsäädäntöön vuoden 1981 alussa.
- Amer ja BAT Finland käänsivät luokituksen markkinoinnissaan hyväkseen korvaamalla kielteisen ilmaisun ”haitallinen” myönteiseksi ilmaisuksi ”kevyt” ja kielteisen ilmaisun ”erittäin haitallinen” myönteiseksi ilmaisuksi ”vahva”.
- Terveysturvalliset huomasivat luokituksen harhaanjohtavuuden (kompensaatioilmiön) 1980-luvun alkupuolella.
- Vuosina 1986–2002 käytiin terveysturvallisuuden ja tupakkateollisuuden välillä taistelua kevytharhautuksen kieltämisestä.
- Tupakkateollisuus kieltäytyi lopettamasta kevytmarkkinointia, mutta terveysturvallisuus saavutti päämääränsä 16 vuoden taistelun jälkeen vuonna 2002.

### 3.8.5.6 Estämis- ja viivytyksen menettelyn vahingonkorvausoikeudellinen merkitys

#### Lapsille myyminen

#### *Syylisyyssaste*

Lainsäätäjän ja viranomaisten vastustamisella täytyy olla merkitystä arvioitaessa Amerin ja BAT Finlandin syylisyyden määrää. Jos yhtiöiden oman huolellisuusvelvollisuuden laiminlyöntiä pidetään näissä tapauksissa tavallisena tuottamuksena tai törkeänä tuottamuksena, syylisyyssaste nousee selkeästi tahallisuuteen siitä lähtien, kun yhtiöt ovat ryhtyneet vastustamaan lapsille myymisen ehkäisemistoimia.

#### *Faktapäätelmät*

Amerin ja BAT Finlandin menettelystä voidaan tehdä myös eräitä faktapäätelmiä.

Lapsille myyminen on ollut ja on elintärkeää tupakkayhtiöiden liiketoiminnalle. Tupakoitsijoista yli 90 % on aloittanut polttamisen alaikäisenä. Tämän nojalla voidaan jokaisesta lapsena aloittaneesta todeta, että tämä 90 %:n todennäköisyydellä ei olisi alkanut polttaa, ellei hän olisi saanut hankituksi savukkeita lapsena.

Myynti-ikärajan vastustaminen vuodesta 1973 lähtien osoittaa selkeästi lapsiasiakkaiden tärkeyden, mutta se ei osoita sitä vain vuodesta 1973 eteenpäin, vaan myös takautuvasti vuosiin 1950–1973. Amer ja BAT Finland ovat näinä vuosina kuluttaja- ja markkinatutkimustensa nojalla saaneet tarkan tiedon asiakaskunnastaan, ja tässä on syy, minkä takia yhtiöt aloittivat vastarinnan vuonna 1973.

Tästä ilmenee myös lapsille myymisen syy-yhteys A:n ja B:n vahinkoon. A poltti savukkeita alaikäisenä vuosina 1953/1957–1964. B puolestaan poltti savukkeita alaikäisenä vuosina 1968–1976. Amerin ja BAT Finlandin vastatoimet ajoittuivat sinänsä vuosiin 1973–1976, mutta toimista voidaan päätellä, että lapsille myyminen oli havaittu tärkeäksi jo sitä ennen. Jos savukkeita ei olisi ollut lasten saatavana vuodesta 1950 lähtien, A tai B todennäköisesti eivät todennäköisesti olisi aloittaneet polttamista.

### **Varoitusmerkinnät**

#### ***Syylisyyssaste***

Amer ja BAT Finland laiminlöivät oman varoitusvelvollisuutensa vuodesta 1950 alkaen, joten yhtiöt syylistyivät tässä tuottamukseen tai törkeään tuottamukseen. Viranomaisten varoitusten estäminen ja viivyttäminen vuodesta 1973 kohotti syylisyyden tahallisuudeksi. Yhtiöt halusivat nimenomaisesti salata kuluttajilta savukkeiden tappavuuden.

#### ***Faktapäätelmät***

Savukerasioiden varoitusmerkintöjä koskevasta taistelusta voidaan päätellä, miten vähän väestö on tiennyt savukkeiden vaarallisuudesta. Miksi Amer ja BAT Finland olisivat estäneet vuosien 1986–1990 keuhkosityöpävaroituksen, ellei varoitus olisi ollut omiaan lisäämään tupakoitsijoiden tietoja ja vähentämään savukkeiden myyntiä? Miksi Amer ja BAT Finland halusivat vuonna 2002 pitää varoitustekstin mahdollisimman näkymättömänä?

Syy-yhteys ulottuu myös kantajiin. Mikäli savukerasioissa olisi ollut totuudelliset ja näkyvät varoitukset jo vuodesta 1950 saakka, A:lla ja hänen ympäristöllään olisi ollut jonkinlaista tietopohjaa savukkeiden vaarallisuudesta jo vuoteen 1953/57 mennessä ennen tupakoinnin alkamista, samoin vuosina 1953/57–1964 lapsitupakoinnin aikana ja siitä eteenpäin A:n polttaessa aikuisena. Sama koskee B:tä, jolla olisi ollut jonkinlaista tietopohjaa savukkeiden vaarallisuudesta jo vuoteen 1968 mennessä ennen tupakoinnin alkamista, samoin vuosina 1968–1976 lapsitupakoinnin aikana ja siitä eteenpäin B:n polttaessa aikuisena. Syy-yhteyden merkitystä ei tietenkään voida näyttää kiistatta toteen eri yksilöiden kohdalla, mutta Amerin ja BAT Finlandin menettelystä voidaan tehdä koko kuluttajakuntaa koskevia varmoja päätelmiä.

### **Kevytsavukkeet**

#### ***Syylisyyssaste***

Amer ja BAT Finland markkinoivat vuosina 1975–2002 ”haitallisia” savukkeita elintarviketeollisuuden kevyttuotteisiin rinnastuvina tuotteina ja ilmoittivat kuluttajille väärät haitta-aineiden pitoisuusarvot, vaikka yhtiöt tiesivät näiden savukkeiden olevan yhtä



tappavia kuin muutkin savuketyypit. Tämä menettely täytti vuosina 1975–1986 vähintäänkin törkeän tuottamuksen tunnusmerkit. Kun Amer ja BAT Finland kävivät vuosina 1986–2002 viranomaisia ja lainsäätäjää vastaan taistelua kevytmarkkinoinnin kieltämistä vastaan, yhtiöiden syyllisyysaste nousi tarkoitustahallisuuteen.

### ***Faktapäätelmät***

Savukkeiden markkinointi kevyttuotteina oli Amerille ja BAT Finlandille tärkeää, koska kevytsavukkeiden polttajat yleensä pitivät kevytsavukkeisiin siirtymistä lopettamisen vaihtoehtona. Kieltäytyminen kevytmarkkinoinnin lopettamisesta vuosina 1986–2002 kohdistui siten sekin konkreettisesti tupakoitsijoihin eikä pelkästään viranomaisiin ja lainsäätäjään.

#### **3.8.5.7 Kirjalliset todisteet viranomaistoiminnan estämisestä ja viivyttämisestä Hovioikeuden suorittama rajaus**

Sivuilla 66–67 hovioikeus mainitsee 13 kirjallista todistetta, jotka kantaja on esittänyt näytöksi Amerin ja BAT Finlandin menettelystä. Todisteista seitsemän on Tupakkatehtaiden Yhdistyksen (TTY) viranomaisille antamia lausuntoja ja kuusi TTY:n asiamies Raimo Lintuniemen sanomalehdissä esittämiä kannanottoja.

Hovioikeus on hyväksynyt näytöksi vain TTY:n lausunnot viranomaisille. Tuomion sivulla 67 hovioikeus toteaa seuraavan rajauksen:

*”TTY:n asiamiehen monissa yhteyksissä ja julkaisuissa antamat haastattelut ja kirjoitukset eivät ole olleet TTY:n virallisia kannanottoja tai lausumia, joista Amer vastaisi. Julkisuudessa on saanut esittää virallisten kannanottojen lisäksi myös muilla tyylilajeilla kuten pakinanomaisesti kannanottoja tupakkaan ja tupakoinnin sääntelyyn liittyvistä asioista.”*

Rajaus koskee tässä vain kohdassa 7.4 olevaa kanneperustetta ”neutraloimalla viranomaisten terveysinformaatiota omalla vastainformaatiolla”. Tämä kanneperuste on tuottamusluettelon kohdassa 6.

Rajauksen merkitys on kuitenkin paljon laajempi. Se ulottuu erityisesti tuottamusluettelon kohtiin 4) ja 5), jotka koskevat savukkeiden terveyshaittojen kiistämistä julkisuudessa. Amerin ja BAT Finlandin propagandistina on ollut nimenomaan TTY:n asiamies, jona toimi maisteri Erik Erling vuosina 1967–1969 ja ekonomi Raimo Lintuniemi vuosina 1970–1999. Mikäli Erlingin ja Lintuniemen julkiset kommentit suljetaan relevantin näytön ulkopuolelle, tärkeä osa kantajan todistelusta käy merkityksettömäksi.

Ennen rajauksen arviointia on syytä tarkastella, mitä hovioikeuden mainitsemissa 13 kirjallisessa todisteessa sanotaan.

#### **Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n lausunnot viranomaisille**

TTY:n lausuntoja käsitellään seuraavassa siinä järjestyksessä, kuin ne esiintyvät hovioikeuden tuomion sivulla 66–67.

KTA 77. Johan Puotilan muistio Philip Morrisille 26.6.1992:

- Amerin ja Philip Morrisin tiedottaminen ja muut toimet vuosina 1992–1995 viivyttivät tupakkalain muutosta.

KTA 3: Lasse Lehtinen, Luotettavat muistelmat:

- Philip Morris antoi Amerin ja Lehtisen käyttöön 10 000 000 markan budjetin ja seitsemän alaista; Lehtinen ja Ant-Wuorinen onnistuivat viivyttämään tupakkalain muutosta 2,5 vuotta.

KTA 671: TTY 13.3.1976:

- TTY vastusti lakiin otettavaa säännöstä lääkintöhallituksen varoitusmerkinnästä, koska ”varoituksilla ei olisi mitään vaikutusta”.

KTA 290: TTY 5.11.1976:

- TTY vastusti lakiin otettavaa säännöstä lääkintöhallituksen varoitusmerkinnästä, koska ”varoitusmerkinnät loukkaisivat tupakkayhtiöiden tavaramerkkioikeutta”.

KTA 52: TTY 28.8.1986:

- TTY ei suostunut luopumaan markkinoimasta savukkeita ilmaisuilla ”kevyt”, ”mieto”, ”light”, ”mild” ym., koska ”kuluttajat eivät siirtyneet näihin savukkeisiin terveyssyistä, vaan maun takia”.

KTA 288: TTY:n tekninen toimikunta 5.11.1976:

- TTY vastusti varoitus tekstin koon vähimmäissuuruutta, joka asetusehdotuksen mukaan oli vähintään 1/3 rasian suurimmasta pinnasta.

KTA 313. Lääkintöhallituksen muistio neuvottelusta 7.6.1985:

- Tupakkateollisuus esitti, että uusi keuhkosityöpävaroitusta ei tulisi voimaan vielä 1.1.1986, vaan vasta 1.7.1986.
- Lääkintöhallituksen edustajat totesivat, että voimaantulopäivä oli ollut hyvissä ajoin tupakkateollisuuden tiedossa eikä mikään estäisi painamasta uutta varoitustekstiä jo ennen vuodenvaihdetta.

Lisäksi muistiossa todetaan seuraava:

*”Lääkintöhallituksen taholta kehoitettiin teollisuutta lopettamaan selvästi tupakkalain vastainen toiminta.”*

#### **Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n asiamiehet lausumat**

TTY:n asiamies Raimo Lintuniemen kannanottoja käsitellään tässä samassa järjestyksessä, kuin ne esiintyvät hovioikeuden tuomion sivulla 66.

KTA 385: Aamulehti 25.2.1978, Raimo Lintuniemi:

- Kaiken hysterian takana on lääkintöhallituksen ylilääkäri Liisa Elovainio.

- Tupakkalakia sovellettaessa kamala määrä lääkintöhallituksen kallispalkkaisia ihmisiä on antautunut mitä surkuhupaisimpaan piiloleikkiin.
- Olemme joutuneet panemaan lakritsapiiput pannaan.
- Savukerasiat pitää siirtää myyjän selän taakse: tuote ja syöpä ovat sitä paremmin piilossa, mitä paksumpi pyly myyjällä on.

KTA 347: Etelä-Suomen Sanomat 1.3.1978, Raimo Lintuniemi:

- Tupakkalaissa on kyse keskiaikaisista noitavainoista.
- On naurettavaa, että edes lakritsapiippuja ei saa mainostaa.
- On koomista, ettei kauppojen seinissä saa olla tupakkamainoksia.

KTA 391: Iltalehti 19.5.1983, Raimo Lintuniemi:

- Lintuniemi ei hyväksy lääkäreiden sanaa ”tupakkavammainen”; yhtä hyvin voitaisiin puhua ”kahvivammaisista”, ”jalkapallovammaisista”, ”Mozart-vammaisista” ja ”juuston ja viinin nautinnan vammaisista”
- Mustalaiset, homot, tupakoijat . . . näinhän nuo traumaattisesti tupakkaa vastustavat ihmiset karsinoivat.
- Onkohan lääkäreiltä, jotka puhuva potilaista tupakkavammaisina, omakotitalo palanut.
- Tupakointia hysteerisesti vihaavat ovat ponnisteisia.

KTA 402: Nykypäivä 26.1.1989, Raimo Lintuniemi:

- Se on tää hassu tupakkalaki, jonka takia lakritsapiippujenkin valmistus on jouduttu lopettamaan.
- On dorkaa, että korkeasti koulutetut lääkintöhallituksen virkamiehet joutuvat vartioimaan, ettei jossakin Väinölänniemellä hiippaile tyyppi päässään hellehattu, jossa on tupakan nimi.
- Toisaalta, ehkei heidän lahjoillaan voisi muuta tehdä.

KTA 443: Karjalainen 19.2.1978, Raimo Lintuniemi:

- Sanasodassa tupakkaa vastaan pelataan tilastoilla.
- Englannissa eronneet miehet polttavat naimisissa olevia enemmän. Siis nikotiini-ko aiheuttaa eroja? Ei varmastikaan.
- Samaa kuin syytettäisiin mansikoita siitä, että mansikka-aikana sattuu eniten hukumisonnettomuuksia. Tällainen johtopäätös voitaisiin tilastojen perusteella vetää.
- Mitä taistelussa syöpää vastaan voitetaan, kun meillä kielletään lakritsapiippujen myynti.

KTA 466: Etelä-Suomen Sanomat 18.2.1988, Raimo Lintuniemi:

- Tupakan vaarallisuudesta on olemassa myös vastakkaisia tutkimuksia, mutta niitä ei haluta julkistaa.
- Lintuniemi syyttää lääkintöhallitusta epäonnistuneesta tupakkalaista tuomiten sen täydeksi humpuukiksi.

- Pahimman likaryöpyyn Lintuniemi kaataa lääkintöhallituksen niskaan mainoskielosta puhuttaessa.
- Lääkintöhallitus on Lintuniemen mielestä totaalisesti epäonnistunut tupakkavalistuksessaan.
- Lääkintöhallituksen valistustyötä Lintuniemi kuvaa railakkaasti täydeksi humpuukiksi.
- Lintuniemen mielestä suomalainen tupakkatutkimus on yhä lapsen kengissä. – Lähetin yhden suomalaisen tutkimuksen Yhdysvaltoihin Richmondiin, jossa on yli 5000 tupakkatutkijaa. Sieltä lähetettiin ystävällinen vastaus, että heillä tällaisia tutkimuksia käytetään nuohoojakoulutuksessa.
- Lintuniemi ei suoralta kädeltä hyväksy tutkimuksia tupakan vaarallisuudesta. Hän esittää vastapainoksi tutkimustuloksia, joissa todistetaan päinvastaista.

### Hovioikeuden suorittaman rajauksen perusteettomuus

Hovioikeuden mukaan Amer ja BAT Finland ovat vastuussa Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n kannanotoista ja lausumista, mutta vain ”virallisista” kannanotoista ja lausumista. ”Virallisia” lausumia näyttävät olevan TTY:n hallituksen nimissä allekirjoitetut lausumat, jotka on annettu lainsäätäjälle ja viranomaisille.

Voidaan kysyä, mihin tämä rajaus perustuu. Hovioikeus on oma-aloitteisesti eliminoinut asiamiesten Erling ja Lintuniemi julkiset kolumnit, pakinat, haastattelut, yleisönosastokirjoitukset, esitelmät, radio- ja televisioesiintymiset, yleisötilaisuuksien juonnot ym. Tällainen julkinen viestintä kuului kuitenkin alusta saakka TTY:n keskeisiin tehtäviin. Kantajan todisteissa KT 12 (Tupakanlehti 2/1972) BAT Finland esittelee TTY:n toimenkuvaa näin.

*”Yhdistykseen kuuluvat kaikki Suomessa toimivat tupakkatehtaat.”*

*”Lisäksi yhdistys pyrkii osallistumaan keskusteluun, jota käydään tupakanpolton vaarallisuudesta ja sen rajoittamistoimenpiteistä. Tällöin yhdistyksen toiminta suuntautuu lähinnä informaation antamiseen yleisölle ja päätöksentekijöille.”*

Tätä yleisölle suuntautuvaa ”informaatiota tupakanpolton vaarallisuudesta” (vaarattomuudesta) antoi vuosina 1967–1969 asiamies Erik Erling ja vuosina 1970–1999 valtaosaltaan asiamies Raimo Lintuniemi, mutta ei milloinkaan TTY:n hallitus. Erlingin ja Lintuniemen palkan maksoivat TTY:n kautta Amer ja BAT Finland. Taakka TTY:n rahoituksesta jakautui yhtiöiden markkinaosuuksien mukaisesti, joten ylivertaisesti suurimpana rahoittajana oli koko ajan Amer.

Nyt hovioikeus toteaa, että Erlingin ja Lintuniemen vuosina 1967–1999 levittämä massiivinen harhaanjohtava viestintä suljetaan asiassa relevantin näytön ulkopuolelle samaan tapaan kuin 13 tupakkateollisuuden asiakirjaa suljettiin asianajosalaisuuden nojalla. Tämä rajaus kai pätee myös toimitusjohtaja Olli Laihoon, toimitusjohtaja Jukka Ant-Wuoriseen, PR-päällikkö Satu Kaarenojaan, viestintäjohtaja Olli Ernvaltiin jne. Nämä henkilöthän kyllä edustivat Ameria ja BAT Finlandia, mutta he kiistivät sa-

vukkeiden terveyshaitat aina omissa nimissään eivätkä yhtiöidensä hallitusten ”virallisia kannanottoina”.

Hovioikeus on supistanut todisteluaineistoa täysin perusteettomasti. Erling ja Lintuniemi olivat Amerin ja BAT Finlandin palveluksessa TTY:n kautta 32 vuotta, ja heidän tehtävänään oli nimenomaan julkinen esiintyminen, jossa he Amerin ja BAT Finlandin suureksi hyödyksi hämärsivät kuluttajien käsityksiä savukkeiden ainutlaatuisesta vaarallisuudesta. Jos hovioikeuden suorittama aineiston rajausta hyväksytään, Amerille ja BAT Finlandille annetaan lupa käyttää Tupakkateollisuusliitto ry:n nykyistään asiamiestä samanlaisena propagandistina kuin aikanaan Erlingiä ja Lintuniemeä. Aseet propagandaan ovat lähtöisin Philip Morrisilta ja BAT-konsernilta ja ne syötetään Suomen tupakkatehtaiden asiamiehelle julkiseen käyttöön.

Hovioikeuden rajausta on aivan väärä. Lisäksi hovioikeus on jälleen tehnyt ratkaisun, joka on aivan kohtuuttoman edullinen tupakkayhtiöille. Kantajat eivät saa vedota tärkeimpään osaan tupakkayhtiöiden viestinnästä, mutta yhtiöt sitä vastoin saavat vedota lääkintöhallituksen varoituksiin, joita yhtiöt ovat aina vastustaneet ja joiden tehon ne ovat pyrkineet eliminoimaan.

Korkeimman oikeuden olisi tullut kumota tämä epäoikeudenmukainen ratkaisu.

#### Yhteenveto hovioikeuden tuomion kohdasta 7.4

Hovioikeuden mukaan menettely, jonka mukaan TTY on antanut lausuntoja alalle suunnitelluista toimenpiteistä, on ollut ”normaalia”. Hovioikeus ei ole ymmärtänyt, että kane perustuu tältäkin osin tupakkayhtiöiden ja kuluttajien väliseen suhteeseen. Amer ja BAT Finland ovat pyrkineet varmistamaan, että ne saavat kaupata savukkeita myynti-ikärajojen ja varoitusmerkintöjen estämättä ja jatkaen harhaanjohtavaa kevytmarkkinointia.

Sen, että Amerin ja BAT Finlandin levittämä vastainformaatio on kohdistunut kuluttajiin, hovioikeus on selkeästi ymmärtänyt. Tältä osin hovioikeus on käyttänyt ratkaisunsa tukena muodollista ja luvalla sanoen saivartelevaakin perustelua. Asiamies Lintuniemi, joka kiisti savukkeiden terveyshaitat, sanoi tupakkalakia pelkäksi humpuukiksi, leimasi tupakoinnin vastustamisen hysteriaksi, löi viranomaisien toimet naurunalaisiksi ja solvasi viranomaisia vähälahjaisiksi, ei esittänyt TTY:n ”virallisia kannanottoja”, joten Amer ja BAT Finland eivät ole vastuussa Lintuniemen menettelystä. Kun tuomioistuin tekee ratkaisunsa tällä tavoin, mikä tahansa täysin moraaliton ja lainvastainen toiminta saadaan selitetyksi vaikutuksettomaksi.

### 3.8.6 Kevytsavukkeet

Hovioikeuden tuomiossa on sivuilla 67–73 luku 7.5 ”Kevytsavukkeet”.

Hovioikeus on ratkaissut väärin kysymyksen kevytsavukkeisiin perustuvasta tuotevastuusta. Ratkaisun virheellisyys johtuu pääasiassa tuotevastuun henkilörelaatioiden väärästä hahmottamisesta. Henkilötahoja ovat tuotteen valmistaja–tuotteen kuluttaja–valvontaviranomainen. Tuotevastuu koskee suhdetta valmistaja–kuluttaja.

Hovioikeuden esitys lähtee jo liikkeelle väärin päin, kun hovioikeus ottaa ensin käsiteltäväksi lainsäätäjän ja viranomaisten menettelyn. Tuotteen valmistajien eli Amerin ja BAT Finlandin menettelyä hovioikeus käsittelee vain toissijaisesti eikä anna sille mitään oikeudellista merkitystä.

Tuomion erheellisyys voidaan osoittaa ottamalla joukko suoria sitaatteja tuomion luvusta 7.5 ja ryhmittelemällä sitaatit juridisesti oikeaan järjestykseen.

### 3.8.6.1 Tuotteen valmistajien eli Amerin ja BAT Finlandin tiedot ja menettely Kuluttajien tahallinen harhauttaminen

Hovioikeuden tuomion sivulla 69 lukee:

*”Tupakkateollisuuden käyttämällä kevyt - mild - light -laatumääreillä oli ollut ratkaiseva merkitys näiden savukkeiden suosiolle, ja kevytsavuke -nimikkeellä oli neutraloitu tehokkaasti tieto savukkeiden haitallisuudesta (Matti ja Arja Rimpelä). Tupakkateollisuus oli lisäksi käyttänyt tuotekehittelyssä hyväkseen savukkeiden haitta-ainepitoisuuksien mittausmenetelmään liittyviä ongelmia (Vertio ja Arja Rimpelä).”*

Kevyt-terminologialla oli ratkaiseva merkitys, sillä 1970- ja 1980-luvuilla elintarviketeollisuuden kevyttuotteet tulivat voimakkaasti kuluttajien tietoon ja suosioon. Kevytsavukkeiden osuus kaikista savukkeista kasvoi muutamassa vuodessa kaikkien tupakoitsijoiden piirissä 49 %:iin ja naistupakoitsijoiden joukossa 58 %:iin. Tuotekehittelyssä tupakkayhtiöt loivat harkitusti savukkeita, jotka harhauttivat mittauskoneita. Selkein esimerkki tästä oli Barclay-savukkeiden Actron-suodatin, jonka keksi Yhdysvalloissa Frederick Gahagan -niminen mainoskonsultti. Gahagan kertoi sittemmin valaehdoisesti keksineensä idean harhauttavasta suodattimesta ja myyneensä sen BAT-konsernille (kirjalliset todisteet KTA 634, 635 ja 636).

Tuomion sivulla 69 todetaan edelleen:

*”TTY:n lausunnossa vuodelta 1976 (kirjallinen todiste A 15) oli todettu, että ilman tieteellistä pohjaa määritellyt luokitusrajat saattoivat johtaa kuluttajaa harhaan.”*

Amerilla ja BAT Finlandilla täytyi olla tieto kevytmarkkinoinnin harhaanjohtavuudesta jo silloin, kun yhtiöt laskivat Suomessa liikkeelle ensimmäiset kevytsavukkeet 1970-luvun puolivälissä. Yhtiöt näin ollen johtivat kuluttajia tahallisesti harhaan vuosina 1975–2002.

### Kevytsavukkeista annetut markkinointitiedot

Hovioikeuden tuomiossa sivuilla 70–71 todetaan:

*”Asiassa on riidatonta, etteivät Amer ja [BAT Finland] ole varoittaneet kuluttajia vähemmän haitta-aineita sisältäneiden savukkeiden erityisistä terveysvaaroista liittyen kompensatioilmiöön.”*

Sekä Amer että BAT Finland halusivat nimenomaisesti pitää kuluttajilta salassa sen, että kevytsavukkeet olivat yhtä tappavia kuin muutkin savukkeet.

Tuomion sivulla 71 todetaan:

*”Amerin sisäisessä Ameri 2/1975 -lehdessä olleen artikkelin (kirjallinen todiste KT 43) mukaan Belmont -savukkeen markkinoille tuloon, mikä oli tapahtunut ennen tupakkalain säätämistä ja mainostuskieltoa, oli liittynyt voimakas uutuustuotteen mainoskampanja, jonka pääteemana oli ollut ’Belmont-nykysavuke puhtaamman tupakoinnin puolesta’. Apu -lehdessä vuonna 1975 julkaistun mainoksen (kirjallinen todiste KT 46) mukaan ’Belmont on kansainvälistä makua. Puhtaamman tupakoinnin puolesta’. Apu-lehdessä oli joulukuussa 1976 mainostettu Belmont -vapaa-ajan kalenteria liittyen vapaa-ajan harrastuksiin kuten urheiluun (kirjallinen todiste KTA 7).”*

Nämä Belmont-mainokset olivat valheellisia, sillä tupakoitsijat eivät saaneet elimistönsä Belmont-savukkeista sen puhtaampia savuja kuin muistakaan savukkeista.

Sivulla 70 (B:n tuomio) hovioikeus kertoo Barclay-savukkeita koskevasta tiedottamisesta:

*”BAT Finlandin lääkintöhallitukselle ja lehdistölle elokuussa 1983 toimittamassa materiaalissa liittyen Barclay-savukkeiden markkinoille tuloon (kirjallinen todiste KTA 631) on kuvattu Barclay-savukkeiden poikkeavan olennaisesti muista kevytsavukkeista Actron-suodattimen ansiosta. Materiaalissa on lisäksi korostettu ultrakeveyeksi kuvatun Barclay-savukkeen tervapitoisuuden olevan vain yksi milligramma. Kauppalehdessä 29.10.1986 olleen artikkelin (kirjallinen todiste KTA 632) mukaan BAT Finlandin edustaja totesi Barclay-savukkeen kansainvälisen menestyksen olevan niin huikea, että kilpailijat turvautuvat jopa levittämään tietoa sen ’muka’ vaarallisuudesta.”*

Barclay-savukkeiden liikkeelle laskeminen Suomessa vaikuttaa olleen alusta saakka harkitun valheellista. Actron-suodatin oli suunniteltu niin, että sen pitkittäiset ilmakanavat pettivät tupakan haitta-ainepitoisuuksia mittaavaa tupakointikonetta vielä enemmän kuin muiden kevytsavukkeiden ilmanvaihto-ominaisuudet. Kun Barclay oli vain ”muka” vaarallista, se BAT Finlandin julkisen viestinnän mukaan oli täysin vaaratonta.

Hovioikeuden tuomion sivulla 70 todetaan:

*”BAT Finlandin Suomen Tupakkalehti -nimisessä lehdessä (kirjallinen todiste KT 53) olleessa Barclay -mainoksessa on todettu muun muassa, että ’Elintarviketeollisuus on löytänyt keveyden: virvoitusjuomat, makeiset, maitotuotteet, lihajalosteet, oluet... Kuluttajalle elämästä nauttiminen ei enää tuo huonoa omaatuntoa’. B on lisäksi vedonnut näyttönä BAT Finlandin vähittäiskaupalle suunnatuissa lehdissä sekä BAT Finlandin toimintakertomuksissa 1980- ja 1990-luvulla olleisiin Barclay-savukkeiden mainoksiin (esimerkiksi kirjalliset todisteet KTA 629, KTA 638 ja KTA 640 - 653).”*

Edellä mainituissa Barclay-mainoksissa BAT Finland rinnastaa Barclay-savukkeet elintarviketeollisuuden kevyttuotteisiin, koska tämä rinnastus oli markkinointikeinona erittäin tehokas. Rinnastus oli kuitenkin valheellinen: elintarviketeollisuuden tuotteet olivat terveydelle haitattomia, kun taas Barclay-savukkeet olivat tappavia ja yhtä tappa-

via kuin kaikki muutkin savukkeet. Viittaus ”huonoon omaantuntoon” sisälsi nimenomaisesti vakuutuksen, että Barclay oli täysin vaaraton tuote.

Tuomion jakso 7.5.4 ”Kevytsavukkeista annetut markkinointitiedot” päättyy sivulla 71 näin:

*”Amer on todennut, ettei tupakkayhtiöiden sisäisillä julkaisuilla tai vähittäiskaupalle tarkoitetuilla julkaisuilla ollut tässä asiassa merkitystä, kun A [B] ei ollut edes väittänyt lukeneensa niitä. Lipposen mukaan kaupan sisäiset ja vähittäiskaupalle tarkoitetut lehdet olivat kuitenkin tärkeä viestintäkanava, jota kautta tieto levisi laajemminkin kuluttajille asti.”*

Tässä mainitaan Amerin [ja BAT Finlandin] väärä väite, joka koskee kevytsavukkeiden ohella kaikkien muidenkin savukkeiden mainontaa ja markkinointia. Puhe tupakkayhtiöiden ”sisäisistä julkaisuista” antaa sen erikoisen kuvan, että Amer ja BAT Finland olisivat näissä lehdissä mainostaneet savukkeita itselleen.

Vähittäiskaupalle tarkoitetut julkaisut taas sisältävät väitteen, että mainosten kohteena olivat ne 20 000 vähittäismyymälää, joista savukkeita kaupattiin tupakoitsijoille. Mainosten kohteena olivat kuitenkin Suomen 1 000 000 tupakoitsijaa. Mainosten suunnamisessa pelkästään vähittäiskauppiaille ei tietenkään olisi ollut mitään järkeä. Eihän tupakkayhtiöiden tavoitteena ollut myydä savukerasioita pelkästään kaupan hyllyille vaan kuluttajille.

Mainostaminen vähittäisportaana kautta perustuu klassiseen viestintämalliin:

1. primäärilähde (tupakkayhtiö);
2. sekundäärilähde (vähittäiskauppias);
3. vastaanottaja (kuluttaja).

Tämä on viestinnän peruskonstruktio. Tiedotusketju jatkuu lisäksi niin, että kuluttaja toimii paitsi tiedon vastaanottajana, myös 4. tertiäärilähteenä eli tiedon levittäjänä omassa tuttavapiirissään. Tieto etenee ihmisten henkilölähiverkoissa.

Tämän viestintätavan avulla muun muassa BAT:n Barclay-savukkeita markkinoitiin Suomessa mainoskiellon aikana niin tehokkaasti, että niiden markkinaosuus kohoisi vuodesta 1983 lähtien muutamassa vuodessa nolasta 6 %:iin. Jos tämä 6 % olisi rajoittunut BAT Finlandin sisäisten julkaisujen kohdepiiriin eli 400 henkilöön, Barclayn polttajia olisi ollut 24 kappaletta ja jos 6 % olisi rajoittunut vähittäismyymälöihin, Barclay-tupakoitsijoita olisi ollut 1 200. Barclay-savukkeiden polttajia oli kuitenkin 60 000, koska markkinointi kohdistui nimenomaisesti Suomen kaikkiin 1 000 000 tupakoitsijaan. Myös muihin kevytsavukkeisiin kuten Amerin Belmontiin kohdistui voimakas markkinointi, joka johti kevytsavukkeiden myynnin valtavaan kasvuun.

Hovioikeuden tuomion sivulla 72 todetaan:

*”Asiassa esitetyn selvityksen mukaan kevytsavukkeisiin liittyvä kompensatioilmiö ja haittaluokituksen seurauksena kuluttajille mahdollisesti syntynyt harhakäsitys kevytsavukkeiden selvästi vähäisemmistä terveysvaaroista ovat olleet viranomaisten tiedossa säädettäessä haitta-ainemäärien perusteella luokituksia savukkeille. Asiassa sen sijaan ei ole selvitetty, että Amer olisi erityisesti informoinut kuluttajia tästä seikasta.”*



Tästä sitaatista ilmenee jo selkeästi, missä hovioikeus on tehnyt olennaisen virheen. Tuotevastuuta arvioitaessa ratkaiseva on tuotteen valmistajan suhde kuluttajaan eikä valvontaviranomaiseen. Kun kerran Amer ja BAT Finland salasivat kuluttajilta sen, että kevytsavukkeet eivät tosiasiallisesti ole ”kevyitä”, tuotevastuuseen ei vaikuta mitenkään se, että kevytmarkkinoinnin harhaanjohtavuus oli vuonna 1979 lääkintöhallituksen tiedossa.

### 3.8.6.2 Kuluttajien tiedot ja menettely

#### Väärät uskomukset

Hovioikeuden tuomion sivuilla 67–68 todetaan:

*”A on polttanut suurin piirtein vuodesta 1983 alkaen tupakointinsa lopettamiseen saakka Belmont 2002 savukkeita sekä mahdollisesti sitä ennen muutaman vuoden ajan Belmont Extra Mild -savukkeita. Belmont 2002 -savukkeiden askissa ei ole ollut mitään viittausta ’keveyteen’, mutta molemmat Belmont -savukkeet ovat kuuluneet savukkeiden luokkaan haitalliset, joita yleisesti on kutsuttu kevytsavukkeiksi.*

*A on kertonut siirtyneensä Belmont-savukkeisiin, koska hänellä oli ollut vahva mielikuva siitä, että kevytsavukkeet olivat terveellisempiä ja niissä oli vähemmän hääkää ja tervaa. A ei ole osannut yksilöidä, mistä hän oli saanut tiedon, että Belmont 2002 olisi kevytsavuke. A oli kuitenkin tutkinut savukeaskien merkintöjä tervan ja hääkääkaasun määristä, ja Belmont-savukkeiden arvot olivat olleet alhaisemmat verrattuna tavallisiin savukkeisiin. A:n tupakointi oli hänen kertomansa mukaan lisääntynyt hänen siirtyessään Belmont-savukkeisiin ja hänestä oli tuntunut, ettei hän ”saanut yhdestä tupakasta tarpeeksi”.*

*A on katsonut, että Belmont 2002 -savukkeiden aski sekä kevytsavukkeiden markkinointi oli ollut harhaanjohtavaa huolimatta siitä, että pakkaukset oli viranomaisten toimesta ennakkotarkastettu. Kuluttajilla ei ollut ollut riittävästi tietoa siitä, että niihin siirtyminen ei poistanut savukkeiden turvallisuusriskiä kompensatioilmion vuoksi, vaan ne olivat terveydelle vähintään yhtä vaarallisia kuin luokkaan erittäin haitalliset savukkeet kuuluvat savukkeetkin.”*

Hovioikeuden tuomion (B) sivulla 66 lukee:

*”B on polttanut vuosina 1977 - 1990 Amerin valmistamia Belmont Extra Mild -savukkeita ja vuosina 1990 - 2003 BAT Finlandin valmistamia Barclay Menthol -savukkeita, jotka molemmat haitta-aineluokituksen mukaan ovat kuuluneet luokkaan haitallinen. B oli kertomansa mukaan havainnut savukeaskeissa ilmoitetut haitta-ainepitoisuudet. B:n käsityksen mukaan kevytsavukkeiden pienemmät pitoisuudet olivat kuvanneet sitä, että ne olivat terveellisempi vaihtoehto. B on kertonut siirtyneensä Barclay Menthol -kevytsavukkeisiin ystävättärensä suosituksesta. B on myös kertonut, että hänen käsityksensä mukaan Barclay Menthol -savukkeita oli ollut parempi polttaa niiden filttarin takia kuin Belmont Extra Mild -savukkeita. Savenin kertomus tuki B:n kertomusta. B ei kertomansa mukaan ollut kuullut kompensatiosta eli siitä, että tupakointitapa voi muuttua tupakoitsijan siirtyessä vahvemmista savukkeista vähemmän haitta-aineita sisältäviin kevytsavukkeisiin.*

*B:n mukaan Amerin ja BAT Finlandin kevytsavukkeita koskeva markkinointi oli ollut harhaanjohtavaa, koska kuluttajilla ei ollut ollut riittävästi tietoa siitä, että niihin siirtyminen ei poistanut savukkeiden turvallisuusrisiä kompensatioilmiön vuoksi, vaan ne olivat terveydelle vähintään yhtä vaarallisia kuin luokkaan erittäin haitalliset savukkeet kuuluvat savukkeetkin. Kevytsavuke -termillä B on tässä asiassa tarkoittanut tupakkalain 3 luvun 6 §:n 1 momentissa (693/1976) määriteltyjä vähemmän haitta-aineita sisältäviä, haitallisiksi luokiteltuja tupakkatuotteita.”*

Tuomion sivulla 69 kuvataan kantajan esittämää näyttöä:

*”Kuluttajat, erityisesti naiset, olivat nopeasti omaksuneet ajatuksen siitä, että kevytsavukkeet olivat terveellisempi vaihtoehto, ja he olivat siirtyneet niihin sen sijaan, että olisivat lopettaneet tupakoinnin (Matti ja Arja Rimpelä).”*

Tässä on selkeästi todettu koko kevytsavukekysymyksen ydin. Amer ja BAT Finland toivat kevytsavukkeet markkinoille 1970-luvun puolivälissä estääkseen tupakkalain ja erityisesti lääkintöhallituksen varoitusmerkintöjen tehon. Kevytsavukkeet osoittautuivat nopeasti erittäin hyväksi kaupalliseksi menestykseksi ja sen takia Amer ja BAT Finland halusivat jatkaa markkinoinnissaan kevyt-nimikkeistöä vielä sen jälkeen, kun lääkintöhallitus vuonna 1986 vaati harhautuksen lopettamista ja sen jälkeen, kun tupakkalaissa luovuttiin haittaluokituksesta vuoden 1993 alussa ja vielä senkin jälkeen, kun EU:n tupakkadirektiivissä oli vuonna 2001 kielletty tämä harhautusmuoto.

Tämä kanneperuste olisi pitänyt hyväksyä jo pelkästään yllä olevassa sitaatissa kerrotun nojalla. Amer ja BAT Finland tunsivat todistajien Arja ja Matti Rimpelä mainitsevat seikat tarkasti omien kuluttaja- ja markkinatutkimustensa nojalla.

Tuomion sivuilla 71–72 todetaan:

*”A:n vaatimukset osoittavat, että juuri tämän kompensatioilmiön johdosta hän katsoo kuluttajia ja häntä itseään harhautetun vähemmän haitta-aineita sisältävillä savukkeilla ja niistä annetulla informaatiolla.”*

A ja B katsovat itseään ja muita kuluttajia harhautetun, eikä tähän vaikuta mitään se hovi oikeuden ratkaisevana pitämä seikka, että viranomaiset olivat päässeet harhautuksesta perille 1980-luvun alkupuolella.

### Harhaanjohtavan informaation rajaaminen asian ulkopuolelle

Tuomion sivulta 72 saadaan lukea hovioikeuden ratkaisu näytön arvioimisesta:

*”Kevytsavukkeiden markkinoinnin osalta hovioikeus toteaa, ettei Amerin omissa sisäisissä tai vähittäiskaupalle tarkoitetuissa lehdissä olleilla markkinointitiedoilla voida katsoa olevan merkitystä arvioitaessa yhtiöiden menettelyä tässä asiassa, koska kyseisten lehtien ei ole osoitettu tulleen yleisesti kuluttajien tietoisuuteen eikä A ole kertonut lukeneensa niitä. Lisäksi hovioikeus toteaa A:n ilmoittaneen (käräjäoikeuden tuomion sivu 2), ettei vastaajien julkaisemilla mainoksilla tai lausumilla ollut aiheutettu kantajan tupakointia.”*

Hovioikeus on eri perustein rajannut asian ulkopuolelle suuren osan kantajan näytöstä. Edellä on jo mainittu, että hovioikeus ilman minkäänlaista pätevää syytä katsoi, että Amer ja BAT Finland ovat Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n osalta vastuussa ainoastaan TTY:n ”virallisista” lausunnoista. Tällä perusteella jäivät asiassa varteen otettavan näytön ulkopuolelle kaikki ne harhaanjohtavat ja valheelliset tiedot, joita TTY:n asiamiehet Erik Erling vuosina 1967–1969 ja Raimo Lintuniemi vuosina 1970–1999 laskevat liikkeelle.

Tällä kertaa on kyse mainoskiellon kiertämiseksi käyttöön otetusta portaittaisesta markkinoinnista eli henkilölähiverkkojen kautta levitetystä informaatiosta. Viestinnän tuntija Satu Lipponen kertoi tämän viestintäkanavan tärkeydestä, ja hovioikeus mainitsee Lipposen kertomuksen tuomiossaan. Hovioikeus kuitenkin päätyy siihen, ettei tällä markkinoinnilla ole merkitystä arvioitaessa yhtiöiden menettelyä tässä asiassa.

Amerin ja BAT Finlandin sisäisiä lehtiä ovat olleet Ameri, Amerinfo ja Tupakanlehti. Näitä yhtiöt käyttivät harkitun suunnitelman mukaan kuluttajiin kohdistuvaan viestintään. Tämä sanotaan nimenomaisesti muun muassa seuraavissa kirjallisissa todisteissa: markkinointiesite ”VÄITTEITÄ JA VASTAUKSIA TUPAKASTA JA TUPAKOINNISTA” (KT 26, sivu 3), Tupakanlehti 2/1982 (KTA 375), Tupakanlehti 4/1983 (KTA 376), sanomalehti Keski-Uusimaa 21.11.1989 (KTA 377) ja Ilta-Sanomat 20.11.1989 (KTA 378). Seuraava lainaus on Tupakanlehdestä 4/1983:

*”Toimme kuluneen vuoden aikana markkinoille vain yhden uutuustuotteen – Barclay-savukkeen. Tätä uutuutta ei lanseerannut yhtiön markkinointiosasto tai yrityksen johto, vaan yhtiön koko henkilökunta – kaikki yhdessä. On tuntunut siltä, että kentällä työskentelevien 21 myyntimiehen lisäksi meitä on ollut yli 300 myynninedistäjää, jotka oma-aloitteisesti oman työaikamme ulkopuolella olemme valmistelleet maaperää Barclayn onnistumiselle. Se on mahtava yhtenäisyyden osoitus, ja mahtava on myöskin tulos; Barclay on koko tupakateollisuuden lähihistorian paras uutuustuote niin myynnillisesti kuin laadullisesti. Se on saavuttanut kahdessa kuukaudessa 2 %:n osuuden kuluttajien savukeostoista loppuunkilpailuilla markkinoilla.”*

Tupakanlehdessä olleet Barclay-mainokset ja muut savukkeiden ominaisuuksia koskevat väitteet (muun muassa lääketieteellinen informaatio tupakoinnin vaarattomuudesta) oli suunniteltu leviämään BAT Finlandin oman henkilöstön kautta kuluttajille, ja se levisikin tehokkaasti. Tupakkayhtiöiden omilla työntekijöillä oli omakohtainen syy vakuutella lähiverkoissaan savukkeiden vaarattomuutta, sillä he halusivat säilyttää savukkeiden menekin ja työpaikkansa.

On aivan perusteetonta sanoa, että BAT Finland mainosti Barclayta vain omalle henkilöstölleen. Mainostaminen olisi ollut turhaa yhtiön 300 työntekijälle siksikin, että nämä saivat polttamansa savukkeet ilmaiseksi työsuhte-etuna.

Vähittäiskaupalle tarkoitettuja lehtiä ovat olleet Savumerkki, Belmont News, Suomen Tupakkalehti ja High Lights – kaikki suomenkielisiä. Näitä lehtiä Amer ja BAT Finland ovat käyttäneet mainoskiellon kiertämiseen ja massiiviseen kuluttajamarkkinointiin. Näiden lehtien kohderyhminä eivät ole olleet 20 000 vähittäismyymälää, vaan 1 000 000 tupakoitsijaa. Savukkeiden mainostaminen vähittäiskaupalle ei olisi ollut vä-

hääkään mielekästä. Kun kauppias on ostanut myymälänsä tupakkahyllyn täyteen, hän ei osta enempää, vaikka savukkeita kuinka paljon mainostettaisiin hänelle. Amerin ja BAT Finlandin päämääränä on ollut, että tieto savukemerkeistä ja tupakoinnin vaaratomuudesta siirtyy myymäläportaalta eteenpäin kuluttajille.

Tupakkatehtaiden asiamies Raimo Lintuniemi oli 28.2.1978 haastateltavana Hämeen Kansa -sanomalehdessä mainoskiellosta, joka tuli voimaan seuraavana päivänä (KTA 345):

*”Vuosittain on tupakkamainontaan ja markkinointiin käytetty noin 10 miljoonaa markkaa. Mihin nyt menevät mainosmiljoonat?”*

*”Puhtaaseen mainontaan on mennyt noin 5 miljoonaa markkaa, joka tulee nyt säästymään. Muu osa käytetään ehkä tuotekehittelyyn ja myynnin edistämiseen kaupan ammattilehtien välityksellä.”*

Suomen Tupakkalehdessä 1/1988 (KTA 361) sanotaan:

*”Tiedonhalu kuluttajien parissa kasvaa jatkuvasti, siksi haluamme laajentaa ja syventää tietoa tuotteesta, jota jalostamme ja markkinoimme, niille henkilöille, jotka ovat useimmin kosketuksissa kuluttajien kanssa.”*

Suomen Tupakkalehdessä 1/1983 (KTA 366) haastateltiin savukkeita myyvää kioskinpitäjää:

*”Informaation saaminen uutuuksista ja näin tiedon välittäminen asiakkaille tuli vaikeaksi, kun mainostaminen kiellettiin. Edustajan tapaaminen ja kaupan lehtien seuraaminen onkin nykyään ensiarvoisen tärkeää. Toivoisin voivani palvella asiakkaitani mahdollisimman hyvin ja siihen sisältyy mielestäni se, että tietää myymistään tuotteista mahdollisimman paljon.”*

Vähittäiskauppiaille on ollut omakohtainen intressi vakuutella lähiverkoissaan savukkeiden vaarattomuutta, sillä he halusivat myydä savukkeita mahdollisimman paljon.

Hovioikeus on karsiessaan kantajan todisteita soveltanut väärin markkinoinnin käsitettä. Markkinoinnilla tarkoitetaan kuluttajansuojalaissa ja muussa lainsäädännössä kaikkea kuluttajiin kohdistuvaa viestintää, olivatpa markkinointikeinot ja -välineet millaisia tahansa. Hovioikeus on ratkaissut asian väärin.

Samalla hovioikeus on antanut Amerille ja BAT Finlandille menettelyohjeen: voitte vastedes täysin vapaasti laskea liikkeelle harhaanjohtavia tietoja savukkeista, kunhan käytätte viestintäkanavina omia ”sisäisiä” lehtiänne ja ”vähittäiskaupalle tarkoitettuja” lehtiä. Olisi ollut erittäin toivottavaa, että korkein oikeus olisi kumonnut ennakkopäätöksellään tämän menettelyohjeen.

Hovioikeus toteaa, ettei kantajat ole kertoneet lukeneensa näitä lehtiä. A ei ollut ehkä lukenut Belmontista, mutta hän oli kuullut siitä. Sama koskee jokaista muutakin niistä lukuisista kuluttajista, jotka siirtyivät Belmontiin. Amerin ja BAT Finlandin liikkeelle laskema virheellinen tieto oli välittynyt kuluttajille, aivan kuten Amer ja BAT Finland olivat tarkoittaneetkin.

B ei ollut lukenut Barclaysta, mutta hän oli kuullut siitä. Sama koskee jokaista muutakin niistä 60 000 kuluttajasta, jotka siirtyivät Barclayhin. Tieto oli välittynyt kuluttajille.

Tämä koskee erityisesti ”ainutlaatuista Actron-suodatinta”. Kevytsavukkeita poltettaessa tupakoitsija joutui yleensä imemään savuketta tavallista voimakkaammin saadakseen tarvitsemansa nikotiinimäärän. B kertoi, että Barclay-savukkeita oli parempi polttaa niiden filttarin takia. Tämä piti paikkansa. Actron-suodattimen pitkittäiset ilmanvaihtokanavat pettivät sekä polttokonetta että kuluttajia tehokkaammin kuin muut kevytsavukkeet.

### ”Tupakoinnin aiheuttaminen”

Markkinointiaineiston rajaamista koskevassa kappaleessa hovioikeus mainitsee (s. 72) lopuksi seuraavan:

*”Lisäksi hovioikeus toteaa kantajien ilmoittaneen (käräjäoikeuden tuomion sivu 2), ettei vastaajien julkaisemilla mainoksilla tai lausumilla ollut aiheutettu kantajan tupakointia.”*

Hovioikeus on sijoittanut tämän kantajan ilmoituksen väärään asiayhteyteen. Kyse ei ollut laisinkaan siitä, mikä osa viestinnästä on ulottunut kuluttajiin, vaan tuotevastuun oikeuskonstruktiosta. Amer ja BAT Finland ovat oikeudenkäynnin alusta saakka esittäneet, että tupakkayhtiöiden tuotevastuu koskisi ”tupakoinnin aiheuttamista”. Tämän mukaan vastuu ei syntyisi tuotteen (savuke) liikkeelle laskemisesta, vaan kuluttajan olisi näytettävä toteen seuraava syy-yhteys: Amer ja BAT Finland olivat aiheuttaneet sen, että kuluttaja r y h t y i k ä y t t ä m ä ä n tuotetta.

Amer ja BAT Finland ovat jatkuvasti puhuneet ”tupakoinnista” ja huolellisesti vältäneet mainitsemasta valmistamansa tuotteen nimeä. Vahingot ovat siten aiheutuneet ”t u p a k o i n n i s t a”, jota A ja muut kuluttajat ovat itse harjoittaneet. Vahingot ovat kuitenkin aiheutuneet savukkeista; näin kieltä käytetään muun muassa vuoden 1990 tuotevastuulaissa. ”Tupakointi” on vain savuke-nimisen tuotteen tavanmukaisista käyttöä.

Amerin ja BAT Finlandin kielipeliä, jossa kierretään itse tuote, täydentää vaatimus tuotteen käytön aiheuttamisesta. Tuotteita käytetään kuitenkin näin: kuluttaja kävelee vapaaehtoisesti valintamyymälään, ottaa hyllystä tuotteen, maksaa tuotteen kassalla, menee kotiinsa ja käyttää tuotetta. Mikään valmistajan liikkeelle laskema informaatio ei useimmiten vaikuta asiaan, koska yli 90 % päivittäistavaran tuotteista ei mainosteta ollenkaan. Ainoa ”aiheuttaminen”, johon valmistaja syyllistyy, on tuotteen liikkeelle laskemisessa. Mutta tuotevastuu syntyykin juuri tästä ja jo pelkästään tästä: näin säädetään selkeästi muun muassa tuotevastuulaissa.

A aloitti tupakoinnin 10-vuotiaana vuonna 1953 ja B 12-vuotiaana vuonna 1968. Tämä seikka tuskin johtui mistään Amerin tai BAT Finlandin mainoksesta tai lausumasta. Kyseessä lienee ollut tavallinen pikku tyttöjen kokeilu. A käveli ”vapaaehtoisesti” silloin tällöin johonkin myymälään tai kioskiin ja osti savukkeita samalla, kun hän osti leipää, maitoa, hedelmiä ym. Vähitellen A tuli nikotiinista riippuvaiseksi.

Sikäli kuin Amer ja BAT Finland ”aiheuttivat” A:n tupakoinnin, aiheuttajana ei varmaankaan ollut mikään erityinen mainos tai lausuma vaan se, että Amer ja BAT Finland eivät koskaan ole estäneet vähittäiskauppiaita myymästä savukkeita alaikäisille.

Mikäli halutaan pohtia jonkin mainoksen tai lausuman vaikutusta, on selvää, että Amerin ja BAT Finlandin mainokset ja muu markkinointi aiheuttivat sen, että A vuonna 1977 siirtyi kevytsavukkeisiin, ja erityisesti Belmontiin. Samoin terveysvaroitusten vastainformaatiolla, jonka tupakkatehtaat Suomessa aloittivat vuonna 1969, on voinut olla vaikutusta A:n tupakointiin.

Asia on kuitenkin näin: tuotevastuu syntyy tuotteen liikkeelle laskemisesta eikä tuotteen käytön aiheuttaminen ole vastuun lisäedellytyksenä.

Kantaja selitti tämän oikeudenkäynnin aikana kymmeniä kertoja sekä suullisesti että kirjallisesti. Tästä huolimatta hovioikeus on irrottanut kantajan lausuman asiayhteydestään ja sijoittanut sen Amerin ja BAT Finlandin sisäisien lehtien ja vähittäiskaupalle tarkoitettujen lehtien yhteyteen.

Hovioikeuden menettely on tässä yksityiskohdassa virheellistä. Mutta samalla kantaja voi asettaa koko oikeudenkäyntiä koskevan kysymyksen:

Jos kerran tupakkayhtiöiden tuotevastuu edellyttää tupakoinnin aiheuttamista, minkä takia hovioikeus on kirjoittanut näin pitkän tuomion? Tuomioksihan olisi riittänyt yksi virke: kanne hylätään, koska Amer ja BAT Finland eivät ole aiheuttaneet kenenkään kuluttajan tupakointia.

### 3.8.6.3 Viranomaisten ja lainsäätäjän tiedot ja menettely

Hovioikeus käsittelee tuomionsa sivuilla 68–73 lainsäätäjän ja viranomaisten osuutta kevytsavukkeiden historiassa. Hovioikeuden mukaan lainsäätäjän ja viranomaisten tiedot ja menettely poistivat Amerin ja BAT Finlandin kuluttajiin kohdistuvan tuottamuksen ja vastuun tuotevahingoista.

Hovioikeuden ratkaisu on täysin väärä. Tuottamusta ja tuotevastuuta on arvioitava suhteessa tuotteen valmistaja–kuluttaja.

- 1) Haittaluokitus säädettiin 1970-luvulla lainsäätäjän ja viranomaisten aloitteesta. Tällä seikalla ei ole mitään oikeudellista merkitystä. Amerilla ja BAT Finlandilla ei ollut tällä perusteella mitään oikeutta ryhtyä tietoisesti harhauttamaan kuluttajia vuodesta 1975 lähtien.

Tähän voidaan myös ottaa lainaus tuomion sivulta 69:

*”Asiassa on esitetty todistelua myös siitä, että viranomaiset eivät olleet osanneet ennakoida haittaluokituksen käyttöönoton johtavan savukkeiden markkinointiin ’kevytsavukkeina’ (Matti ja Arja Rimpelä). ”*

- 2) Elinkeinohallitus antoi 30.3.1981 lausunnon, jonka mukaan haitallisista savukkeista saatiin käyttää nimityksiä ”kevyt” ja ”erittäin kevyt”. Elinkeinohallituksen lupa ei pakottanut näiden nimitysten käyttöön, eikä Amerin ja BAT Finlandin olisi pitänyt käyttää niitä, koska yhtiöt tiesivät nimitysten harhaanjohtavuuden. Elinkei-

nohallituksen virhe vuonna 1981 ei oikeuttanut Amerin ja BAT Finlandia johtamaan kuluttajia harhaan vuosina 1975–2002. Lisäksi mainittu lupa saattoi koskea vain vuosia 1981–1992, jolloin luokitus on voimassa. Hovioikeuden mukaan (sivu 68) elinkeinohallituksen lupa oli voimassa vuoteen 2002 saakka, joten hovioikeus on pidentänyt ajallisesti tätä vapautusperustetta, joka oli väärä jo alun perin.

3) Viranomaisten tiedossa oli ollut, että savukeaskeissa ilmoitetut pitoisuudet eivät kuvanneet sitä, kuinka paljon yksittäinen tupakoitsija sai tervaa, hääkää ja nikotiinia. Tämä perustelu esitetään tuomion sivulla 69. Viranomaiset alkoivat tiedostaa luokituksen harhaanjohtavuuden 1980-luvun alkupuolella ja viimeistään vuonna 1986, mutta tämä seikka ei ratkaise Amerin ja BAT Finlandin tuotevastuuta, kun asia ei ollut kuluttajien tiedossa.

4) Amer ja BAT Finland olivat kertoneet kompensatiosta viranomaisille jo 1970-luvulla.

Hovioikeuden tuomion sivulla 69 lukee:

*”Vertion mukaan viranomaisten ja tupakkateollisuuden välillä oli 1970-luvulla käyty keskustelua siitä, että luokittelu leimasi eräät savukkeet ’terveysravukkeiksi’, mutta viranomaiset eivät olleet ottaneet tätä riittävän vakavasti huomioon.”*

Tuomion sivulla 70 todetaan:

*”Vertion mukaan tupakkateollisuus oli sen sijaan kertonut jo 1970-luvun alussa viranomaisille kompensatiosta sekä siitä, että ’haitallinen’ ja ’erittäin haitallinen’ -luokkiin kuuluvat savukkeet olivat yhtä vaarallisia. Tupakkapoliittisen työryhmän mietinnössä vuodelta 1978 (kirjallinen todiste A 18) oli myös käsitelty kompensatiota koskevaa väitettä. TTY:n lausunnoissa 1970 - 1980-luvuilla oli kiinnitetty huomiota kompensatioon (kirjalliset todisteet KTA 679 / A 12, KT 39 / A 25 ja A 26). Lepon ja Vertion mukaan viranomaiset eivät kuitenkaan aina olleet ottaneet tupakkateollisuuden esittämiä kannanottoja vakavasti.”*

Tupakkateollisuus oli 1970- ja 1980-luvuilla oikeassa ja viranomaiset väärässä. Tuotevastuuta ajateltaessa viranomaisten erehdyksellä ei kuitenkaan ole mitään merkitystä. Sillä, että Amer ja BAT Finland olivat oikeassa, on se raskauttava merkitys, että yhtiöt tämän mukaan harhauttivat kuluttajia tahallisesti. Amer ja BAT Finland antoivat oikeat tiedot viranomaisille, mutta eivät kuluttajille.

5) Belmont-savukkeilla oli vuosina 1977–1992 viranomaisten tarkastustodistukset. Lääkintöhallituksen tarkastustodistukset eivät oikeuttaneet Ameria ja BAT Finlandin harhauttamaan kuluttajia. Lääkintöhallitus saattoi menetellä virheellisesti, mutta viranomaisen huolimattomuus ei vapauta Ameria ja BAT Finlandia suhteessa kuluttajiin. Lisäksi tämä peruste on täysin soveltumaton vuosiin 1993–2002.

- 6) Mittausmenetelmä oli viranomaisten hyväksymä. Hovioikeuden mukaan viranomaisten hyväksyntä antoi Amerille ja BAT Finlandille oikeuden markkinoida kevytsavukkeita tuotteina, joiden haitta-ainepitoisuudet olivat alhaiset.

Tuomion sivulla 72 todetaan:

*”Vaikka mittaustulokset on merkitty savukeaskeihin, ei Amerilla ole esitetyn selvityksen mukaan ollut osuutta siihen, että mittaustulokset ovat olleet mittausten menetelmän rajoitusten mukaisia. Sanottu koskee myös Barclay-savukkeita ja sittemmin kyseisen savukemerkin mittaustavan muutosta.”*

Hovioikeuden perustelu on väärä. Amer ja BAT Finland merkitsivät savukerasioihin liian alhaiset pitoisuusarvot käyttäen merkintöjä markkinointikeinonaan. Yhtiöt salaivat kuluttajilta, että tupakoitsijat todellisuudessa saivat elimistöönsä myrkkyaaineita paljon enemmän, vaikka yhtiöiden olisi pitänyt ilmoittaa kuluttajille nimenomaan tämä asia. Amerin ja BAT Finlandin ”osuus” mittausten menetelmien väärin tuloksiin oli siinä, että yhtiöt suunnittelivat savukkeensa ilmeisesti tarkoituksellisesti sellaisiksi, jotka antoivat koneessa mahdollisimman alhaiset pitoisuusarvot. Tämä koski erityisesti Barclay-savukkeita, joissa harhauttava tuotekehitys oli viety pisimmälle, mutta aivan sama menettely koski myös muita kevytsavukkeita, kuten Belmontia.

- 7) Kuluttajien varoittaminen on tupakkalain 23 §:n mukaan kiellettyä.

Hovioikeuden tuomion sivulla 73 lukee:

*”Tupakkalain 7 luvun 23 §:n nojalla tupakoinnin aiheuttamista terveysvaaroista ja -haitoista valistaminen on ollut viranomaisten tehtävä. Näin ollen Amer ei ole voinut erikseen julkisuudessa antaa kuluttajille informaatiota joistakin heidän savukemerkeistään, koska tuollaista informaatiota olisi pidetty mainostuskiellon vastaisena.”*

Tupakkalain 23 §:ssä säädetty ”valistaminen” on vuodesta 1977 saakka tarkoittanut valtakunnallista valistustoimintaa, viranomaisille järjestettäviä terveyskasvatusohjelmia sekä lasten parissa toimiville ja erälle muille henkilöryhmille kohdistuvia ohjeita tupakoinnin vähentämiseksi suositeltavista menettelytavoista.

Hovioikeuden mukaan tämä terveysviranomaisille säädetty yleinen valistamisvelvollisuus olisi sisältänyt Ameriin ja BAT Finlandiin kohdistuvan varoittamiskiellon. Hovioikeuden tulkinta on täysin väärä. Hovioikeus on ymmärtänyt väärin markkinoinnin käsitteen. Savukkeiden markkinointia ei ole laissa täysin kielletty. Markkinointi sisältää muun muassa seuraavan tiedottamisen:

- neutraalit tiedot (yhtiön toimiala, osoite, henkilöstö, luettelo tuotteista),
- kuluttajien varoittaminen tuotteen terveysvaaroista,
- mainonta,
- muu myynninedistäminen.

Tupakkalaissa on kielletty savukkeiden mainonta ja muu myynninedistäminen, mutta ei markkinointia kokonaisuudessaan. Tämän mukaan Ameria ja BAT Finlandia on



vuodesta 1978 saakka koskenut muun muassa kuluttajansuojalain 2 luvun 1.2 §:n säännös varoitusvelvollisuudesta.

Hovioikeuden väärä laintulkinta on sikäli erittäin merkityksellinen, että se ei rajoitu pelkästään kevytsavukkeisiin, vaan koskee kaikkia tupakkayhtiöiden tuotteita. Tämän mukaan Amer ja BAT Finland eivät olisi milloinkaan syyllistyneet harhaanjohtavaan markkinointiin salaamalla savukkeiden terveysvaarat, koska vaaroista tiedottaminen on ollut laissa kiellettyä.

Hovioikeuden tuomio on täysin väärä. Jos tuomio hyväksytään, se antaa savukkeenvalmistajille oikeuden salata tulevaisuudessakin muun muassa uusien tuotteiden terveysvaarat (esimerkiksi itsestään sammuvan savukkeen ja sähkötupakan). Lisäksi kyseinen tulkinta ulottuu muillekin elinkeinoaloille. Nykyisessä lainsäädännössä miltei kaikkea elinkeinotoimintaa valvoo jokin viranomainen, ja jos viranomaisen tehtävät estävät tuotteen valmistajan varoitukset, valmistajille annetaan rajattomat mahdollisuudet kuluttajien harhauttamiseen.

#### 3.8.6.4 Vuosien 1986–2002 viivytystaistelun sivuuttaminen

##### TTY:n lausunto 28.8.1986

Hovioikeuden tuomio rakentuu faktojen osalta pääasiassa 1970-lukuun ja 1980-luvun alkuun. Tuona ajankohtana lainsäätäjät ja viranomaiset puolsivat haittaluokitusta. Tämän nojalla hovioikeus on katsonut Amerin ja BAT Finlandin menettelyn oikeutetuksi aina vuoteen 2002 saakka.

Hovioikeus on sivuuttanut sen oleellisen tosiasian, että viranomaisten ja lainsäätäjän asenne muuttui 1980-luvun alkupuolella ja viimeistään vuonna 1986. Kun koululääketieteen edustajat olivat 1980-luvulla päässeet perille siitä, että kevytsavukkeet ovat yhtä tappavia kuin muutkin savukkeet, he alkoivat julkisuudessa esittää vaatimuksia kevytmarkkinoinnin kieltämisestä. Tämän johdosta lääkintöhallitus pyysi vuonna 1985 professori Arja Rimpelää laatimaan tutkimuksen kevytsavukkeiden suhteesta tavallisiin (”keskitervaisiin”) savukkeisiin. Rimpelä sai 15.5.1986 valmiiksi 89-sivuisen tutkimusraportin, jonka liitteenä oli laaja lääketieteellinen lähdeluettelo. Raportissaan Rimpelä totesi moneen kertaan, että pitoisuusmerkinnät ja savukkeiden markkinointi keveinä johtivat kuluttajia harhaan. Rimpelä vaati kevytsavukkeiden ja kevytmarkkinoinnin kieltämistä (kantajan todisteet KT 47–51).

Tupakkatehtaiden Yhdistys ry antoi lääkintöhallitukselle 28.8.1986 vastineen Rimpelän raporttiin (KT 52). TTY:n lausunnon sivulla 2 sanotaan:

*”Raportissa suositetaan, että savukkeiden valmistajien ei sallittaisi käyttää osana tuotenimeä tai muutoinkaan termejä ”mild”, ”extra mild”, ”special” tai ”light”. Tämä suositus estäisi kuluttajia saamasta tuotteista oikeaa tietoa, jonka katsotaan liittyvän makuodotuksiin – ei potentiaalisen haitallisuuden määrään. Pyydämme, että lääkintöhallitus ei hyväksyisi tätä ehdotusta.”*

TTY väitti siis, että kuluttajat vaihtoivat kevytsavukkeisiin vain maun takia eivätkä terveyssyistä. Tässä TTY esitti ilmiselvän tekosyy. Kevytsavukkeet olivat muodostuneet kaupalliseksi menestykseksi ja ne olivat tupakoinnin lopettamisen vaihtoehtona tehok-

kaasti pitäneet yllä suurta kulutusta. Tupakkayhtiöt halusivat jatkaa kevytmarkkinointia piittaamatta taaskaan mitään ihmisten hengestä ja terveydestä.

Ennen tämän hätävalheen keksimistä tupakkayhtiöt olivat paljastaneet totuuden moneen kertaan. Suomen Tupakkalehdessä 1/1979 (KT 44) todetaan:

*”Kuluttajan nopeaan reagointiin ovat syynä ne samat terveystieteelliset näkökohdat, jotka vaikuttivat itse tuotteen kehittelyyn Suomen Tupakassa. Yhtiö otti tupakkalain haasteena tuotekehittelylleen ja toisaalta suomalaiset kuluttajat osaavat jo kysyä pitoisuuksiltaan kevyempiä savukkeita.”*

Tupakkateollisuuden asiamies Raimo Lintuniemi sanoi Kauppias-lehdessä 1.3.1978 näin (KT 38):

*”Hämäävästä tiedosta esimerkkinä on kuvitelma, että mieto savuke on syövästi aiheuttajana vaarattomampi kuin väkevä.”*

Amer ja BAT Finland levittivät tätä hämäävää tietoa ja kuvitelmaa vuosina 1975–2002. Hämääminen olikin tehokasta. Lintuniemi totesi Teollisuus-lehdessä 7–8/1980 tämän (KT 40):

*”Juuri kevytsavukkeidenhan ajateltiin olevan jonkinasteinen ratkaisu tupakkongelmaan. Nyt on kuitenkin käynyt ilmi, että ihmiset polttavat niitä aikaisempaa enemmän ja vieläpä turvallisista mielin.”*

Lintuniemen esitykset perustuivat tutkittuun tietoon. Kun Lintuniemi sanoi kuluttajien polttavan kevytsavukkeita turvallisista mielin, pohjana olivat Suomen tupakkayhtiöiden teettämät tarkat markkinointi- ja kuluttajatutkimukset.

Hovioikeus on sivuuttanut tämän aineiston. Kantajan käsitys on seuraava: kanne olisi pitänyt hyväksyä kevytsavukkeiden osalta jo pelkästään edellä olevien sitaattien nojalla.

TTY:n 28.8.1986 päivätty lausunto (KT 52) kuuluu Suomen tupakkahistorian tärkeimpiin vaiheisiin. Liitteenä 3 on lausunnon sivu 21:

TTY vastusti kevytmarkkinoinnista luopumista myös sillä samalla perusteella, jolla tupakkayhtiöt olivat vastustaneet kaikkea tupakan sääntelyä. TTY:n mukaan lääketiede ei ollut todistanut tupakoinnin haittavaikutuksia eikä tupakoinnin ja erilaisten sairauksien välistä syy-seuraus-suhdetta.

Hovioikeuden mukaan (tuomion sivu 67) Amer ja BAT Finland ovat vastuussa vain TTY:n ”virallisista” kannanotoista ja lausumista. Tämä TTY:n 28.8.1986 antama lausunto on virallinen. Kantaja joutuu kysymään, mitä Amerin ja BAT Finlandin ”vastuu” tästä lausunnosta tarkoittaa. Tarkoittaako vastuu jotenkin sitä, että TTY:n lausunto otettaisiin jollakin tavalla huomioon Ameria ja BAT Finlandia koskevassa tuottamusarvioinnissa?

### **Tupakkalakiin vuonna 2002 säädetyin kiellon vastustaminen**

Kevytmarkkinointi kiellettiin EU:n tupakkatuotedirektiivissä vuonna 2001. Suomen tupakkateollisuus yritti estää kiellon ottamisen Suomen tupakkalakiin. Teollisuus vastusti kieltoa julkisessa propagandassaan ja Suomen Tupakkateollisuusliitto ry:n 15.3.2000 antamassa lausunnossa (todiste KTA 299).

Kevytmarkkinointi kiellettiin kuitenkin tupakkalakiin otetussa 7a §:ssä 30.9.2002 lukien. Kieltoa perusteltiin lain esitöissä (HE 40/2002 vp) juuri kevytmarkkinoinnin harhaanjohtavuuden nojalla. Tämän mukaan Suomen lainsäätäjä on vahvistanut sen, että savukkeiden markkinointi ”kevyinä” on johtanut kuluttajia harhaan.

Hovioikeus on tuomiossaan sivuuttanut täysin tämänkin aineiston ja käyttänyt Ameria ja BAT Finlandia puoltavina oikeutusperusteina pelkkiä 1970-luvun ja 1980-luvun alkupuolen seikkoja.

### 3.8.6.5 Hovioikeuden yhteenveto

Hovioikeus on kirjoittanut tuomionsa sivulle 73 yhteenvedon kevytsavukkeista:

*”Hovioikeus katsoo asiassa esitetyn näytön kokonaisarvioinnin perusteella johdtopäätöksensä, ettei Amerin vähemmän haitta-aineita sisältäneiden savukkeiden markkinointi ole ollut moitittavaa.”*

Hovioikeus on järjestelmällisesti perustanut ratkaisunsa väärään henkilötahoon (viranomaiset / tuotteen valmistajat), rajannut väärin perustein jutun ulkopuolelle suuren määrän todisteita, rajannut tarkastelun 1970-lukuun ja 1980-luvun alkuun ja sivuuttanut selkeät lausumat, joissa tupakkayhtiöt vuosina 1979 ja 1980 sanoivat kevytsavukkeita hämähäiseksi ja totesivat kuluttajien polttavan näitä savukkeita turvallisiksi mielin.

Hovioikeuden tuomio oli siinä määrin virheellinen, että se olisi tullut kumota paitsi ennakkopäätösperusteella, myös tuomion olennaisista virheistä johtuvalla purkuperusteella.

## 3.9 Vastaajayhtiöiden velvollisuus varoittaa savukkeiden terveysvaaroista

Hovioikeuden tuomiossa on sivuilla 73–74 luku 8 ”Amerin velvollisuus varoittaa savukkeiden terveysvaaroista”. Muutoksenhakija käsittelee tässä myös BAT Finlandin osuutta.

Hovioikeuden mukaan valmistajan varoitusvelvollisuus on ollut voimassa yleisenä oikeussääntönä, joka ei vaadi nimenomaisen normin tukea (KKO 2001:58). Varoitusvelvollisuus on lauennut 1950-luvun alussa, jolloin lääketieteessä päästiin varmuuteen savukkeiden yhteydestä keuhkosyöpään ja eräisiin muihin tauteihin.

Tuomionsa sivulla 74 hovioikeus kirjoittaa:

*”Käräjäoikeus on tuomiossaan todennut (s. 71), kuinka tuotteen valmistajan on tunnettava tuotteensa ominaisuudet ja lähtökohtaisesti kerrottava kuluttajille tuotteen normaalista käytämisestä mahdollisesti aiheutuvista vaaroista, mitä käräjäoikeuden johdtopäätöstä Amer ei ole riitauttanut. Varoitusvelvollisuus on 1.9.1978 jälkeen perustunut myös kuluttajansuojalain 2 luvun 1 §:n 2 momentin säännökseen, jonka mukaan markkinointia, joka ei sisältänyt kuluttajan terveyden tai taloudellisen turvallisuuden kannalta tarpeellisia tietoja, oli aina pidettävä sopimattomana.”*

Hovioikeus on täten vahvistanut oikeussäännön Amerin ja BAT Finlandin varoitusselvollisuudesta. Sivulla 74 hovioikeus toteaa:

*”Amer ei ole hovioikeudessa edes väittänyt, että se olisi varoittanut jollain tavalla kuluttajia yleisesti tai A:ta savukkeiden terveysvaaroista. Siten asiassa on riidatonta, etteivät vastaajayhtiöt ole varoittaneet kuluttajia savukkeiden terveysvaaroista tässä käsiteltynä aikana eli ajanjaksona ennen tuotevastuulain voimaantuloa. Asiassa on tämän jälkeen arvioitava, olisiko yhtiöillä ollut tuollainen varoitusselvollisuus.”*

Hovioikeuden ratkaisu tuomion kohdassa 8 on täysin oikea. Ratkaisu on kuitenkin ristiriidassa kevytsavukkeita koskevan jakson 7 kanssa.

Kevytsavukkeita käsitellessään hovioikeus toteaa, että tupakalain 7. luvun 23 § sisältää säännön, jonka mukaan Amerilla ja BAT Finlandilla ei ollut oikeutta varoittaa kuluttajia kompensatiosta ja pitoisuusmerkintöjen harhaanjohtavuudesta. Lisäksi hovioikeus katsoo, että viranomaisten tiedot korvasivat kuluttajien tiedot: kun Amer ja BAT Finland olivat jo 1970-luvulla kertoneet viranomaisille kompensatiosta, yhtiöiden ei tarvinnut varoittaa siitä kuluttajia.

Ristiriita poistuu, kun todetaan, että hovioikeus on käsitellyt varoitusselvollisuutta oikein tuomion jaksossa 8. ja väärin jaksossa 7.

## 3.10 Yleinen tieto tupakan aiheuttamista terveysriskeistä

Hovioikeuden tuomion sivuilla 74–85 on luku 9. ”Yleinen tieto tupakan aiheuttamista terveysriskeistä”.

Hovioikeuden esitys sisältää suuren määrän faktavirheitä ja erheellisiä laintulkintoja. Systemaattisena virheenä on tuotevastuun väärä hahmottaminen. Tuotevastuu koskee tuotteen valmistajan vastuuta kuluttajalle, joten sitä on käsiteltävä nimenomaan valmistajan vastuuna. Hovioikeus ei ole menetellyt tämän oikeuskonstruktion mukaisesti, vaan on käsitellyt asiaa väärässä järjestyksessä ja niin, että valmistaja on jätetty toissijaiseen asemaan tai kokonaan pois.

### 3.10.1 Lähtökohtana vuosi 1975

Hovioikeus aloittaa tämän jakson sivuilla 74–75 näin:

*”A [B] on myöntänyt, että hän on jollain tavoin tullut tietoiseksi savukkeiden terveysvaaroista tai -haitoista 1970-luvun puolivälissä. A [B] on korostanut, ettei hän ole ollut tietoinen niistä konkreettisista riskeistä ja sairauksista, joita savukkeet ja niiden polttaminen aiheuttivat. Asiassa ei ole esitetty luotettavaa näyttöä siitä, että A [B] olisi ollut tietoinen savukkeiden terveysvaaroista ennen myöntämäänsä ajankohtaa, vaikka kirjallisina todisteina on esitetty muun ohella 1960-luvulta koulujen oppimateriaalia (kirjalliset todisteet A 140, 142 ja 146), joissa aihetta on käsitelty.”*

Tämä hovioikeuden kannanotto on oikea sikäli, että siinä on poistettu asian käsittelystä A:n 23 ensimmäistä tupakointivuotta eli vuodet 1953–1975 sekä B:n seitsemän ensimmäistä tupakointivuotta eli vuodet 1968–1975.

### 3.10.2 Väärä kysymyksenasettelu: tupakkayhtiöiden tiedot on jätetty pois

Hovioikeus toteaa sivulla 75:

*”Arvioitaessa sitä, onko yhtiön, joka on valmistanut tai markkinoinut savukkeita, tullut varoittaa kuluttajia savukkeisiin liittyneistä terveysvaaroista ja -haitoista, on huomiota ensisijaisesti kiinnitettävä siihen, mitä kuluttajat yleisesti ovat tienneet savukkeiden aiheuttamista terveysvaaroista.”*

Hovioikeus on tehnyt olennaisen virheen heti alussa. Varoitusvelvollisuutta arvioitaessa on huomio ensisijaisesti kiinnitettävä siihen, mitä tuotteen valmistaja on tiennyt savukkeiden aiheuttamista terveysvaaroista. Valmistajat ovat aina oman elinkeinoalansa asiantuntijoita. Lääketehdas tietää lääkkeitä enemmän kuin suuri yleisö, autotehdas tuntee rakentamansa autot, alkoholin valmistaja tietää alkoholista enemmän kuin alkoholin käyttäjät jne. Markkinoilla on lukematon määrä erilaisia tuotteita, ja on täysin mahdollista ajatus, että kuluttajat olisivat joka alan eksperttejä.

Tämä koskee erittäin selkeästi savukkeita. Amer ja BAT Finland ovat valmistaneeet savukkeita Suomessa tehtaissaan, kummallakin yhtiöllä on ollut omat kemistit ja omat laboratoriot Suomessa ja kummallakin on ollut pääsy kansainväliseen INFOTAB-tietojärjestelmään. Amer on lisäksi jatkuvasti saanut informaatiota Philip Morrisilta muun muassa Richmondin suuresta tutkimuskeskuksesta ja BAT Finland puolestaan Southamptonin ja Harrogaten laboratorioista. Kun tupakkateollisuus kaiken päätteeksi ovat systemaattisesti pitänyt tietonsa salassa, ero kuluttajien tietomäärään on aina ollut valtaisa.

On täysin suhteetonta ajatella, että A [B] olisi vuodesta 1975 lähtien tiennyt savukkeiden ominaisuuksista saman verran kuin Amer ja BAT Finland tai jopa enemmän kuin Amer ja BAT Finland.

Hovioikeus on käsitellyt savukkeita koskevaa tiedottamista väärässä järjestyksessä. Hovioikeus selostaa sivuilla 75–77 ulkopuolisten esittämiä varoituksia ja vasta sivuilla 77–78 Amerin ja BAT Finlandin tiedotustoimintaa. Kun tuotevastuu koskee henkilörelaatiota tuotteen valmistaja–kuluttaja, ovat valmistajan liikkeelle laskemat tiedot ensisijaisia ja ne ovat lisäksi oikeudellisesti ratkaisevia, koska valmistaja ei voi irtautua väärästä informaatiostaan vetoamalla ulkopuolisten jakamaan oikeaan informaatioon.

### 3.10.3 Amerin ja BAT Finlandin liikkeelle laskemat tiedot

#### 3.10.3.1 Savukkeiden terveysvaaroja väheksyvä aineisto

Tuomion sivulla 78 on lueteltu kirjallisia todisteita, jotka kuvaavat Amerin ja BAT Finlandin levittämää tuoteinformaatiota:

*”Sanoma- ja aikakauslehdissä on julkaistu aikana, jolloin savukeaskeissa on tullut olla varoitusmerkinnät, myös savukkeiden terveysvaaroja väheksyvää aineistoa kuten kirjalliset todisteet muun ohella TTY:n asiamiehen julkisista esiintymisistä osoittavat (kirjalliset todisteet KT 38 sekä KTA 20, 76, 345, 347, 350, 382, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 396, 397, 399, 416, 443, 445, 447, 448, 452, 456, 457, 463, 466, 470, 485, 515 ja 534).”*

Edellä olevassa hovioikeuden luettelossa on mainittu 32 kirjallista todistetta. Osaa näistä on käsitelty jo edellä. Hovioikeuden mukaan kyse on savukkeiden terveysvaaroja väheksyvistä aineistosta. Olennaista on kuitenkin se, että tämä aineisto on nimenomaan savukkeiden valmistajien eli Amerin ja BAT Finlandin liikkeelle laskemaa. Tuotevastuuta arvioitaessa ovat ratkaisevia tuotteen valmistajien levittämät tiedot eikä suinkaan ulkopuolisten jakama informaatio.

Jotta tämän väheksyvän aineiston sisältö olisi tullut korkeimman oikeuden tietoon, aineistosta oli syytä ottaa joukko lainauksia.

### 3.10.3.2 Asiamies Raimo Lintuniemen tiedotustoiminta

KT 38. Kauppias 1.3.1978. Asiamies Raimo Lintuniemi:

*”Miten kansanterveyttä on edistetty sillä, että mainoskiellon alaisiin tupakointivälineisiin on ryhmitetty tupakansyöttimien uurretut hankauspyörät, mutta ei sytytinkiviä ferrosiumista? – Kun useissa kioskeissa ei ole takavarastoa, johon tupakkatuotteet voisi kätkeä, on pitkään keskusteltu siitä, miten lähelle ikkunaa nämä tuotteet saadaan asettaa. Etäisyys on nyt määritelty siten, että kioskinhoitajan tulee mahtua kulkemaan ikkunan ja tupakointihyllyn välistä. En käsitä, miten kansanterveyttä palvelee se, kuinka tukevaksi kioskinhoitaja keskimäärin arvioidaan.”*

KTA 20. Iltalehti 9.1.1990. Asiamies Raimo Lintuniemi:

*”Amer-yhtymän uusi toimitusjohtaja Olli Laiho myöntää, että tupakka aiheuttaa syöpää. – Onpas yllättävä toteamus! Tupakkatehtaiden Yhdistyksen asiamies Raimo Lintuniemi sanoo vilpittömän hämmästyneenä. – Todistapa se minulle, pomo! – Jos hän pystyy selittämään minulle yksinkertaisesti molekyytilitasolla, miten tauti tarttuu geenistä toiseen, uskon, että tupakointi aiheuttaa syöpää. Ennen en. Eikä hän sitä pysty selittämään, kun kukaan muukaan ei ole pystynyt.”*

KTA 386. Suur-Seura 3.3.1978. Asiamies Raimo Lintuniemi:

*”Tuntui jo enemmän kuin koomiselta, kun kallispalkkaiset virkamiehet ja ns. asiantuntijat saattoivat tuntikausia väitellä siitä, onko lakritsapippujen myynnillä keuhkosyöpää edistävä vaikutus. – Siellä muuan tätiyhdistys vaati, että Marlon Brando -filmeistä olisi leikattava pois ne kohdat, joissa tähti polttaa sikaria. Näillä pätkillä oli kuulemma nuorisoon epämoraalinen vaikutus.*

KTA 387. Ilta-Sanomien 17.3.1978. Asiamies Raimo Lintuniemi:

*”On mielenkiintoista nähdä, minkälaisilta syöpäriskeiltä ihmiset pelastuvat lakritsi- ja pippurien mainostuksen kieltämisellä. – Tupakkalain vaikutukset eivät*

*ole heti paikalla nähtävissä. Taustoista Lintuniemi kertoi: - Luulin aluksi, että kyseessä on poliittinen juttu, mutta kyllä se lähinnä hyväntahtoisten ihmisten työltä.”*

KTA 388. Teollisuus tiedottaa 6.4.1978. Asiamies Raimo Lintuniemi:

*”Näin ei esimerkiksi lakritsiippiuja saa mainostaa, ei myöskään syyttimien uurrettua hankauspyörää. - - on tupakkatuotteen nimen käyttäminen muiden tuotteiden markkinoinnissa herättänyt erilaisia kannanottoja, joissa oikeusoppineiden viileä logiikka ja tätiyhdistysten tunteenpurkauksia muistuttavat hyökkäykset seuraavat toisiaan.”*

KTA 390. Teollisuus 7–8/1980. Asiamies Raimo Lintuniemi:

*” - - lakritsapiipuista piti heti poistaa niissä ollut karamellinpunainen hehku eikä piippuja saanut mainostaa - - Määrättiin nimittäin, että tupakat on poistettava kioskien näyteikkunoiden lähettäviltä ja sijoitettava myyjän selän taakse. Tähän suomalaisten loistavaan syöväntorjumisleimaukseen muuan oikeusoppinut totesi, että 'aijai, nytpä kelpo laki saatiin, sillä mitä muhevampi pylly myyjättärellä on, sen kauempana on syövän vaara'. - Kun aikaihmiset vakavissaan tekevät tällaista, ei sitä voi vakavana katsella.”*

KTA 391. Iltalehti 19.5.1983. Asiamies Raimo Lintuniemi:

*”Lintuniemi ei hyväksy lääkäripiireissä nykyisin suosittua sanaa tupakkavammainen. - Yhtä hyvin sitten pitää puhua kahvivammmaisista tai jalkapallovammmaisista. Minä itse olen Mozartvammainen ja juuston ja viini nautinnan osalta vammainen. - Mustalaiset, homot, tupakoijat . . . näinhän nuo traumaattisesti tupakkaa vastustavat ihmiset karsinoivat. - Onkohan niiltä lääkäreiltä, jotka puhuvat potilaista tupakkavammaisina, omakotitalo palanut, letkauttaa Lintuniemi. - Tupakointia hysteerisesti vihaavat ovat ponnisteisia, hän tuumailee. - On se kumma, että henkilö, joka mesoaa seurassa tupakanpoltosta esimerkiksi allergisuuden nimissä, kulkee häiriintymättä luonnossa, jossa kymmenet ja sadat ainesosat häntä allergisoivat. Se savu kun näkyy, siitepöly ei näy.”*

KTA 392. Helsingin Sanomat 12.4.1984. Asiamies Raimo Lintuniemi:

*”Nikotinistit ovat vereslihalla, koska he ovat tällä hetkellä ykkösluokan nokittavia. Jos kansallisia vähemmistöjä rökitettäisiin julkisessa sanassa niin kuin tupakoitsijoita, puuttuisivat kaiken maailman kansalaisjärjestöt suoraa huutoa ilmiselvään rotusortoon.”*

KTA 397. Apu 31.12.1987. Asiamies Raimo Lintuniemi:

*”Ne poistivat ensin lakupiipusta sen punaisen sokerin, muistutti kuulemma tupakasta, ja sitten piipun kokonaan. - Sitten on säädetty, että kioskeissa ei saa tupakkavalmisteita näkyä, vaan ne pitää kätkeä myyjän selän taakse. Mitä muhevampi pyrstö, sitä paremmin ne on piilossa.”*

KTA 399. Savumerkki 1/1988. Asiamies Raimo Lintuniemi, Aarne Saarisen haastattelu:

*”Terveysviranomaisetkin huomauttelevat, mutta minä tokaisen, että ihmisen tomumajan luhistuminen johtuu yleensä monista tekijöistä, ja polttamisen tuottama mielihyvää ei ainakaan nopeuta tuota romahdusta. - - Kyllä nuoren terveyskolportöörin olisi vaikea tätä nautiskelijaa käännytää.”*

KTA 416. Freedays 3b/1992. Asiamies Raimo Lintuniemi:

*”Vanhat pitäjänkertomukset ja sakkoluettelot kertovat, miten kirkkomaalla ja erityisesti asehuoneessa tuprutellut nikotinisti on joutunut sakkujen lisäksi jalkapuuhan. Eräistä sävyistä päätellen vielä nykyäänkin tämänkin laatuinen muistutus olisi terveyshenkilöille mieluinen. - Tänään kunnalliset terveystarkastajat vaanivat markkinakikoiksi tulkittavia ilmiöitä. - - Väijyjien tarkkuudesta oiva esimerkki. Muutama vuosi sitten nähtiin Kuopiossa Väinölänniemellä mies, jonka pipossa luki Kent. Takaaajo paljasti, että kyseessä oli ruotsalainen maileri Kennet Johansson, jonka pipo oli rypistynyt siten, että pari kirjainta oli piilossa. - - Monella holhoojalla lienee mielessä sulttaani Maruled IV, joka leikkautti tupakoitsijoilta huulet.”*

KTA 443. Karjalainen 19.2.1978. Asiamies Raimo Lintuniemi:

*”- - mitä taistelussa syöpää vastaan voitetaan, vaikka meillä kielletään lakritsipiippujen tai uurrettujen hankaussyörien myynti.”*

KTA 445. Länsi-Suomi 7.1.1989, KTA 447, Etelä-Suomi 10.1.1978 ja KTA 448 ja War-kauden Lehti 12.1.1978. Asiamies Raimo Lintuniemi:

*”Lintuniemi painottaa, että tupakan terveyshaitat on kartoitettava tieteellisesti, ei propagandisesti, koska propaganda on aina kärjistettyä. - - voimme osoittaa runsaasti materiaalia, joka on lääketieteellisesti ristiriidassa niiden tietojen kanssa, jotka ovat olleet keskeisinä teemoina mm. sanomalehdissämme tupakkaa vastaan käydyssä ’lääketieteellisessä’ kampanjassa. - Meillä on käynyt runsaasti puolueettomia tiedemiehiä vieraanamme, jotka ovat sanoneet, että tupakasta lääketieteen nimissä esitetyissä lausunnoissa on hurja määrä kysymysmerkkejä. - Esimerkiksi saksalaisissa lehdissä on varsin paljon tiedemies-ten lausuntoja ja haastatteluja, joissa todetaan, ettei asia ole niin yksiselitteinen, kuin mitä julkisuudessa on esitetty.”*

KTA 452. Raitis Porvari 2/1980. Asiamies Raimo Lintuniemi:

*”Syöväällä pelottelu siten, että kaikesta, kahvinjuonnista kuutamouintiin, saa syöpää, on vähentänyt sen vaikutusta, väittää Raimo Lintuniemi. Hänen mukaansa syövästä puhumisen ja tupakkakeuhkosyöpätapauksien joukkoa tutkit- taessa on muualla - esimerkiksi USA:ssa - saatu erilaisia tuloksia kuin meillä.”*

KTA 456. Etelä-Suomi 11.4.1984 ja KTA 457. Länsi-Suomi 11.4.1984. Asiamies Raimo Lintuniemi:

*”Tupakkaa vastaan suunnattu terveyskampanja on Lintuniemen mukaan monesta täysin yksipuolista ja perustuu liian usein olettamuksiin ja monien muiden tekijöiden yhteissummaan.”*



KTA 463. Länsi-Uusimaa 14.11.1986. Asiamies Raimo Lintuniemi:

*” - - passiivinen tupakointi ei aiheuta syöpää - - Tupakanvastustajat suorittivat 1960-luvulla kokeen, jossa tupakan ’tervaan’ kostutetulla viilalla saatiin rotan selkänahkaan reikä. Tämäkin oli yhdenlainen ’tutkimus’. - - kaikilla tahoilla vahvistetun toteamuksen: tupakoinnin ja keuhkosityövän syy-yhteyttä ei ole pystytty todistamaan molekyyllitasolla, ainoastaan tilastollisin ennustein. Ja ne kertovat, että suurin osa tupakoitsijoista ei koskaan sairastu keuhkosityöpään. - Siitä huolimatta: ruokailutilat sellaisiksi, että kaikki voivat nauttia ateristaan. Yhtä hyvin tupakoivat, raittiit, keskustalaiset, ortodoksit, tummat, änkyttävät, konttoristit, lihat ja nälkäiset.”*

KTA 515. Ilkka 11.11.1990. Asiamies Raimo Lintuniemi:

*”Lintuniemen mukaan mikään tieteellinen tutkimus ei ole kiistattomasti osoittanut, että juuri tupakointi olisi esimerkiksi syövän laukaiseva tekijä solu- ja molekyyllitasolla. - - Puolueettomienkin tieteilijöiden mukaan voidaan korkeintaan sanoa, että aski päivässä 40 vuoden ajan saattaa viitata haitallisiin muutoksiin keuhkojen epiteelikudoksissa. - - Tupakkateollisuus on itse eristänyt tupakansavusta jo yli 6.000 eri ainesosaa, joiden vaikutuksista ei kukaan toistaiseksi tiedä.”*

KTA 534. Satakunnan Kansa 11.4.1994. Asiamies Raimo Lintuniemi:

*”Virtanen todisti oikeudessa, ettei pystytä todistamaan aukotta tupakoinnin aiheuttavan syöpää. - - Saman ovat todenneet monet ulkomaiset lääkärit.”*

Hovioikeuden mainitsemassa aineistossa kiintyy huomio siihen, että mukaan on otettu vain vuodet 1978–1994. Amer ja BAT Finland aloittivat harhaanjohtavien tietojen levittämisen kuitenkin jo vuonna 1969 ja jatkoivat menettelyään vuoden 1994 jälkeen. Hovioikeus on maininnut vain pienen osan kantajan aineistosta. Kantaja puolestaan ei ole voinut kerätä kaikkea informaatiota, jota Amer ja BAT Finland ovat vuosikymmenien aikana levittäneet. Kantajan todisteista käy ilmi informaation sisältö, mutta ei sen määrää.

Hovioikeuden mukaan edellä selostetuista kirjallisista todisteista ilmenevä aineisto on ”savukkeiden terveysvaaroja väheksyvää”. Tämä on kovin lievä sanonta, kun Amer ja BAT Finland suuressa osassa aineistoa kiistävät savukkeiden vaarallisuuden täysin.

Merkille pantavaa on myös, että Lintuniemi käytti jatkuvasti aseenaan terveysviranomaisiin kohdistuvia henkilöhyökkäyksiä ja leimasi savukkeista varoittamisen naurtavaksi näpertelyksi. Tämänsisältöinen propaganda on viestinnän tuntijoiden mukaan jopa tehokkaampaa kuin terveyshaittojen täydellinen kiistäminen. Naureskelun ilmapiirissä savukkeita ei ole pidetty ainakaan kovin vaarallisina tuotteina.

### 3.10.3.3 Huomaavaiset Tupakoitsijat ry:n kautta jaettu informaatio

Hovioikeus selostaa myös Huomaavaiset Tupakoitsijat ry:n käyttämistä viestintäkanavana. Hovioikeuden tuomion sivulla 78 on seuraava kappale:

*”1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alkupuolella on myös aktiivisesti toiminut savukkeisiin myönteisesti suhtautunut Huomaavaiset Tupakoitsijat ry, joka ainakin osittain on saanut rahoitusta myös TTY:ltä ja mahdollisesti Amerilta (kirjalliset todisteet KTA 467, 479, 480, 488, 489, 498). Yhdistyksen edustajat ovat näkyvästi tuoneet esiin lehdistössä savukkeisiin ja niiden polttamiseen myönteisesti suhtautuvia kannanottoja (kirjalliset todisteet KTA 131, 132, 133, 135, 136, 146, 147, 149, 150, 232, 234, 235, 254, 256, 257, 260, 262, 263, 314, 315, 316, 468., 470, 481, 484, 490, 513, 519, 532, 588).”*

Hovioikeus mainitsee 36 kirjallista todistetta. Kantajan on tässä tyydyttävä kuuteen todisteeseen, jotka esitetään aikajärjestyksessä.

KTA 468. Iltalehti 4.5.1988:

*”Huomaavaiset Tupakoitsijat ry:n perustava kokous pidettiin huhtikuun lopussa.”*

*”Aarne Saarinen painottaa nimenomaan sitä, että Huomaavaiset Tupakoitsijat ry haluaa antaa tukensa tupakkateollisuudelle.”*

*”Tulevaisuudessa on lisää vastainformaatiota lääkärrien ja viranomaisten pelottelulle.”*

KTA 479. Huomaavaiset Tupakoitsijat ry:n jäsenlehti 1/1989:

- sivu 2: ”Tupakoinnin vastustajien todettiin maalailevan kauhukuvia kaikissa Pohjoismaissa käyttäen mm. syöpäkuolleisuuslukuja täysin mielivaltaisesti aina tilanteen mukaan. Väitetään, että tupakka olisi ainoa tai miltei ainoa syöpäsairaiden kuoleman syy. Väitteet tupakan aiheuttamien syöpäkuolemien määräästä maittain vaihtelevat sen mukaan, kuinka fanaattinen tupakanvastustaja niitä kulloinkin esittää.”
- sivu 4: ”Vapauden rajoitukset, heikosti perustellut kiellot ja syrjintä herättävät luonnonvoimaisesti vastustusta ja vastatoimia. Näin on nyt tapahtunut tupakoinnin vastustuksen, rajoitusten, kieltojen ja erittäin yksipuolisen terveystieteellisten ’valistuksen’ seurauksena.”
- ”Mutta ne eivät myöskään hyväksy täysin yksipuolista, lääketieteellisesti perusteetonta pelottelua terveysvaaralla.”
- ”Esimerkiksi Norjan, Ruotsin ja Suomen saamelaisten keskuudessa ei esiinny juuri ollenkaan keuhkosityöpää, vaikka he tupakoivat runsaasti.”
- ”Ei siis pidä sokeasti uskoa eräiden lääkintöviranomaisten yksipuolisiin ja tieteellisesti heikosti perusteltuihin väitteisiin, joiden taustalla usein on pelkkä subjektiivinen ja pelkkiin aisteihin perustuva vastenmielisyys tupakointia kohtaan.”

KTA 255. Huomaavaiset Tupakoitsijat ry:n jäsenlehti 1/1990, puheenjohtaja Aarne Saarinen:

- ”Näyttää siltä, että Pohjoismaiden terveystieteelliset pyrkivät ansaitsemaan yhteistyön kannuksia nimenomaan rakentamalla yhteisrintamaa Pohjoismaiden tupakoivia kansalaisia vastaan.”

- ”Tupakanvastainen hysteria on saanut uskomattomat mittasuhteet. Maailman terveysjärjestön (WHO) nimissä on lehdissä esitetty väite, jonka mukaan nykyisin maailmassa elävistä ihmisistä 500 miljoonaa kuolee tupakan aiheuttamiin sairauksiin.”
- ”Näyttää olevan ihmisiä, jotka suggeroivat itsensä tupakan kauhukuvilla, kuvilla, joissa maailma on täynnä tupakansavua, kuvilla, joista puuttuvat tyystin kaikki muut ilmastoa pilaavat savut ja näkymättömät saasteet, joita ilmassa nykyään on suunnattomasti enemmän kuin tupakansavua.”

KTA 512. Huomaavaiset Tupakoitsijat ry:n jäsenlehti 2/1990:

- ”Toivomme terveysviranomaisilta ja kiihkeiltä tupakanvastustajilta enemmän suhteellisuudentajua. Tämän toivomuksen kohdistamme myös Maailman Terveysjärjestön johdolle, joka on aloittanut maailmanlaajuisen kampanjan tupakointia vastaan.”
- ”Panelistit ottivat vakavasti kantaa niihin ristiriitaisuuksiin, joita tupakkakeskustelussa esiintyy. Todettiin, että tässä keskustelussa käytetään sumeilematta todistamattomia väitteitä pelottelujen ja uhkailujen tukemiseksi.”

KTA 519. Huomaavaiset Tupakoitsijat ry:n jäsenlehti 2/1991:

- sivu 3: Puheenjohtaja Aarne Saarinen: ”Sekä tupakan tuonti että kauppa on lailista, mutta monet lääkärit ja terveysviranomaiset suhtautuvat tupakkaan ja tupakoimiseen erittäin kielteisesti. Joskus se vaikuttaa pahemmalla kuin rasismi, joka sentään sallii mustaihoisille omat oleskelutilansa.”
- ”Mielestäni terveysviranomaiset toimivat täysin yksipuolisesti ja ristiriitaisesti tässä tupakka-asiassa. Ainakin piipputupakan pakkauksissa on nykyään seuraava teksti: ’Tupakansavu saastuttaa ilman ja vaarantaa terveyden’. Tuon testin alla lukee: Sosiaali- ja terveyshallitus.
- ”Itse olen tupakoinut yli 60 vuotta. Minulla ei toistaiseksi ole havaittu keuhko eikä muutakaan syöpää. Tupakasta en ole koskaan tuntenut pahoinvointia, mutta alkoholista kylläkin. Minulle on sanottu, että olen perinyt hyvän terveyden. Siis perinyt. Tästä voi tehdä sen johtopäätöksen, että keuhkosyöpää sairastavat ovat perineet huonon terveyden eli että he ovat syntymästään saakka altistuneet tuohon tautiin, jota tupakoiminen on saattanut edistää.”
- sivu 4: Amerin sidosryhmäjohtaja Lasse Lehtinen: ”Tällä temperamentilla varustetut ihmiset tarvitsevat sisäiselle kutsumukselleen rajatun kohteen. Näin ovat kohteiksi joutuneet vuorollaan juutalaiset, ryssät, amerikkalaiset, neekerit, homot, synnintekijät, autot, ydinvoima, nyttemmin tupakoitsijat ja tupakan tehtailijat”
- ”Lasse Lehtinen tuntee entisenä poliitikkona yhden asian liikkeiden tarkoituksiperät ja toimintaperiaatteet: näille kelpaavat materiaaliksi tilastot ja tutkimukset, jos ne vain hyödyttävät omaa aatetta.
- ”Uhkia, kuviteltuja ja todellisia, hyödynnetään surutta. Pelkoja ja luuloja käytetään hyväksi, yleistyksen myyvät parhaiten.”

KTA 533. Huomaavaiset Tupakoitsijat ry:n jäsenlehti syksy 1993, Julkilausuma:

- ”Sosiaali- ja terveysviranomaiset ovat jälleen ryhtyneet kiihdyttämään kampanjaansa tupakoivien kansalaisten vapauden rajoittamiseksi.”

- ”Mainittujen viranomaisten toiminta on saamassa piirteitä, jotka selvästi muistuttavat keskiajan noitavainoja ja nykyajan rasismia. Kyseiset esitykset ovat täysin suhteettomia ja järjettömiä maailmassa, jossa on paljon ja vaarallisempia terveysriskejä kuin tupakointi. Lisäksi tupakoitsijoita vastaan suunnattuja esityksiä perustellaan muillakin kuin terveydellisillä näkökohdilla, esimerkiksi hajuilla ja epäsiisteydellä. Tupakoinnin terveyshaittoja ei ole pystytty vakuuttavasti osoittamaan, sillä ihmisen terveys perustuu moniin tekijöihin, mm. perinnöllisiin tekijöihin. Tietävästi ns. passiivinen tupakointi ei myöskään vahingoita tervettä ihmistä.”

Huomaavaiset Tupakoitsijat ry oli yksi Amerin ja BAT Finlandin aseista taistelussa terveysviranomaisia vastaan. Tupakkayhtiöt levittivät tämän yhdistyksen välityksellä sanomaa terveysviranomaisten varoitusten perusteettomuudesta ja savukkeiden haitattomuudesta.

Rahoituksen Huomaavaiset Tupakoitsijat ry sai tupakkatehtailta. Amer ja BAT Finland tukivat yhdistystä muillakin tavoin, muun muassa painattamalla yhdistyksen jäsenlehden. Erityisen merkittävä oli Huomaavaiset Tupakoitsijat ry:n nimissä Helsingissä vuonna 1990 järjestetty SMOKEPEACE-kokous. Kokouksen kustannukset maksoi tupakkateollisuus, ja kokouksessa jaettu runsas lääketieteellinen aineisto, jossa savukkeiden kaikki haitat kiistettiin (KTA 507–511), oli tupakkayhtiöiden hankkimaa.

Huomaavaiset Tupakoitsijat ry:n levittämä ”lääketiede” oli kokonaisuudessaan peräisin tupakkayhtiöiltä. Arne Saarinen ja muut yhdistyksen johtokunnan jäsenet olivat pääsääntöisesti vanhoja kansakoulun käyneitä miehiä, joilla ei ollut minkäänlaista pätevyyttä lääketieteen alalla.

### 3.10.3.4 Markkinointiesite ”Väitteitä ja vastauksia tupakasta ja tupakoinnista”

Hovioikeuden tuomion sivulla 78 jatkuu savukkeiden markkinoinnin käsittely:

*”TTY on 1980-luvun lopulla julkaissut tupakkayhtiöiden henkilöstölle esitteen ”Väitteitä ja vastauksia tupakasta ja tupakoinnista” (kirjallinen todiste KT 26), jossa on vähätelty tupakoinnin aiheuttamia terveysvaaroja ja -haittoja. Asia ei ole kuitenkaan selvitetty, että vastaajayhtiöiden ilmoituksesta poiketen esitettä olisi jaettu muille kuin savukkeita valmistaneiden tai markkinomien yhtiöiden henkilökunnalle, eikä A ole kertonut nähneensä esitettä.”*

Hovioikeus on jälleen eliminoinut tärkeän osan kantajan näytöstä. Hovioikeuden mukaan esitettä ei ollut jaettu muille kuin tupakkayhtiöiden työntekijöille eikä A ollut nähnyt esitettä. Esitteen käyttötarkoitus ilmoitetaan kuitenkin itse esitteessä sivulla 3:

*”Tupakkateollisuuden edustajina joudumme usein keskustelemaan näistä ja monista muista toimintaamme liittyvistä asioista. Seuraavassa pyritään antamaan taustatietoja näihin kysymyksiin.”*

Kyse oli tässäkin henkilölähieverkkojen kautta kulkevasta markkinoinnista:

1. primäärilähde (tupakkayhtiö);
2. sekundäärilähde (työntekijä);

3. vastaanottaja (kuluttaja);
4. tertiäärilähde (kuluttaja omassa tuttavapiirissään).

Hovioikeus on jatkuvasti rajannut kantajan todisteita oikeudenkäynnin ulkopuolelle. Kun asia on näin, kantajan on syytä viitata vielä kolmeen kirjalliseen todisteeseen. BAT Finlandin markkinointipäällikkö Satu Kaarenoja kertoi Ilta-Sanomissa 20.11.1989 seuraavan (KTA 378):

*”Vihkonen jaettiin viime perjantaina sille tupakkateollisuuden henkilökunnalle, joka työskentelee tupakan kanssa. He ovat tottuneet kuulemaan erilaisia syytöksiä tupakasta, jotka ovat yksipuolisia. Tämän vihkosen tarve on tullut ihan lattiatasolta: henkilökunta on joutunut kulmakapakoissaan ja koulutustilaisuuksissa vastailemaan kaikenlaisiin kysymyksiin. Tässä on nyt tietoa avuksi kompaktissa muodossa.”*

Amerin toimitusjohtaja Jukka Ant-Wuorinen puolestaan kuvasi esitteen käyttötarkoitusta Amerinfo-lehdessä 2/1990 näin (KTA 413):

*”Julkisissa ja yksityisissä keskusteluissa esitetään alati asiantuntevia lausuntoja tupakasta. Palveluksessamme on 400 ihmistä, mikä tarkoittaa sitä, että meillä on 400 lähettilästä. He joutuvat jatkuvasti vastaamaan moniin tupakkateollisuutta käsitteleviin kysymyksiin ja väitteisiin omassa tuttavapiirissään. Tämän vuoksi oli hyvä tehdä luettelo todennäköisesti yleisimmin esitetyistä kysymyksistä.”*

Tupakkateollisuuden asiamies Raimo Lintuniemi kertoi esitteestä tämän (Keski-Uusimaa 21.11.1989, KTA 377):

*”Vihkosessa annetaan pääpiirteisiä ohjeita, jotta tupakkatehtaassa työskentelevä pystyy vastaamaan oikealla tavalla tupakkaan liittyviin kysymyksiin niin kotona, kapakassa, maitokaupassa kuin mieskuoron harjoituksissakin.”*

”VÄITTEITÄ JA VASTAUKSIA TUPAKASTA JA TUPAKOINNISTA” on kantajan todisteena erittäin tärkeä. Kantaja ei ole voinut oikeudenkäynnissä esittää kattavaa selvitystä savukkeiden markkinoinnista 1950-luvun alusta 2000-luvulle. Kantaja on kuitenkin esittänyt näytön tupakkayhtiöiden lääketieteellisen markkinoinnin sisällöstä 1950-luvulta 2000-luvulle. Sisältö selviää hyvin nyt käsiteltävästä esitteestä, koska esite käsittää yhteenvedon tupakkateollisuuden lääketieteestä. Liitteenä 4 on valokopio esitteestä kokonaisuudessaan.

Esite oli tarkoitettu pysyvään käyttöön. Tupakkateollisuuden edustajien piti levittää ympäristöönsä siinä mainittuja tietoja. Esitettä ei ole kerätty pois sen vastaanottajilta, joten sen avulla toteutettu markkinointi jatkuu yhä.

Amer ja BAT Finland ovat tässä esitteessä harjoittaneet savukkeiden kuluttajamarkkinointia, joka sisältää suuren määrän perätöntä lääketiedettä. Hovioikeus on kuitenkin rajannut myös tämän todisteen oikeudenkäyntiin kuuluvan näytön ulkopuolelle. Nämä rajaukset, joita hovioikeus on suorittanut eri perustein, johtavat tietysti siihen, että Amer ja BAT Finland osa osalta vapautetaan vastaamasta menettelystään, ja myös

siihen, että yhtiöille annetaan toimintaohje: saatte valehdella kuluttajille täysin vapaasti, kunhan vain käytätte entisiä keinojanne.

### 3.10.3.5 BAT Finlandin puhelinneuvonta

Hovioikeus sivuuttaa A:n tuomiossa BAT Finlandin toiminnan arvioinnin, koska se virheellisesti katsoi A:n kanneperusteiden vanhentuneen BAT Finlandia kohtaan aktiivisen tupakoinnin osalta. Hovioikeus toteaa todistaja Pentti Tuomisen kertomuksesta kantaja B:n tuomion sivulla 78:

*”Tuomisen kertomus puolestaan osoitti, että ainakin 1990-luvun alussa BAT Finlandista on saanut vastauksena puhelintiedusteluun sellaisia tietoja savukkeiden terveysvaaroista ja -haitoista, jotka eivät ole olleet kaikilta osin asianmukaisia.”*

Hovioikeus ei täsmennä, mitä tarkoitetaan tiedoilla, jotka eivät ole ”kaikilta osin asianmukaisia”. Sähkötekniikko Pentti Tuominen soitti 16.2.1990 BAT Finlandin neuvonta-puhelimeen, jossa hänelle vastasi markkinointipäällikkö Satu Kaarenoja. Muutaman minuutin puhelussa Kaarenoja vakuutti Tuomiselle moneen kertaan savukkeiden haittattomuutta:

- Lääketiede ei ole pystynyt todistamaan, että tupakointi olisi terveydelle vaarallista.
- Passiivinen tupakointi ei ole lainkaan vaarallista.

BAT Finland oli ottanut puhelinpalvelun käyttöön vuonna 1977. Suomen Tupakkalehdessä 2/1977 (KTA 370) Kaarenoja kertoi, että puhelin oli soinut ahkerasti ja että soitajat olivat vähittäiskaupan edustajia ja kuluttajia ympäri maata. Tällä tavoin BAT Finland sai vuosittain henkilökohtaisen yhteyden satoihin ihmisiin, jotka sitten jakoivat tietoa edelleen omassa lähipiirissään. BAT Finland aloitti tämän markkinointimuodon vuonna 1977 ja se jatkui ainakin vuonna 1990; kantaja ei tiedä, miten pitkään tämä kanava on ollut käytössä.

### 3.10.3.6 Todistaja Satu Lipponen kannanotot

Edellä olevan sitaatin jälkeen hovioikeus kirjoittaa sivulla 78:

*”Todistaja Lipponen on kertonut siitä, kuinka mainonta tosiasiaa oli saanut ’uusien muotojen’ tupakkalain mainontakiellon astuttua voimaan.”*

Tätä ennen tuomion sivulla 77 lukee:

*”Ristiriitaisella informaatiolla varoitustekstit voitiin Lipponen mukaan myös mitätöidä.”*

Todistaja Satu Lipponen on viestinnän asiantuntija, ja hän oli vuosien ajan seurannut tarkasti niitä markkinointikeinoja ja -kanavia, joita Amer ja BAT Finland olivat ottaneet käyttöönsä heti 1.3.1978 mainoskiellon tultua voimaan. Tupakkayhtiöt kykenivät saamaan viestinsä kuluttajien tietoon useilla eri tavoilla.

Täysin selvää on, että Amerin ja BAT Finlandin vuonna 1978 aloittama voimakas julkinen informaatio on nimenomaan tähdännyt lääkintöhallituksen varoitusten mitätöimiseen, koska lääkintöhallitus sai varoittamisoikeuden juuri vuonna 1978.

### 3.10.3.7 Hovioikeuden johtopäätös

Hovioikeus päättää tätä asiakokonaisuutta koskevan esityksensä sivulla 78 näin:

*”Edellä käsitellyt seikat ovat saattaneet vaikuttaa yleiseen tietoon savukkeiden terveysvaaroista ja -haitoista varoitusteksteistä poikkeavalla tavalla.”*

Amerin ja BAT Finlandin harjoittama markkinointi on tietenkin vaikuttanut kuluttajien tietoihin viranomaisten varoitusteksteistä poikkeavalla tavalla, kun tupakkayhtiöiden sanoma on ollut sisällöltään juuri päinvastainen kuin varoitukset ja kun yhtiöiden päämääränä on nimenomaan ollut varoitusten eliminointi. Amerin ja BAT Finlandin viestintä on varmasti ollut tehokasta, sillä sen suunnitteluun on käytetty alan parhaita asiantuntijoita sekä Suomesta että Yhdysvalloista ja Englannista.

### 3.10.4 Väärin hahmotettu tuotevastuu

Valituskirjelmässä edellä oleva jakso 9.3 ”Amerin ja BAT Finlandin liikkeelle laskemat tiedot” sisältyy hovioikeuden tuomion sivuilla 76–79 sijaitsevaan lukuun 9.2 ”Varoitusmerkinnät savukeaskeissa ja niiden merkitys”. Tämä luku 9.2 puolestaan on osa pääjaksoa 9 ”Yleinen tieto tupakan aiheuttamista terveysriskeistä”.

Hovioikeuden tuomiossa ei ole laisinkaan esitystä ”Amerin ja BAT Finlandin liikkeelle laskemat tiedot” tai ”Amerin ja BAT Finlandin harjoittama markkinointi”. Kanta ja on joutunut poimimaan edellä mainitut sitaattit lääkintöhallituksen varoituksia koskevan jaksos sisältä.

Tuomion jäsentelystä havaitaan, ettei hovioikeus ole antanut oikeudellista merkitystä Amerin ja BAT Finlandin tiedotustoiminnalle. Amerin ja BAT Finlandin harjoittama viestintää käsitellään pienenä sivuasiana terveysviranomaisten varoitusmerkintöjä koskevassa esityksessä. Tuotevastuu koskee kuitenkin henkilörelaatiota tuotteen valmistaja–kuluttaja. Tämän vuoksi kysymys Amerin ja BAT Finlandin vahingonkorvausvelvollisuudesta olisi pitänyt ratkaista sen nojalla, miten nämä yhtiöt ovat markkinoineet tuotteitaan kuluttajille.

Hovioikeus on käsitellyt tuotevastuuta henkilörelaatioissa terveysviranomaisen–kuluttaja.

### 3.10.5 Ratkaisukriteerinä lääkintöhallituksen vuoden 1978 varoitusmerkintä

#### 3.10.5.1 Vuoden 1978 varoituksen sisältö ja riittävyys

Hovioikeus on ratkaissut koko kysymyksen Amerin ja BAT Finlandin tuotevastuusta sen nojalla, että terveysviranomaisille annettiin tupakkalaissa oikeus merkitä savuke-

rasioihin varoitus 1.3.1978 lähtien. Ratkaisevana ajankohtana, johon tuomio perustuu, on nimenomaan vuosi 1978.

Varoitusteksti, joka rasioissa oli vuosina 1978–1980, kuului:

*”Tupakointi vaarantaa terveytesi. Lääkintöhallitus”*

Hovioikeuden tuomion sivulla 79 todetaan:

*”Hovioikeus katsoo, että savukeaskeihin 1.3.1978 jälkeen merkityt varoitustekstit ovat olleet, huolimatta edellä käsitellystä vastakkaisesta informaatiosta, asianmukainen ja riittävä informaatio savukkeiden terveysvaaroista ja -haitoista siten, että savukkeita polttaneet ovat kaikkiin savukeaskeihin merkittyjen varoitustekstien johdosta joka tapauksessa tulleet tietoisiksi savukkeiden aiheuttamista vakavista terveysvaaroista. Muut varoitukset savukkeita valmistaneilta tai markkinoineilta yhtiöiltä eivät vuodesta 1978 alkaen siten ole olleet erikseen tarpeen.”*

Hovioikeuden mukaan savukkeita koskeva riittävä informaatio sisältyy lauseeseen ”tupakointi vaarantaa terveytesi”. Hovioikeuden käsitys on väärä. Tällainen varoitus on niin ylimalkainen, että Amerin ja BAT Finlandin on ollut helppo markkinoinnissaan kiertää varoituksen sisältö ja kertoa tupakoitsijalle peruste, jonka mukaan hän voi jatkaa polttamista ilman vaaraa tai ainakin ilman suurta vaaraa. Amer ja BAT Finland ovat vuoden 1978 jälkeen laskeneet liikkeelle muun muassa seuraavia väitteitä (todisteet KTA 553–610, 624–653):

1. Savukkeet aiheuttavat vain vähäistä vaaraa (esimerkiksi tupakkayskää tai kurkun käheyttä);
2. savukkeet ovat vaarallisia vain väärinkäytettyinä;
3. savukkeet eivät vahingoita tervettä ihmistä;
4. ihminen kuolee lopulta joka tapauksessa, ja jos hän kuolee tupakointiin, hän menettää vain kaksi kuukautta elämänsä loppupäästä;
5. vain liikamäärä savukkeita on vahingoksi: tupakoitsija voi vaaratta polttaa 20 savuketta päivässä;
6. savukkeet eivät ole sen vaarallisempia kuin alkoholi, kahvi, maito, makkara, soke-ri, leivonnaiset ym.;
7. nikotiini ei aiheuta sen suurempaa riippuvuutta kuin makkara;
8. kevytsavukkeet rinnastuvat elintarviketeollisuuden kevyttuotteisiin;
9. ympäristön tupakansavu ei ole sen vaarallisempaa kuin kaalinhaju.

Tupakoitsijalla, joka uskoo yhteenkin tällaisista harhautuksista, ei tietenkään ole oikeaa käsitystä savukkeiden tappavista ominaisuuksista. Oikeudenkäynnissä esitettyjen kantajan kirjallisten todisteiden (em. KTA 116–280) mukaan kuluttajilla on vielä 1990- ja 2000-luvuillakin ollut Suomessa juuri tällaisia vääriä käsityksiä savukkeista, joita Amer ja BAT Finland ovat laskeneet liikkeelle ja jotka ovat tupakoitsijalle kohtalokkaan hen- genvaarallisia.

Varoitus ”tupakointi vaarantaa terveytesi” ei ole sisältänyt läheskään riittävää informaatiota savukkeiden vahinkoja aiheuttavista ominaisuuksista. Sama koskee niitä-



kin varoitusmerkintöjä, jotka rasioissa on ollut vuoden 1980 jälkeen. Yksi virke ei milloinkaan voi kertoa kaikkea savukkeiden aiheuttamasta hengenvaarasta.

### 3.10.5.2 Viranomaisen varoitus Amerin ja BAT Finlandin vastuuvapausperusteena

Hovioikeuden tuomion sivulla 77 lukee:

*”A on katsonut, ettei ulkopuolisen tahon määräämillä tai allekirjoittamilla varoituksilla ollut merkitystä arvioitaessa savukkeita valmistaneiden tai markkinoimien yhtiöiden varoitusvelvollisuutta, vaan yhtiöiden itsensä olisi tullut varoittaa terveysvaaroista tai -haitoista. A on viitannut tuotevastuulain eduskuntakäsittelyyn ja toisen lakivaliokunnan mietintöön n:o 4 vuodelta 1990, missä mietinnössä on muun ohella todettu (s. 2): ’Merkittävä tuotevastuulain kannalta on nimenomaan tuotteen valmistajan ja käyttäjän välinen suhde. Tästä syystä ulkopuolisen eli esimerkiksi lääkintöhallituksen varoitusta tuotteen vaaroista ei voida katsoa riittäväksi vapauttamaan valmistajaa vastuusta.’”*

Kantajan mukaan terveysviranomaisen varoitukset eivät ole voineet vapauttaa Amerin ja BAT Finlandia tuotevastuuseen perustuvasta vahingonkorvausvelvollisuudesta, koska yhtiöt vastustivat vuosina 1973–1977 viranomaiselle säädettyä varoitusoikeutta ja ovat jatkuvasti vastustaneet varoitussäännösten selkeyttämistä (viimeksi vuonna 2002), kiistivät julkisuudessa kaikki varoituksissa mainitut terveyshaitat, tekivät varoitukset naurettaviksi, laskivat liikkeelle vastainformaatiota varoitusten hämärtämiseksi ja niiden tehon eliminoimiseksi ja painattivat varoitustekstit mahdollisimman pieniksi ja heikosti näkyviksi.

Kantaja on vedonnut eduskunnan lakivaliokunnan mietintöön 4/1990, mutta myös vahingonkorvausoikeuden yleisiin periaatteisiin. Vahingonkorvausvastuulla on sekä hyvittävä (reparatiivinen) että ennalta ehkäisevä (preventiivinen) tehtävä. Vahinkoja ehkäisevä vaikutus poistuu täysin, jos vahinkojen aiheuttaja saa tuotetta markkinoissaan vapaasti kiistää koululääketieteen varoitukset ja sen jälkeen korvausvelvollisuutta käsiteltäessä vedota koululääketieteen varoituksiin.

Hovioikeus ei ole ottanut nimenomaista kantaa tähän vahingonkorvausoikeudelliseen argumentaatioon eikä hovioikeus ole edes käsitellyt koko asiaa. Hovioikeus on vain lyhyesti siteerannut osaa kantajan perusteluista.

Tuomion lopputuloksesta käy kuitenkin ilmi, ettei hovioikeus ole antanut lakivaliokunnan mietinnölle eikä yleisille vahingonkorvaussäännöille mitään painoarvoa. Hovioikeus on katsonut, että varoitusmerkinnät ovat 1.3.1978 luoneet Amerille ja BAT Finlandille vastuuvapauden.

### 3.10.5.3 Lasten tiedot savukkeiden terveysvaaroista

Hovioikeuden tuomion sivuilla 83–85 on luku 9.4 ”Lasten tiedot savukkeiden terveysvaaroista”. Hovioikeuden esitys alkaa:

*”Hovioikeus on edellä katsonut näytetyksi, että A on aloittanut säännöllisen tupakoinnin vuonna 1957 eli 14-vuotiaana lapsena, joskin hän on saattanut vähäisessä määrin tupakoida jo edeltäneinä vuosina. Sen vuoksi on vielä arvioitava, onko lasten tietoisuutta yleisesti tai A:n omaa tietoisuutta arvioitava, liittyen tupakoinnin aloittamiseen lapsena, toisin kuin niiden henkilöiden tietoisuutta, jotka ovat aloittaneet tupakoinnin taikka tupakoineet puheena olevana aikana ollessaan jo aikuisia, ja mikä merkitys on sillä, että A on aloittanut tupakoinnin lapsena.”*

*”B on aloittanut tupakoinnin noin 12 vuoden ikäisenä lapsena. Sen vuoksi on vielä arvioitava, onko lasten tietoisuutta yleisesti tai B:n omaa tietoisuutta arvioitava, liittyen tupakoinnin aloittamiseen lapsena, toisin kuin niiden henkilöiden tietoisuutta, jotka ovat aloittaneet tupakoinnin taikka tupakoineet puheena olevana aikana ollessaan jo aikuisia, ja mikä merkitys on sillä, että B on aloittanut tupakoinnin lapsena.”*

Hovioikeuden kysymyksenasettelu on epärealistinen. Hovioikeus pohtii, voiko 10–14-vuotias lapsi antaa oikeudellisesti sitovan tahdonilmaisuuksensa siitä, että hänessä 50 vuoden kuluttua todetaan 60-vuotiaana keuhkosityöpä ja keuhkoahauma. Tämänikäisen lapsen näkökulmasta jo 3 vuotta on erittäin pitkä aika ja 17-vuotias henkilö on jo ”vanha” ja 30-vuotias lapselle jotain täysin käsittämätöntä. Kaukaisessa tulevaisuudessa mahdollisesti ilmenevät vahingot eivät mitenkään mahdu lapsen ajatteluun.

Se, että hovioikeus on ottanut tällaisen kysymyksen laajan pohdinnan kohteeksi, on osaltaan osoitus hovioikeuden tuomion virheellisyydestä.

Lapsia koskeva jakso päättyy sivulla 85:

*”Asiassa ei myöskään ole näytetty, että A:n vahingot olisivat johtuneet joitakin vuosia jatkuneesta tupakoinnista lapsena.”*

A:n vahingot johtuivat lähes 50 vuoden tupakoinnista. Alaikäisenä A poltti noin kymmenen vuotta, ikävuodet 10–20. Tänä aikana hänen elimistölleen aiheutui korjaamattomia vahinkoja. Ajallisesti 10 vuotta 50 vuodesta on 20 %, mutta A:n sairauksista lapsena polttaminen aiheutti enemmän, ehkä 25–30 %. Savukkeet alkavat vahingoittaa lasta heti, ja tyttöjä enemmän kuin poikia. Tämän kertoivat todistajina kaikki kantajan nimeämät rehelliset suomalaiset koululääketieteen asiantuntijat.

B:n tuomiossa lapsia koskeva jakso päättyy sivulla 85:

*”Asiassa ei myöskään ole näytetty, että B:n vahingot olisivat johtuneet joitakin vuosia jatkuneesta tupakoinnista lapsena.”*

B:n vahingot johtuivat 35 vuoden tupakoinnista. Alaikäisenä B poltti kahdeksan vuotta, ikävuodet 12 – 20. Tänä aikana hänen elimistölleen aiheutui korjaamattomia vahinkoja. Kuten keuhkotautiopin professori Pentti Tukiainen kertoi, alle 20-vuotiaana tapahtunut tupakointi on erityisen vaarallista, koska se estää lasten keuhkoja koskaan kehittymästä aikuisen tasolle. Tällä on ollut olennainen merkitys erityisesti B:n keuhkoahaumataudin (COPD) kehittämisessä. Ajallisesti 8 vuotta 35 vuodesta on 22 %, mutta B:n sairauksista lapsena polttaminen aiheutti enemmän, ehkä 25–30 %. Savuk-

keet alkavat vahingoittaa lasta heti, ja tyttöjä enemmän kuin poikia. Tämän kertoivat todistajina kaikki kantajan nimeämät suomalaiset lääketieteen asiantuntijat.

Hovioikeuden tuomio on näin ollen sekä A:n että B:n osalta väärä ja kohtuuton.

#### 3.10.5.4 Kysymys tupakoitsijan tietoisesta riskinotosta

Hovioikeus ei mainitse tuomiossaan käsitettä tietoinen riski. Hovioikeus käsittelee vain ”yleistä tietoa” kertomatta, millä perusteella tällainen ”tieto” kumoaa Amerin ja BAT Finlandin vahingonkorvausvelvollisuuden. Kysymys on nimenomaan kumoamisesta, sillä hovioikeudenkin mukaan Amer ja BAT Finland ovat olleet perillä savukkeiden tappavuudesta jo 1950-luvulla.

Kun hovioikeuden tuomio on näin ylimalkainen, on syytä toistaa juridisesti merkitsevän tietoisesta riskinoton perusteet, joita oikeudenkäynnissä käsiteltiin moneen kertaan. Tietoinen riskinotto edellyttää seuraavien kriteereiden täyttymistä:

1. Päätös vaaraan antautumisesta (tupakoinnista). Ks. Hans Saxén, Skadeståndsrätt, Åbo 1975, s. 112; Mika Hemmo, Vahingonkorvausoikeus, Porvoo 2005, s. 207; Thomas Wilhelmsson – Matti Rudanko, Tuotevastuu, Jyväskylä 2004, s. 238

Kantaja ei ole päättänyt aloittaa säännöllistä tupakointia tai jatkaa sitä 40–50 vuotta joka kerta sytyttäessään tupakan; tupakointi aloitetaan satunnaisina kokeiluina, jolloin ei päätetä tupakoinnin säännöllisyydestä eikä kestoajasta.

2. Etujen ja haittojen punninta. Saxén s. 113, 114

Kantaja ei ole harkitusti punninnut eri vaihtoehtoja aloittaessaan; aloittelijat eivät voi kaukonäköisesti ottaa huomioon vakavan taudin mahdollisuutta vuosikymmenien päästä.

3. Vapaaehtoisuus päätöksenteossa. Saxén s. 113; Wilhelmsson – Rudanko s. 241, 242

Kantajien päätöksenteon vapaaehtoisuutta ja toisin toimimisen mahdollisuutta on rajoittanut nikotiiniriippuvuus, valintatilanne on siis avoin vain aloitettaessa tupakointi; YTS:n osalta kantajilla ei ole ollut mahdollisuutta koko kanneaikana puhtaaseen ilmaan sisätiloissa, joissa on saanut polttaa, mm. työpaikoillaan.

4. Päätöskompetenssi. Saxén s. 120; Wilhelmsson – Rudanko s. 242, 243

Kantaja A aloitti tupakoinnin 10-vuotiaana ja B 12-vuotiaana. Näin nuori ihminen ei voi ottaa juridisesti sitovaa tietoisesta riskiä edes lievistä henkilövahingosta (KKO 2001:7), joten kantaja ei ole voinut antaa suostumustaan myöskään tupakoinnista johtuvaan kuolemanvaaraan.

5. Riittävät tiedot vaaran suuruudesta, suhteesta elämän muihin vaaroihin ja konkreettisuudesta. Hemmo s. 212, 216; Wilhelmsson – Rudanko s. 239

Kantajalla ei ole ollut kanneaikana riittäviä tietoja mainituista seikoista, koska hän on ollut siinä käsityksessä, että tupakointi on vain riskitekijä eikä aiheuta sairauksia; kantaja ei ole omakohtaisesti mieltänyt tupakointia vaaralliseksi (kuluttajilla on ollut käsitys, että tupakointi ei ole vaarallista terveelle ihmiselle tai vain liiallinen tupakointi on vaarallista, kevytsavukkeet ovat haitattomia...); kuluttaja on luullut tupakoinnin aiheuttamaa kuolemanvaaraa paljon oikeata alhaisemmaksi. Todistustaakka kuluttajien tarkoista tiedoista on ilman muuta kaikkia yksityiskoh- tia myöten tupakkayhtiöillä.

## 6. Amerin ja BAT Finlandin oikeus vedota tupakoitsijan menettelyyn.

Relevantit oikeussäännöt ovat seuraavat:

- Jos vahingon aiheuttaja on toiminut tahallisesti, aiheuttaja ei saa vedota vahinkoa kärsineen tietoiseen riskiin; Saxén s. 112, 126; Hemmo 208; Wilhelmsson – Rudanko s. 237 av. 68, 240 – 241;
- jos kyseessä on henkilövahinko, aiheuttaja ei yleensä saa vedota tietoiseen riskiin; Saxén s. 112, 127; Hemmo s. 209, 215;
- tietoiseen riskiin ei saa vedota yleensä, jos vahingon aiheuttaja on elinkeinonharjoittaja ja vahinkoa kärsinyt on kuluttaja; Wilhelmsson – Rudanko s. 237, 239;
- tietoinen riski ei poista korvausvastuuta täysin edes silloin, kun aiheuttaja saa siihen vedota; Saxén 112; Hemmo s. 216.

Tupakkayhtiöillä ei edellä olevien perusteiden vuoksi ole oikeutta vedota edukseen tupakoitsijan menettelyyn. Lisäksi on tässä tapauksessa otettava huomioon lisäriteeri, jota ei mainita vahingonkorvausoikeuden yleisesityksissä: tupakkayhtiöt eivät voi vedota kantajan tietoisuuteen, koska ne ovat säännönmukaisesti kiistäneet savukkeiden haitalliset ominaisuudet.

Hovioikeus on tuomiossaan täysin sivuuttanut näin keskeiset seikat. Tuomio on myös tämän johdosta virheellinen ja pahasti puutteellinen. Kantaja ei ole saanut vastausta esittämiinsä perusteluihin.

## 3.11 Tuotevastuulain mukainen vastuu

Hovioikeuden tuomiossa on sivuilla 85–87 luku 10 ”Tuotevastuulain mukainen vastuu”.

A poltti vuosina 1979–2001 Amerin valmistamia Belmont-savukkeita. Merkittävä osa tästä ajanjaksosta kuuluu 1.9.1991 voimaan tulleen tuotevastuulain (694/1990) soveltamisalaan. Tämä aika on sikäli merkittävä, että sen kuluessa A:n saama myrkkymäärä ylitti hänen elimistönsä sietokyvyn ja laukaisi keuhkosyövän syntymekanismin.

Hovioikeuden mukaan tuotevastuulaki ei sovellu Amerin menettelyyn eikä tämä yhtiö ole tuotevastuulaissa säädettyssä vastuussa savukkeiden aiheuttamista vahingoista.

B poltti vuosina 1990–2003 BAT Finlandin valmistamia Barclay Menthol -savukkeita. Pääosa tästä ajanjaksosta kuuluu 1.9.1991 voimaan tulleen tuotevastuulain (694/1990) soveltamisalaan. Tämä aika on sikäli merkittävä, että sen kuluessa B:n saama myrkkymäärä ylitti hänen elimistönsä sietokyvyn ja laukaisi keuhkosyövän syntymekanismin.

Hovioikeuden mukaan tuotevastuulaki ei sovellu BAT Finlandin menettelyyn eikä tämä yhtiö ole tuotevastuulaissa säädettyssä vastuussa savukkeiden aiheuttamista vahingoista.

Hovioikeuden ratkaisu on virheellinen.

### 3.11.1 Tuotevastuulain esitöiden sivuuttaminen

#### 3.11.1.1 Johdannoksi

Hovioikeus on ratkaisussaan sivuuttanut tuotevastuulain esityöt, vaikka kysymys on perusteellisesti valmistellusta uudehkosta laista ja vaikka viimeaikaisessa korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä juuri esitöille on annettu oikeuslähteenä keskeinen merkitys. Yleisellä tasolla oli kysymys oikeuskäytännön yhtenäisyydestä oikeuslähteiden arvioinnissa ja valinnassa.

A poltti vuosina 1979–2001 Amerin valmistamia Belmont-savukkeita. Merkittävä osa tästä ajanjaksosta kuuluu 1.9.1991 voimaan tulleen tuotevastuulain (694/1990) soveltamisalaan. B poltti vuosina 1990–2003 BAT Finlandin valmistamia Barclay Menthol -savukkeita. Pääosa tästä ajanjaksosta kuuluu 1.9.1991 voimaan tulleen tuotevastuulain (694/1990) soveltamisalaan.

Hovioikeus on tuomiossaan ratkaissut kysymyksen tuotevastuulain soveltuvuudesta savukkeisiin pelkästään säädöstekstin (tuotevastuulain 3 §:n) tulkinnalla. Kuitenkin tuotevastuulain soveltuvuutta tupakkaan oli käsitelty nimenomaisesti jo lain esitöissä.

Tuotevastuulain esitöinä olivat hallituksen esitys 119/1989 vp. ja eduskunnan II lakivaliokunnan mietintö 4/1990 / 1990 vp. Hallituksen esityksessä lähdettiin siitä, että tupakan aiheuttamat vahingot alkoholivahinkojen ohella jätettäisiin tuotevastuulain korvauspiirin ulkopuolelle. Eduskunta hyväksyi hallituksen esityksen alkoholin osalta, mutta ei tupakan. Lakivaliokunnan mietinnössä 29.5.1990 tupakka asetettiin yksiselitteisen selkeästi ankaran tuotevastuun piiriin.

Lakivaliokunnan mietintö on liitteenä 5:

A ja B pyysivät korkeimman oikeuden ennakkopäätöstä siitä, sovelletaanko tuotevastuulaissa säädettyä ankaraa vastuuta tupakkatuotteisiin. Sisältönsä puolesta ennakkopäätös olisi koskenut kahta seikkaa:

- Saako tuomioistuin soveltaessaan ensimmäistä kertaa uutta lainsäädäntöä sivuuttaa ilman kommentteja lain esityöt, jossa soveltamiskysymys on nimenomaisesti ratkaistu; ja
- saako tuomioistuin ratkaista soveltamiskysymyksen täysin päinvastoin, kuin se on esitöissä ratkaistu.

Tässä kohden on huomattava, että kysymys esitöiden merkityksestä koskee käytännössä yleensä hallituksen esitystä, mutta tällä kertaa on kyseessä vahvempi oikeuslähde, eduskunnan erityisvaliokunnan mietintö.

Ajateltaessa oikeuskäytännön yhtenäisyyttä voidaan todeta, että korkein oikeus käyttää ratkaisutoiminnassaan aivan yleisesti säännösten esitöitä, jos niissä on otettu kantaa tulkittavana olevaan kysymykseen. Uusien säännösten soveltamisesta tulisiikin täysin ennakoimatonta ja jopa mielivaltaista, jos asianosainen ei voisi luottaa siihen, että tuomioistuin tulee noudattamaan esitöissä ilmaistua ratkaisutapaa. Tämä koskee tuotevastuulakia, mutta se tietysti koskee kaikkia muitakin uusia lainsäätöksiä.

Korkein oikeus olisi voinut tässä arvioida myös purkuperustetta. Oli mahdollista katsoa, että hovioikeuden menettely täyttää OK 31. luvun 7 §:n 1. momentin 4)-kohdassa tarkoitetun ”ilmeisen väärän” lainsoveltamisen tunnusmerkit. Hovioikeushan siivutti esityöt ja ratkaisi asian päinvastoin kuin lakivaliokunnan mietinnössä on sanottu.

### 3.11.1.2 Hallituksen esitys ja lakivaliokunnan mietintö

Kysymys tupakkayhtiöiden vahingonkorvausvastuusta ratkaistiin eduskunnassa. Tuotevastuulain esitöinä olivat hallituksen esitys 119/1989 vp. ja eduskunnan II lakivaliokunnan mietintö 4/1990 vp. Sekä hallituksen esityksessä että lakivaliokunnan mietinnössä otettiin tupakkaa koskevaan tuotevastuuseen kantaa nimenomaisesti ja yksiselitteisesti.

Hallituksen esityksessä lähdettiin siitä, että tupakan aiheuttamat vahingot alkoholivahinkojen ohella jätettäisiin tuotevastuulain korvauspiirin ulkopuolelle. Esityksessä todetaan:

*”Niin ikään tupakan kohdalla voidaan lähteä siitä, että tuotetta käyttävän voidaan katsoa olevan tietoinen niistä yleisesti tunnetuista vaaroista, joita varmuudella tai suurella todennäköisyydellä liittyy tupakan käyttöön. Asettamalla korvausvelvollisuuden edellytykseksi sen, ettei tuote ole sitä liikkeelle laskettaessa niin turvallinen kuin kohtuudella on ollut aihetta odottaa, ei korvausvelvollisuutta tuotevastuulain nojalla synny tällaisten tunnettujen vaarojen aiheuttamista vahingoista. Mahdotonta sitä vastoin ei ole, että ehdotetun lain mukainen vastuu syntyy, jos esimerkiksi tupakkatuotteista aiheutuu tähän asti tuntemattomia vahinkoja.”*

Eduskunta hyväksyi hallituksen esityksen alkoholin osalta, mutta ei tupakan. Asiaa käsiteltiin eduskunnan talousvaliokunnassa ja toisessa lakivaliokunnassa. Valiokuntien istunnoissa tupakkateollisuuden edustajat vastustivat tuotevastuuta ja kiistivät tupakan kaikki terveyshaitat. Talousvaliokunnan puolettua tuotevastuulain ulottamista tupakkaan Tupakkatehtaiden Yhdistys ry antoi lakivaliokunnalle 27.4.1990 kirjallisen lausunnon, jossa vielä yritettiin torjua vastuu (kirjallinen todiste KTA 57). Lakivaliokunnan mietinnössä 29.5.1990 tupakka kuitenkin asetettiin yksiselitteisen selkeästi ankaran tuotevastuun piiriin; mietintö on paitsi selkeä, suorastaan jyrkkä.

Tupakkaa koskevan vastuun perusteluista voidaan mietinnöstä todeta seuraavat olennaiset seikat:

- tupakan valmistaja kiistää täysin tuotteidensa käytöstä aiheutuvat terveysriskit;
- tupakkatuotteet aiheuttavat varsin nopeasti voimakkaan riippuvuuden, jolloin lapsena tai nuorena aloitettua käyttöä on vaikea myöhemmin lopettaa;
- merkittävä tuotevastuulain kannalta on nimenomaan tuotteen valmistajan ja käyttäjän välinen suhde, jonka vuoksi ulkopuolisten, esimerkiksi lääkintöhallituksen, varoitukset eivät vapauta valmistajaa vastuusta.

Lakivaliokunnan mietintö on oikeuslähteenä yhtä sitova kuin varsinainen lakiteksti. Valiokunnassa harkittiin tupakan ottamista nimenomaisesti tuotevastuulain säädöstekstiin (siis ainoana nimeltä mainittuna tuotteena), mutta tätä ei katsottu teknisesti soveliaaksi. Eduskunnan juristit pitivät edellä kuvattua säätämistekniikkaa parempana; sääntelyn sitovuuden he varmistivat vielä erikseen professori Ilkka Saraviidalta ja professori Mikael Hideniltä.

Taistelu tuotevastuulaista käytiin keväällä 1990, ja tupakkateollisuus hävisi. Johan Puotila -niminen Suomen tupakkateollisuuden lakimies kirjoitti 8.6.1990 Philip Morrisin juristille eduskunnan toisen lakivaliokunnan mietinnöstä näin (kirjallinen todiste KTA 59):

*”The memorandum is in its worthing very clear: The Product Liability Law should be applied to tobacco products. This is not suggested to be specifically said in the law itself, but the memorandum of the Second Law Committee has the same effect, as it shows the intention of the legislator.”*

Puotila kertoi tilanteen aivan oikein. Toisen lakivaliokunnan mietintö on oikeuslähteenä yhtä sitova kuin varsinainen lakiteksti.

Amerin viestintäjohtaja Kati Nuortie puolestaan lähetti 12.6.1990 seitsemälle Philip Morrisin edustajalle ja neljälle Amer Oy:n johtoryhmän jäsenelle telefax-sanoman, jossa mainitaan kuusi ”huolenaihetta” (kirjallinen todiste KTA 60):

1. Tuhoaako uusi tupakkalaki koko liiketoiminnan?
2. Miten aiotte valmistautua tuotevastuukanteisiin, jotka perustuvat uuteen lakiin?
3. Aiotteko painaa oman terveysvaroituksen tupakkatuotteisiin?
4. Aiotteko varoittaa kuluttajia jollakin muulla tavalla?
5. Myönnättekö nyt, että tupakka aiheuttaa syöpää ja muita sairauksia?
6. Onko tällä kansainvälisiä vaikutuksia, erityisesti Yhdysvaltain tuotevastuuoikeudenkäynteihin?

Seuraavaksi voidaan viitata Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n työvaliokunnan pöytäkirjaan 7.3.1991, jossa lukee (kirjallinen todiste KTA 62):

*”Onko teollisuus valmis myöntämään tupakoinnin haitat, jos se tällä tavoin vapautuu tuotevastuusta.”*

*”E. Salo totesi, että varoitustekstit voidaan saattaa tunnetuiksi monin tavoin, jolloin teollisuuden toimesta tapahtuva varoittaminen rasiassa ei ole välttämätön eikä missään tapauksessa toivottava.”*

*”Todettiin, että juristit rakentavat näkemystä millä keinolla, lain tai asetuksen muutoksella, varoitusvelvollisuus hoidetaan. Muutamat viranomaiset pelkäävät, että tupakkateollisuudelle annetaan mahdollisuus ’liivahtaa’ vastuustaan uusien säännösten tukemana.”*

### 3.11.1.3 Käräjäoikeuden ja hovioikeuden ratkaisut

#### Käräjäoikeuden tuomio 10.10.2008

Käräjäoikeus ottaa tuotevastuulakiin kantaa tuomionsa sivuilla 75–77 . Käsiteltyään lain soveltuvuutta ja lain 3 §:ää käräjäoikeus selostaa sivun 76 puolivälissä hallituksen vuoden 1989 esitystä, jonka mukaan tupakka jää tuotevastuulain ulkopuolelle. Kun kantaja oli korostanut eduskunnan ratkaisun merkitystä, käräjäoikeus mainitsee myös lakivaliokunnan mietinnön. Käräjäoikeuden tuomion viimeistä edellisessä kappaleessa sivulla 77 lukee:

*”Tältä osin voidaan vielä todeta, että tuotevastuulakia koskevassa valiokuntamietinnössä on todettu tupakan aiheuttavan voimakkaan riippuvuuden.”*

Tässä on kaikki, mitä käräjäoikeus toteaa tuotevastuulain eduskuntakäsittelystä. Tuomioissa ei kerrota ollenkaan mietinnön pääsanomaa eli hallituksen esityksen kumoamista ja tupakan ottamista ankarana tuotevastuulain soveltamiseksi. Nikotiiniriippuvuuden, joka eduskunnan mukaan oli yksi tupakkayhtiöiden vastuuta puoltavista perusteista, käräjäoikeus mainitsee vastuusta vapauttavana seikkana.

Käräjäoikeus on soveltanut väärin oikeuslähdeoppia. Käräjäoikeus on tukenut hallituksen esitykseen ja sivuuttanut eduskunnan lakivaliokunnan ja täysistunnon. Hallituksen esitykset eivät sido eduskuntaa. Lait säätää eduskunta. Laki tulee valmiiksi, kun täysistunto hyväksyy sellaisenaan lakivaliokunnan mietinnön.

#### Hovioikeuden tuomio 31.5.2010

Hovioikeus on valinnut erilaisen ratkaisumenetelmän kuin käräjäoikeus: hovioikeus on sivuuttanut tuotevastuulain esityöt kokonaan.

Tuomion sivuilla 85–86 lukee:

*”A:n mukaan Amerin valmistamissa savukkeissa oli ollut tuotevastuulain 3 §:n mukainen turvallisuuspuute. Amer oli A:n mukaan vuoteen 2000 saakka salannut ja kiistänyt savukkeiden kaikki haitat ja terveysvaarat sekä jättänyt kertomatta kuluttajille kevytsavukkeisiin liittyvästä kompensatiosta. Lisäksi A:n mukaan muina seikkoina oli otettava huomioon se, että tupakointi aloitettiin yleensä lapsena ja että savukkeisiin sisältyvä nikotiini aiheutti tupakoitsijalle voimakkaan riippuvuuden.”*

Hovioikeus luettelee tässä pääasiassa samat perustelut kuin eduskunnan II lakivaliokunta. Tuomioissa on kuitenkin oikeuslähdeopillinen virhe. Hovioikeus mainitsee perustelut kantajan väitteinä eikä eduskunnan lakivaliokunnan kannanottona. Kantajan väitteillä ei tietenkään ole mitään merkitystä oikeuslähteinä.



Hovioikeuden menettely on täysin tietoista. Kantaja korosti valituksessaan hovioikeudelle 11.12.2008 erittäin selkeästi hallituksen esityksen ja lakivaliokunnan mietinnön sisältöä ja oikeudellista merkitystä (ks. A:n valituskirjelmän sivut 51–57). Lisäksi hovioikeus itse mainitsee lakivaliokunnan mietinnön nimenomaisesti kahdessa kohdassa tuomiotaan:

- tuomion sivulla 14 oikeudenkäyntikulujen yhteydessä ja
- tuomion sivuilla 76–77 varoitusmerkintöjä käsitellessään.

Lakivaliokunnan mietintö ei siten missään tapauksessa jäänyt hovioikeudelta huomaamatta, mutta hovioikeus sivuutti mietinnön juuri siinä, missä sitä nimenomaan olisi pitänyt käsitellä eli ratkaistaessa tuotevastuulain soveltamisalaa. Hovioikeuden tuomio on ilmeisen väärä.

### 3.11.2 Tuotevastuulain 3 §:n tulkinta

Sivuutettuaan lain esityöt hovioikeus on tehnyt ratkaisunsa säädöstekstin tulkinnalla. Hovioikeus päättyy tuotevastuulain 3 §:n nojalla siihen, ettei tuotevastuulaki sovellu savukevahinkoihin.

Hovioikeus toteaa tuomion sivulla 86:

*”Asiassa kirjallisina todisteina esitetyistä lehtiartikkeleista vuosilta 1991 – 2000 (esimerkiksi kirjalliset todisteet KTA 521, A 442, KTA 426, KTA 34 ja KTA 37) ilmeni, että kyseisinä vuosina Amerin kanta julkisuudessa oli ollut, että tupakointi oli muiden tekijöiden ohella terveyden riskitekijä ja että tupakoinnin riskitekijät olivat kaikkien tiedossa. Keski-Uusimaa – lehdessä vuonna 1993 julkaistun artikkelin (kirjallinen todiste KTA 528) otsikon mukaan Amer kuitenkin kiisti tupakan aiheuttavan syöpää ja itse tekstin mukaan Amer -yhtymä ei pitänyt selvitettyinä, että tupakka aiheuttaisi sairauksia. Artikkelissa todettiin lisäksi, että yhtymän mukaan tupakka saattoi olla tai saattoi olla olematta syy-yhteydessä erilaisiin sairauksiin kuten keuhkosyöpään tai sydäntauteihin. Amerin vuosikertomuksissa vuosilta 1991 – 1997 (kirjalliset todisteet A 1 – 2 ja A 395 / KTA 757) on todettu tupakoinnin olevan terveydellinen riskitekijä tietyille sairauksille kuten keuhkosyövälle. Amerin vuosikertomuksissa vuosilta 1998 – 2000 (kirjalliset todisteet A 396 – 398 ja KTA 36) on todettu tupakoinnilla olevan syy-yhteydellinen merkitys tiettyjen sairauksien kuten keuhkosyövän ja keuhkonlaajentuman kehittymiselle.”*

Hovioikeus jatkaa tuomion sivuilla 86 – 87:

*”Hovioikeus toteaa, ettei asiassa esitetty näyttö osoittanut Amerin antaneen markkinoinnissaan tuotevastuulain voimaantulon jälkeen sellaista ristiriitaista informaatiota terveysvaaroista, jonka perusteella kuluttajilla olisi ollut aiheetta odottaa savukkeiden olevan vaarattomia terveydelle. Se, että Amer ei ole julkisuudessa yksiselitteisesti todennut, että tupakointi aiheuttaa sairauksia, ei hovioikeuden näkemyksen mukaan osoittanut syy-yhteyden salaamista tai kiistämistä.”*

Kantaja on esittänyt massiivisen näytön tupakkayhtiöiden jatkuvasta harhauttamisesta ja valehtelusta vielä 1990- ja 2000-luvuilta, mutta hovioikeus antaa yhtiöille puhtaat paperit. Harhautuskeinoina Amer ja BAT Finland ovat käyttäneet ensinnäkin savukkeiden rinnastamista vaarattomiin tai vain vähäisesti vaarallisiin tuotteisiin eli kätkemistä elämän muiden vaaratekijöiden joukkoon. Näillä rinnastuksilla tupakkayhtiöt ovat alentaneet savukkeiden riskiluokan noltaan tai ainakin murto-osaan todellisesta riskistä. Esimerkiksi kantajan todisteissa toistuva maito on ihmiselle täysin haitaton tuote ja voi on haitallista vain liiallisesti käytettynä. Missään tapauksessa voi ei haitallisuudessaan ole lähelläkään savukkeiden luokkaa. Näillä vuosikymmeniä jatkuneilla harhautuksilla tupakkayhtiöt ovat kyenneet salaamaan sen, että savuke on ainutlaatuisen vaarallinen tappava ja vammauttava tuote.

Toisena harhautus- ja valehtelukeinona Amer ja BAT Finland ovat käyttäneet lääketieteen kiistämistä. Kantaja on esittänyt edellä hovioikeuden mainitsemien todisteiden lisäksi lukuisia todisteita, joissa Amer ja BAT Finland vielä 1990-luvulla väittävät muun muassa:

- Tupakka ei aiheuta syöpää.
- Ei ole selvitetty, että tupakka aiheuttaa ylipäättään sairauksia.
- Tupakka saattaa olla tai saattaa olla olematta syy-yhteydessä syöpään ja sydänsairauksiin jne.

Edelleen BAT Finlandin viestintäjohtaja sanoi vuonna 1997 (KTA 45):

*”Me luotamme hyvin pitkälle lääketieteeseen, eikä se ole pystynyt vielä osoittamaan sitä, että tupakointi on terveydelle vaarallista.”*

Kun tupakkayhtiöt ovat näin viestineet 1990-luvulla, kyseessä on ilmiselvä valhe. Lääketieteessä on osoitettu viimeistään vuonna 1950, että tupakointi on terveydelle vaarallista eikä pelkästään vaarallista, vaan hengenvaarallista. Lääketieteessä vuosina 1947–1950 suoritettut tutkimukset todistivat, että savuke on tappava tuote. Vuodesta 1950 vuoteen 2011 mennessä savukkeet ovat Suomessa tappaneet arviolta yli 250 000 ihmistä ja näistä valtaosan nimenomaan Amerin ja BAT Finlandin savukkeet.

Hovioikeuden mukaan tällainen valehtelu ei aiheuta tuotevastuulain mukaista korvausvelvollisuutta. Hovioikeuden tulkinta antaa näin muodoin Amerille ja BAT Finlandille käyttökelpoisen menettelyohjeen. Yhtiöillä on oikeus ilmoittaa julkisissa tiedotusvälineissä, ettei lääketiede ole todistanut savuketta terveydelle vaaralliseksi tuotteeksi.

Hovioikeuden tuomion luku 10 päättyy sivulla 87 näin:

*”Näillä ja muutoin käräjäoikeuden tuomion sivuilta 75 - 77 ilmenevillä perusteilla hovioikeus katsoo käräjäoikeuden tavoin asiassa jääneen näyttämättä, että Amerin valmistamissa savukkeissa olisi ollut tuotevastuulain tarkoittama turvallisuuspuute.”*

Hovioikeus on tuotevastuulain tulkinnassa

- sivuuttanut eduskunnan kannan, joka on oikeuslähdeopillisesti sitova,
- hyväksynyt täysin valheellisen aktiivisen markkinoinnin ja
- hyväksynyt terveyshaittojen salaamisen kuluttajilta.

Jos lakia tulkitaan näin, Amer ja BAT Finland (ja muutkin tuotteiden liikkeellelaskijat) voivat tehdä aivan mitä hyvänsä joutumatta tuotevastuulaisissa säädettyyn korvausvastuuseen.

Kantajat pyysivät, että korkein oikeus kumoaisi hovioikeuden virheellisen ratkaisun.

## 3.12 Oikeudenkäyntikulut

Oikeudenkäymiskaaren 21. luvun 8a §:n mukaan,

*”jos asia on ollut oikeudellisesti niin epäselvä, että hävinneellä asianosaisella on ollut perusteltu syy oikeudenkäyntiin, tuomioistuim voi määrätä, että asianosaiset osaksi tai kokonaan vastaavat itse oikeudenkäyntikuluista”.*

Käräjäoikeus ja hovioikeus velvoittivat kantajat korvaamaan Amerin ja BAT Finlandin oikeudenkäyntikulut täysimääräisesti vastaajayhtiöiden vaatimusten mukaan. Käräjäoikeus teki seuraavan ratkaisun:

*”Käsiteltävänä oleva asia ei ole ollut oikeudellisilta kysymyksiltä oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8a §:n tarkoittamalla tavalla niin epäselvä, että kantajalla olisi ollut perusteltu syy oikeudenkäyntiin huomioon ottaen ratkaisussa KKO 2001:58 esillä olleiden kysymysten huomattava samankaltaisuus. Käytännössä tässä oikeudenkäynnissä on avattu uudelleen kaikki tuon oikeudenkäynnin kohteena olleet kysymykset.”*

Käräjäoikeuden ratkaisu oli selvästi väärä. Valituksessaan hovioikeudelle kantajat totesivat tästä seuraavan (hovioikeuden tuomion sivu 15):

*”Ratkaisussa KKO 2001:58 ei ollut käsitelty nikotiiniriippuvuutta, nikotiinimaniipulaatiota tai tuotevastuulain mukaista ankaraa vastuuta, kevytsavukkeita, savukkeiden markkinointia ja myyntiä alaikäisille, ympäristön tupakansavua, tietoista riskinottoa 10 - 12 -vuotiaana tai myrkyllisten lisäaineiden käyttöä savukkeissa. Nyt kysymyksessä olevassa asiassa esitetty todistelu on suurelta osin eri kuin aikaisemmassa oikeudenkäynnissä. Ottaen huomioon myös eduskunnan toisen lakivaliokunnan mietinnön toteamuksen (lakivaliokunnan mietintö n:o 4, 1990 vp) savukkeiden liikkeelle laskijoiden vahingonkorvausvastuun perustavista seikoista on kanteen nostamiselle ollut perusteltu syy.”*

Hovioikeudessa Amer ja BAT Finland vastustivat kuluvaatimustensa hylkäämistä yhä sen nojalla, että kevytsavukejutun kanteet ja KKO:n tuomio 2001:58 olivat identtiset (hovioikeuden tuomion sivut 24 ja 29). Hovioikeus ratkaisi kulukysymyksen näin (sivu 87):

*”Asiassa ei ole tullut esille sellaisia seikkoja, jotka puoltaisivat oikeudenkäyntikulujen alentamista vaadituista määristä ottaen huomioon oikeudenkäyntiin johtaneet seikat, asianosaisten aseman, vastaajille hovioikeudessa tosiasiaa aiheutuneiden tarpeellisten oikeudenkäyntikulujen määrän sekä asian merkityksen kokonaisuutena arvioiden.”*

Hovioikeus ei näyttänyt olleen käräjäoikeuden ja vastaajayhtiöiden kanssa samaa mieltä siitä, että kaikki kantajien kanneperusteet oli jo tyhjentävästi ratkaistu KKO:n ennakkopäätöksessä 2001:58. Hovioikeus ei mainitse tuomiossaan mitään lainkohtaa, vaikka sellainen maininta ja erityisesti kannanotto OK 21 luvun 8a §:ään olisi kuulunut asiaan. Kantajat nimittäin olivat kanteen hylkäämisen varalta nimenomaisesti vaatineet, että Amer ja BAT Finland tuomitaan pitämään oikeudenkäyntikulut kokonaan tai osaksi vahinkonaan, koska ”asiassa on joka tapauksessa ollut kysymys oikeudellisesti epäselvästä kysymyksestä ja kantajalla on ollut perusteltu syy oikeudenkäyntiin”. Vahvana lähtökohtana oli erityisesti eduskunnan II lakivaliokunnan mietintö n:o 4/1990 vp.

Oikeudenkäymiskaaren 21. luvun 8a §:n pohjana on hallituksen esitys 107/1998. Säännöksen perusteluissa todetaan (HE 107/1998 s. 23):

*”Oikeudellisesta epäselvyydestä olisi kysymys esimerkiksi silloin, kun kirjoitettussa laissa on aukko, ennakkoratkaisua ei ole eikä ole selvää, kuinka riitaan liittyvä oikeuskysymys tulisi ratkaista. Samoin on asianlaita, jos laki on tulkinnanvarainen eikä lain esitöistäkään riittävän selvästi käy ilmi lainsäätäjän tarkoitus.”*

Oikeudenkäymiskaaren 21. luvun 8a §:ää säädettäessä ja myös sovellettaessa (KKO 2002:89) on katsottu, ettei asianosaisen tarvitse kantaa kuluriskiä, jos asia esimerkiksi lain esitöiden nojalla on ollut epäselvä. Oikeudellinen epäselvyys on riittänyt OK 21. luvun 8a §:n soveltamiseen. Tässä tapauksessa tuotevastuulain esityöt (HE 119/1989 ja II LaVM n:o 4/1990 vp.) eivät kuitenkaan ole epäselvät, vaan kysymys tuotevastuulain soveltamisesta tupakkatuotteisiin on niissä ratkaistu nimenomaisesti.

OK 21 luvun 8a §:ää tulkittaessa olisi esitöiden ohella otettava lukuun selkeiden lainsäännösten merkitys. Kanne on perustunut selvään lainsäännökseen muun muassa tupakkalain 7a §:n osalta (498/2002), jossa kevyt-nimikkeistö kiellettiin nimenomaan harhaanjohtavuutensa takia. Tupakkalain 7a §:ää tulkittaessa on selvää, että kevytmarkkinointi on ennen lainsäätäjän kieltoa ollut moitittavaa ja korvausvastuun kannalta tuottamuksellista. Kantajat eivät ole voineet oikeudenkäyntiä valmisteltaessa ennakoida hovioikeuden ratkaisua (tuomion sivu 73), jonka mukaan Amerin ja BAT Finlandin menettely kevytsavukkeiden markkinoinnissa ei ole ollut moitittavaa.

Selkeän lainsäännöksen vastainen on myös hovioikeuden tuomion sivulla 73 oleva ratkaisu, jonka mukaan tupakkalain 7. luvun 23 § syrjäyttää kuluttajansuojalain 2. luvun 1 §:n 2. momentin säännöksen varoitusvelvollisuudesta ja estää tuotteen valmistajan varoitukset mainostuskiellon vastaisina. Tätäkään tulkintaa ei voitu arvata kannetta valmisteltaessa.

Kantajat hakivat korkeimmalta oikeudelta valituslupaa siitä, voiko asianosainen joutua 100 %:n kuluvastuuseen tilanteessa, jossa oikeuskysymykseen on otettu selkeä kanta lain esitöissä. Ennakkopäätöksellä olisi ollut suuri käytännön merkitys, sillä oikeudenkäynnin valmisteluun huolellisesti paneutuvat juristit tarkastavat aina, onko lain esitöissä otettu kantaa syntyneeseen riitakysymykseen. Mikäli tuomioistuimien saa ratkaista asian esitöistä piittaamatta ja jopa täysin päinvastoin esitöiden kantaa, kansalaiset eivät voi vähääkään luottaa oikeusvarmuuteen ja oikeudenkäyntien ennakoitavuuteen.

Kantajat pyysivät, että korkein oikeus kumoaa hovioikeuden kuluratkaisun ja vapauttaa heidät korvausvelvollisuudesta riippumatta pääasian lopputuloksesta. Kantajat pyysivät erityisesti, että korkein oikeus ottaa nimenomaisesti kantaa siihen, missä määrin OK 21. luvun 8a. ja 8b §:n soveltuvat tähän oikeudenkäyntiin.

## 3.13 Eräiden tupakkayhtiöiden sisäisten asiakirjojen hylkääminen kirjallisina todisteina

### 3.13.1 Johdannoksi

Kantajat olivat nimenneet kirjallisiksi todisteiksi 13 tupakkayhtiöiden sisäistä asiakirjaa (KTA 55 ja 540 sekä KTB 20, 27, 53, 347, 352, 375, 389, 391, 394, 457 ja 459), jotka ovat muiden yhtiöiden kuin Amerin tai BAT Finlandin lakimiesten laatimia (Philip Morrisin ja BAT-konsernin asiakirjoja). Käräjäoikeus jätti päätöksellään 21.1.2008 ottamatta vastaan nämä todisteet, koska ne olivat joko ”asianajotehtävän hoitamiseen laadittuja” tai ”joko asianajajan tai yhtiön omien lakimiesten laatimia asianajoon vireillä olevassa tai uhkaavassa riitaisuudessa tai uhkaavan riitaisuuden välttämiseksi laadittuja kirjoituksia, jotka eivät luottamuksellisen luonteensa vuoksi sovellu todisteeksi”. Hovioikeus pöytäkirjasi ratkaisun 17.6.2009.

Amer oli vedonnut A:n valitukseen Helsingin hovioikeudelle antamassaan vastauksessa 27.3.2009 (s. 97) erityisesti siihen, että asiakirjat KTA 540 sekä KTB 20, 53 ja 389 oli merkitty Yhdysvalloissa Philip Morrisin toimesta ”Philip Morris Consolidated Privilege Log” -tietokantaan. Amer ei edes väittänyt hovioikeudelle suoraan, että tuo lokimerkintä olisi ollut sellaisenaan riittävä osoitus siitä, että asiakirjat olisivat myös Suomessa noudatettavan oikeudenkäymiskaaren 27 luvun 13 §:n 4. kohdan tarkoittamalla tavalla salassa pidettäviä ja että niitä ei tästä syystä olisi voitu hyväksyä kirjallisiksi todisteiksi. Amer kuitenkin viittasi siihen, että asiaa aiemmin tarkastellut käräjäoikeus oli valmistelun yhteydessä 17.–21.1.2008 antamansa päätöksen sivulla 6 Amerin mukaan todennut, että ”asiakirjat olivat sisältönsä puolesta asianajotehtävän hoitamisessa laadittuja ja että tätä koskeva arviointi oli tehty jo Amerikan Yhdysvalloissa toteutamalla asiakirjat luottamuksellisiin tietoihin kuuluvaksi”. Kantajat A ja B olivat tuon Yhdysvalloissa tehdyn tulkinnan merkityksestä eri mieltä, mutta heidän vaatimuksensa hylättiin myös hovioikeudessa. Se, mitä kantajat A ja B olivat oikeudenkäynnissä kirjallisissa lausumisissaan edellä mainituistakin todisteista käsityksensä perusteiksi esittäneet, on sinänsä julkista. Koska edellä mainittuja kantajien nimeämiä asiakirjoja ei kuitenkaan hyväksytty jutussa kirjallisiksi todisteiksi, ne eivät ole asiakirjoina tulleet jutun oikeudenkäyntimateriaaliksi ja siten julkisiksi oikeudenkäynnin julkisuudesta annetun lain perusteella. Asiakirjat ovat kuitenkin olleet saatavissa julkisista asiakirjatietopankeista asiakirjakohtaisen Bates-numerosarjan perusteella.

Kysymyksessä olevissa 13:ssa tupakkateollisuuden sisäisessä asiakirjassa käsiteltiin kaikkia niitä oikeuskysymyksiä, jotka olivat relevantteja esillä olleen kevytsavukejutun ratkaisemisen kannalta. Asiakirjoista käy ilmi, että tupakkayhtiöt ovat kaiken aikaa

ymmärtäneet omissa sisäisissä arvioissaan tuotevastuun henkilörelaatiot oikein päin, toisin sanoen sen, että yhtiöt eivät voi savukkeiden terveysvaarat kiistäessään itse vedota tuotevastuusta vapautuakseen terveysviranomaisten varoituksiin. Lisäksi asiakirjat osoittavat, että yhtiöt ovat ymmärtäneet harjoittamansa kevytsavukeharhautuksen, lapsille markkinoinnin ja nikotiinimanipulaation aiheuttavan niille vahingonkorvausvastuun. Yhtiöiden käsityksen mukaan kuluttajat eivät ota vahingonkorvausvastuusta vapauttavaa tietoista riskiä valitessaan kevytsavukkeet tavallisten savukkeiden sijasta. Tietoinen riskinotto rajoittuu vain tavallisiin savukkeisiin. Yhtiöt olivat asiakirjojen mukaan myös katsoneet, ettei nikotiiniriippuvainen tupakoitsija – lapsena aloittaneesta tupakoitsijasta puhumattakaan – voi edes teoriassa ottaa tupakkayhtiöt vahingonkorvausvastuusta vapauttavaa tietoista riskiä. Tietoiseen riskinottoon ei yhtiöiden mukaan voi ylipäänsä vedota, jos yhtiöt itse kiistävät savukkeiden aiheuttavan sairauksia.

Puheena olevien sisäisten asiakirjojen hyväksyminen nyt käsillä olleen kevytsavukejutun kirjalliseksi todisteiksi olisi siten mahdollistanut tilanteen, jossa kanteet hylkäävää tuomiota olisi jouduttu perustelemaan oikeudellisilla seikoilla, joita vastaajina olleet tupakkayhtiöt (BAT Finland Oy/BAT Co ja Amer/Philip Morris) ovat jutun kirjallisten todisteiden mukaan itse pitäneet kanteiden hyväksymistä puoltavina.

### 3.13.2 Käräjä- ja hovioikeuden päätösten arviointi

Kantajat katsoivat, että käräjäoikeuden ja hovioikeuden päätökset olla ottamatta puheena olevia asiakirjoja kirjallisiksi todisteiksi olivat oikeudellisesti vääriä.

Kantajat hakivat korkeimmalta oikeudelta valituslupaa siitä, voiko OK 17:23.1:n 4)-kohtaan perustuvan vaatimuksen asiakirjojen hylkäämisestä esittää myös sellainen yhtiö, jonka asiakirjasta ei ole lainkaan kysymys. Perustellusti voitiin kysyä, onko todella niin, että Amerilla ja BAT Finlandilla on oikeus estää kantajaa käyttämästä todisteena kahden muun yhtiön – Philip Morrisin ja BATCO:n – asiakirjoja? Nämä asiakirjat eivät ole milloinkaan olleet Amerin ja BAT Finlandin hallussa, eivätkä Amer ja BAT Finland ole uskoneet niitä kenellekään oikeudenkäyntiasiamiehelle. Kantajat olivat saaneet asiakirjat suoraan julkisista tietopankeista, joita pidetään Yhdysvalloissa. Kantajat hakivat valituslupaa myös siitä, ulottuuko OK 17:23.1:n 4)-kohdan kielto ylipäänsä sellaisiin asiakirjoihin, jotka ovat yrityksen sisäisten lakimiesten laatimia.

OK 17:23.1:n 4)-kohta merkitsee poikkeusta asianosaisen perusoikeudellisesta oikeudesta esittää näyttöä asiassaan. Lisäksi se rikkoo prosessioikeuden keskeistä tavoitetta aineellisen totuuden selvittämiseen. Tästä syystä oli tärkeätä saada korkeimman oikeuden ennakkopäätös siitä, miten laajaksi OK 17:23.1:n 4)-kohta voidaan tulkita.

Kantajat perustelivat näkemystään ensinnäkin Amerin ja BAT Finlandin asialegitimaation puuttumisella. Mitkään asiakirjoista (KTA 55 ja 540, KTB 20, 27, 53, 347, 352, 375, 389, 391, 394, 457 ja 459) eivät ole Amerin tai BAT Finlandin asiakirjoja. Amerilla tai BAT Finlandilla ei siten ollut niiden osalta OK 17:23.1 4)-kohdassa tarkoitettua, asianajosalaisuuteen perustuvan oikeussuojan tarvetta. Tämän johdosta yhtiöiden vaatimukset asiakirjojen hylkäämisestä kirjallisina todisteina olisi tullut jättää tut-

kimatta. Käräjäoikeuden ja hovioikeuden päätökset 28.1.2008 ja 17.6.2009 olisi siten tullut poistaa ja asiakirjat hyväksyä kirjallisiksi todisteiksi.

Toiseksi voitiin kyseenalaistaa se, kuuluivatko puheena olevat asiakirjat ylipäänsäkään asianajosalaisuuden piiriin. Käräjä- ja hovioikeuden hylkäämistä asiakirjoista KTB 53, 352, 347, 389, 391, 394 ja 459 ovat Philip Morris -konserniin kuuluvien yhtiöiden tai BAT-konsernin muiden yhtiöiden kuin BAT Finlandin päälakimiesten tai muiden yhtiöiden sisäisten lakimiesten laatimia. Ne eivät siten edes teoriassa voi kuulua asianajosalaisuuden piiriin. Käräjä- ja hovioikeuden päätökset olivat siten virheellisiä.

Ainoastaan asiakirjat KTA 55 ja 540 sekä KTB 20, 27, 375 ja 457 ovat tupakkateollisuuden käyttämän asianajotoimiston laatimia. Perehtymällä asiakirjoihin voi kuitenkin heti havaita, etteivät ne sisällä mitään sellaista tietoa, joka olisi OK 17:23.1,4:ssä tarkoitettu tavoin esteenä niiden käyttämiselle kirjallisina todisteina. Ainakaan ne asiakirjoista ilmi käyvät seikat, joihin kantajat olivat todisteena vedonneet, eivät kuulu asianajosalaisuuden piiriin. Käräjäoikeuden ja hovioikeuden päätös olla hyväksymättä asiakirjoja (KTA 55 ja 540, KTB 20, 27, 53, 347, 352, 375, 389, 391, 394, 457 ja 459) kirjallisiksi todisteiksi olivat siten kokonaisuudessaan selkeästi virheellisiä.

## 4 Professori Pertti Haapalan tutkimushanke ”Yleinen tietoisuus tupakan terveysvaikutuksista Suomessa 1950-luvulta alkaen”

### 4.1 Haapalan raportin ja todistuksen merkitys kevytsavukeoikeudenkäynnissä

Amerin ja BAT Finlandin keskeinen teema kevytsavukeoikeudenkäynnissä oli osoittaa, että väestössä on tiedetty kanteen kohteena olevana ajanjaksona 1952–2010 riittävästi savukkeiden sairauksia aiheuttavista ominaisuuksista. Tätä tarkoitusta varten tupakkayhtiöt tilasivat ”lausunnoksi” otsikoidun tutkimusraportin Suomen historian professori Pertti Haapalalta, joka toimi tuohon aikaan Tampereen yliopiston historiatieteiden laitoksen johtajana sekä Suomen Akatemian kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen toimikunnan puheenjohtajana. Haapalan raportti on jätetty oikeudelle Amerin kirjallisena todisteena A138.

Sekä käräjä- että hovioikeus katsoivat Haapalan raportin perusteella, että väestössä oli tiedetty kanteessa tarkoitettuna aikana vuosina 1952–2010 niin paljon savukkeiden sairauksia aiheuttavista ominaisuuksista, ettei tupakkayhtiöillä ollut velvollisuutta varoittaa kuluttajia. Oikeuksien ratkaisuun ei vaikuttanut, että Haapala ei ollut lainkaan tutkinut alle 13-vuotiaiden tietoisuutta savukkeiden terveysvaaroista eikä kysymystä siitä, mitä väestö tiesi kevytsavukkeiden vaarallisuudesta. Oikeuksien ratkaisuun ei vaikuttanut myöskään se, että kun tuotevastuussa relevanttia on savukkeiden valmistajien ja kuluttajien välinen informaation suhde, tuotevastuusta vapauttaa merkitystä ei voida antaa terveysviranomaisten jakamalle varoitusinformaatiolle, savukerasioissa 1.3.1978 alkaen merkityistä varoituksista puhumattakaan (II LaVM 4/1990 s. 2).

Haapalan tutkimusta on aiemmin arvioitu Tieteessä tapahtuu lehden numerossa 1/2011 s. 29–34 (Hiilamo 2011). Haapalan raportin on todettu olevan jäljitelmä tupakkayhtiöiden yhdysvaltalaisissa oikeudenkäynneissä esittämistä historioitsijoiden lausunnoista. Raportti on identtinen ja yhtä ongelmallinen niin metodien, aineiston valinnan, käsitteiden käyttämisen kuin johtopäätöstenkin osalta. Kuten Heikki Hiilamo on todennut, ainoa tieto Haapalan tutkimushankkeesta on saatavissa siitä, mitä Haapala siitä kertoi Helsingin käräjäoikeudessa ja Helsingin hovioikeudessa (Hiilamo 2011, 31).

Koska Haapalan raportti on muodostanut ratkaisevan näytön, jonka perusteella kevytsavukekanteet hylättiin, nyt käsillä olevassa yhteenvetoteoksessa on paikallaan tuoda esille, mitä tietoa Haapala tutkimuksestaan antoi käräjä- ja hovioikeudessa.



## 4.2 Hankkeen salaaminen ja rahoittaminen

Haapalan mukaan tutkimushankkeeseen osallistuivat post doc -tutkijat Marjaana Niemi ja Pekka Kaarninen sekä filosofian maisterit Mikko Korhonen, Vesa Vartiainen ja Jouni Huhtanen. Tampereen yliopiston historiatieteiden laitos, jonka johtajana Haapala oli, laskutti hankkeesta 165 000 euroa.

Haapala arveli tilaajina olleiden asianajotoimistojen halunneen tutkimuksen salaiseksi, mutta ei kuitenkaan pystynyt kertomaan mitään syytä salaiseksi julistamiselle. Vaikka Haapala oli historiatieteiden laitoksen johtaja ja tutkimushankkeen johtaja, hän väitti, ettei hänellä ollut tietoa hankkeen salaamiseen liittyen, koska sopimuksen tekivät Tampereen yliopisto ja asianajotoimistot Castren & Snellman Oy ja Merilampi, Marttila & Laitasalo Oy.

Haapalan mukaan tutkimuksesta ei ollut tarkoituskaan tehdä mitään julkaisua tai raporttia. Haapala raportoi tilaajina oleville asianajotoimistoille säännöllisesti hankkeen etenemisestä. Kokouksia järjestettiin säännöllisesti, raportointia oli kuukausittain. Haapala esitti asianajotoimistoille lukuisia suullisia raportteja ja kirjallisia luonnostelmia. Hänen kanssaan keskusteltiin myös vireillä olevan oikeusjutun aikataulusta ja siitä, että hän voisi vielä täydentää tutkimusaineistoa. Haapala kertoi, että hänen tutkimusryhmänsä sisällä oli lukuisia neuvotteluja viiden henkilön keräämästä aineistosta, mutta vain Haapala yksin kommunikoi hankkeesta asianajajien kanssa. Haapala kertoi, että aineiston rajaus- ja keräystavoista keskusteltiin ja oltiin yhtä mieltä asianajajien kanssa.

Aineisto valmistui pääosin syksyllä 2006, jolloin Haapala kertoi vieneensä sen asianajotoimistoille. Vasta tämän jälkeen Haapalan kanssa tehtiin erillinen sopimus tutkimusraportin kirjoittamisesta. Haapalalle maksettiin 36-sivuisen, 21.3.2007 päivätyn raportin (A138) kirjoittamisesta henkilökohtainen palkkio 61 000 euroa.

## 4.3 Haapalan tutkimusaineiston kerääminen

Tupakkateollisuudella on ollut myös Suomessa aktiivinen lehdistöseuranta, jonka perusteella se on kerännyt kaiken tupakka- ja terveysaiheisen viestinnän. Tuo aineisto on ollut Amerin ja BAT Finlandin asianajotoimistojen käytettävissä, ja sitä käytettiin jo kevytsavukeoikeudenkäyntiä edeltäneessä Aho-oikeudenkäynnissä.

Haapalan raportin mukaan ”tutkimustyö aloitettiin 1.4.2006 ja aineisto valmistui pääosin elokuun lopussa 2006. Sen jälkeen aineistoa täydennettiin vuoden 2006 loppuun asti”. Hovioikeudessa käytiin Haapalaa kuultaessa seuraava keskustelu siitä, miten kaiken sen aineiston, johon Haapala on ilmoittanut johtopäätöksensä perustuvan, kerääminen itsenäisenä tutkimustyönä on ollut ylipäänsä mahdollista ilmoitetun viiden kuukauden aikana.

ELLONEN: Todistaja Haapala, te vahvistitte tämän raporttinne täällä jo aikaisemmin. Raportissa on todettu kuinka lähdeaineisto on kerätty ja milloin se on kerätty

ja että se on käyty läpi systemaattisesti. Kysyisin tästä lehtiaineistosta jonka ilmoitatte kerätyn tällä tietyllä ajalla systemaattisesti. Helsingin-Sanomien 55:n vuoden ajalta, Huvudstadsbladet 27:n vuoden ajalta ja Suomen-Kuvalehti 27:n vuoden ajalta, niin kysymys tulee juuri. Sen verran taustaksi että voisitte kontrolloida kysymystä. 31.000 lehteä, 5 kerääjää, minä päädyn siihen että se on 10 minuuttia per lehti hyvinkin tehokkaasti tehtynä. Onko tämä suurin piirtein se ajankäyttö joka tässä on ollut?

HAAPALA: Me emme ole tällä tavalla laskeneet, mutta tähän meni muistaakseni 2,5–3 miestyövuotta että siitä voi laskea sitten minuutteja.

ELLONEN: Viitataan tähän teidän raportissanne ilmoittamaan keräysaikaan ja nyt käräjäoikeudessa täällä vahvistamaanne siihen keräysryhmään, viiteen henkilöön. Kysyisin, tämä lehtiaineisto, siinäähän puhuttiin nyt kysymyksessäni vain Helsingin-Sanomista, Huvudstadsbladet, Suomen-Kuvalehdestä. Siihen sitten kuului jonkin verran Aamulehteä, Uutta-Suomea, en kysy niistä. Sen lisäksi tämä ryhmä on tänä aikana ilmoittamanne mukaan kerännyt tämän viranomaisaineiston vuoteen 1976 asti ja 87:n vuoden ajalta lääkintöhallituksen, kouluhallituksen, ministeriön antamat ohjeet ja määräykset, lait, niiden valmisteluaineistot, valtionpäiväasiakirjat. Äsken mainittu aineisto. Onko tämä sama ryhmä samaan aikaan kerännyt myös tämän materiaalin?

HAAPALA: Kyllä.

ELLONEN: Sitten edelleen suomalaiset lääketieteelliset julkaisut ilmoitettiin myös kerätyksi tänä aikana tällä ryhmällä vuosilta 1950–1975, 26 vuotta, lasketaan vuosi -50 ja -75 mukaan siihen. Ja täällä on lueteltu Duodecim, Suomen Lääkärilehti, Kätilö-lehti, Sosiaalilääketieteen Aikakauslehti, Sotilaslääketieteen Aikakauslehti, lisäksi yksittäisiä artikkeleita varhaisemmalta ajalta ja muista lääketieteellisistä julkaisuista. Niin onko edelleen sama ryhmä tässä ajassa kerännyt myös tämän materiaalin?

PUHEENJOHTAJA: Kerroitte aikaisemmin siitä työtuntimäärästä, että 2–3 miestyövuotta. Osaatteko sanoa sitä yhtään tarkemmin?

HAAPALA: Se pitäis laskea, no oikeastaan jos ???

PUHEENJOHTAJA: ??? 1 600 tuntia?

HAAPALA: 3,6 työvuotta plus mun työni päälle, niin tekee varmasti 4 vuotta sitten yhteensä.

ELLONEN: Osallistuitteko te tämän aineiston keräämiseen?

HAAPALA: En siis tähän arkistokeräämiseen, mutta...

ELLONEN: Olisin kysynyt tästä aineiston keräämisestä nyt ensin. No puheenjohtaja, en halua keskeyttää puheenjohtajan kysymystä.

PUHEENJOHTAJA: Ei se ollut enää kesken se. Hän yksilöi että noin 4 miestyövuotta ja osaatteko sanoa... Itse ehdotin 1 600 tuntia.

HAAPALA: 1 600 tuntia on meidän virallinen työaika, joo. Mutta mikä tässä on anteeksi tämä kysymys?

ELLONEN: Kysymys jatkuu. Sen lisäksi ilmoititte että tämä ryhmä ilmoitetussa ajassa 1.4.2006- elokuun loppu 2006 pääsääntöisesti, jonka jälkeen sitten joltain osin jatkettiin vuoden loppuun asti. Pääsääntöisesti materiaali kerättiin kuuden [viiden] kuukauden aikana. No minun matematiikallani kuudessa [viidessä] kuukaudessa on 180 [150] päivää, bruttopäiviä, siksi tätä kysyn. Valistusaineisto kattaa vuoteen 1970 asti, opetussuunnitelmat ja oppikirjat, terveysalan lehdet, terveyden tietokirjat, populaarit, julkaisut, sekä terveys- ja raittiusjärjestöjen materiaaleja ja elokuvia, ehkä jotain muuta materiaalia. Mutta tässä pääsääntöisesti mitä ilmoititte kerätyksi. Ja edelleenkö sama porukka, anteeksi sama ryhmä tässä samassa ajassa keräsi myös nämä?

HAAPALA: Niin

ELLONEN: Että hekö keräsivät myös tämän materiaalin, se on kysymykseni?

HAAPALA: Kyllä.

PUHEENJOHTAJA: Jaaha.

ELLONEN: Onko teidän todistuksenne nyt se että tässä kuudessa kuukaudessa pääsääntöisesti tämä kaikki materiaali, sitä ei ole saatu mistään muualta valmiina, vaan se on tämän ryhmän keräämä tässä ajassa?

HAAPALA: Kyllä, aikaa täytyy kyllä vähän jatkaa syksyn puolelle. Ja ymmärsinkö oikein että päättelet että miten se on mahdollista?

ELLONEN: En minä päättele, kysyn vaan teiltä.

HAAPALA: Voin sanoa että ihmiset ovat tottuneet tekemään tätä työtä, he tietävät missä aineistoa on, he tuntevat arkistot, osaavat käyttää hakemistoja, myös elektronisia aineistoja. Eli kyse on vaan tästä.

ELLONEN: Todistaja Haapala, nämä alkuvuosikymmenten lehdet, niin eikö ne ole ihan fyysisiä lehtiä.

HAAPALA: On meillä myös...

ELLONEN: Vai ovatko ne mikrofilmattuja lehtiä?

HAAPALA: Filmattuja tai skannattuja, niihin on myös aika hyviä hakemistoja. Tää voi olla teille outo asia, mutta tää on kyllä meille aivan tavanomaista. Että vois sanoa että jos tarvitset tällöisiä ihmisiä niin olemme käytettävissä.

Kysymyssarjan taustalla oli tietenkin kantajien asiamiesten laskelma, joka ei millään vahvistanut, että edes ilmoitetun aineiston kerääminen olisi ollut mahdollista ilmoitustussa ajassa. Oli siis syytä epäillä, että professori Haapala olisi saanut aineiston annettuna. Tämän professori Haapala siis kiisti.

## 4.4 Tupakkateollisuuden motiivi disinformaation levittämiseen

Haapala oli rajannut tutkimusaineistonsa ulkopuolelle tupakkateollisuuden mainonnan, jonka vaikutuksia on meillä tutkittu esimerkiksi professori Merja Salon vuonna 1997 julkaistussa väitöstutkimuksessa ”Nautinnon vaaran ja varoituksen merkit. Tutkimus savukemainonnan merkityssisällöistä ja terveysvalistuksen vastakuvista Suomessa 1870–1994” (Salo 1997). Haapala oli rajannut tutkimusaineistonsa ulkopuolelle kaiken muunkin tupakkateollisuuden levittämän, savukkeiden terveysvaikutuksia koskevan disinformaation.

Selvitettäessä, mitä väestö kunakin aikana tiesi savukkeiden sairauksia aiheuttavista ominaisuuksista ja miten väestö ymmärsi riskin, on olennaista myös ymmärtää, miksi tupakkateollisuus levitti näistä kysymyksistä väestön keskuuteen valtavan määrän disinformaatiota lähes kaikissa kuviteltavissa olevissa tiedotusvälineissä. Tällaisen disinformaation levittämiseen täytyy olla jokin järkevä motiivi, joka tulee vähintäänkin kyseenalaiseksi, jos väestö on ollut riittävän tietoinen savukkeiden terveysvaaroista.

Haapala vahvisti käräjäoikeudessa, että Tupakkatehtaiden yhdistyksen (TTY:n) puheenjohtaja Raimo Lintuniemi, joka esiintyi runsaasti julkisuudessa vähätellen terveysrintamaa ja selittäen tupakan terveydelle vaarattomaksi, oli aina toiminut tupakayhtiöiden edustajana.

SAARIKOSKI: Jos esittäisin sellaisen väitteen, että nämä kaikki tupakkateollisuuden johtajat, Lintuniemet ynnä muut ovat vain esittäneet yksityisiä mielipiteitänsä keskustelun aiheesta kuluttajina, hyväksyttekö tällaisen väitteen?

HAAPALA: Ja ovat sitten esiintyneet aina käsittääkseni firmansa edustajina.

Näkemys, jonka mukaan Lintuniemi olisi esittänyt julkisuudessa vain omia mielipiteitään keskustelun aiheesta, oli keskeinen peruste, jolla korkein oikeus katsoi Aho-jutussa (KKO 2001:58), ettei tupakkateollisuus ollut vastuussa tällä tavoin julkisuuteen laskeutusta disinformaatiosta.

Haapalalta kysyttiin monella eri tavalla siitä, miten hän historioitsijana arvioi tupakkateollisuuden motiivia laskea liikkeelle disinformaatiota savukkeiden vahinko- ja aiheuttavista ominaisuuksista. Haapala selitti tupakkateollisuuden henkilöstölehtien sisältämän disinformaation sellaiseksi, jolla ei ollut vaikutusta laajemman väestön tietoisuuteen.

HAAPALA: Emme ole pitäneet lainkaan relevanttina käydä läpi täntyyppistä aineistoa, jonka niinkun jollain mun käsitykseni minun käsitykseni mukaan ei ole niinku yleistä vaikutusta yleiseen käsitykseen. Se heijastaa jotenkin käsityksiä tupakkateollisuuden ja näiden firmojen sisällä. Se on taas ihan toinen asia.

KOSKENVUO: Joo. Eiks nää tuotteen liikkeellelaskijan omat käsitykset tuotteen ominaisuuksista aika olennaisia yleensä tuotteen kuluttajille?

HAAPALA: Jos tämä olisi tota tämä teksti lukisi tupakka-askin kyljessä, että ei aiheuta sairauksia, niin sitten se olisi kyllä todellista harhauttamista, mutta nyt tämä on eri asia.

Haapalan mukaan tupakkateollisuuden viestintä, vähittäiskaupan lehdissä tai muualla, ei mennyt kuluttajille mitään kautta. Kuitenkin hänen tutkimusaineistossaan olevien terveydenhoitoalan sisäisten lehtien (kuten Duodecim, Suomen Lääkärilehti jne.) sisältämä tupakan terveysvaaroja koskeva viestintä oli tutkimuksellisesti relevanttia, koska se välittyi kuluttajille terveydenhuoltohenkilöstön kautta. Samalla hän kuitenkin esittää, ettei vähittäiskaupan lehdissä ollut tieto voi tulla kuluttajien tietoon. Jos ja kun Haapalan perustelematon oletus siitä, ettei tupakkateollisuuden viestintä ole levinnyt myyntiportaista ja henkilökuntakontaktien kautta yhtiöiden asiakaskuntaan, osoittautuu virheelliseksi, tällainenkin aineisto luonnollisesti tulee relevantiksi arvioitaessa väestön tietoisuutta.

Olennaisempaa kuitenkin on, mitä Haapala kykeni kertomaan tällaisen disinformaation levittämisen motiivista ja mitä johtopäätöksiä siitä voidaan tehdä väestön tietoisuudesta savukkeiden terveysvaaroista.

KOSKENVUO: Anna mä jatkan vielä tästä. Olisin historiatutkijana teiltä kysynyt, että pystyttek te historian tutkimusta osaavana henkilönä sanomaan jonkun niin kuin järkevän syyn tälle informaatiolle, joka on ollut lääketieteellisesti tämäntyyppistä, mitä tässä nyt on kaksi esimerkkiä esitetty. Mikä on niin motiivi tälle, pystyttek te historiatutkijana sitä arviomaan?

HAAPALA: Mä voin siis arvella, että mikä on.

KOSKENVUO: Mikä teidän tieteellinen näkemys on asiaan?

HAAPALA: Mä en oo selvittänyt näitä lehtiä, enkä tupakkateollisuuden toimintaa muutenkaan. Mä arvelen, että tupakkateollisuus on ollut tällaisessa aika hankalassa kädessä – välikädessä – tämän yleisen mielipiteen vuoksi ja kyllä monista muistakin, siis siitäkin aineistosta, mikä minulla on - käy ilmi, että tupakkateollisuudella on tuota taipumus ja tarve jollakin tapaa vähätellä näitä tota jyrkkiä kannanottoja.

KOSKENVUO: Ymmärrättek te tavallaan sen motiivin, mikä oli kysymys, että mitä varten tällaista informaatiota lasketaan liikkeelle?

HAAPALA: Mä en sanoisi, että lasketaan liikkeelle, vaan tota.

KOSKENVUO: No tällaista informaatiota annetaan. Te kerroitte, että te olette tutustunut tähän meidänkin kirjalliseen aineistoon pääkuulustelussa ja tämäntyyppistä aineistoa sieltä löytyy niin, pystytte te tutkijana sanomaan sen motiivin, miksi tällaisia kannanottoja annetaan.

HAAPALA: Minusta pitäisi tietenkin kysyä heiltä, mutta niinku mä sanoin niin siinä halutaan pitää torjua tätä kritiikkiä.

KOSKENVUO: Miksi?

HAAPALA: Se on käsittääkseni uhka koko yhtiön toiminnalle, jos tuota tupakointia ei harrastettais.

KOSKENVUO: Miksi tällaista kritiikkiä, joka on uhka käsityksenne mukaan yhtiön koko toiminnalle annetaan, jos kaikki ihmiset tietäisi näistä tuotteen ominaisuuksista?

HAAPALA: En minä tiedä.

KOSKENVUO: Pystytte te historian tutkijana sanomaan siihen vastausta?

HAAPALA: Mä voin sanoa sen, että mä en näe tossa kovin suurta järkeä tossa tommossa tiedottamisessa. En mä oikein ymmärrä sen funktiota, enkä voi sen kummempaa vastausta antaa. Heillä on ollut joku syynsä luoda tällaista mielikuvaa yrityksen sisällä. Tähän on yrityksen omalle henkilökunnalle tarkoitettu.

KOSKENVUO: Mä olisin vielä sitten jatkanut siitä, että kerroitte tähän meidän kirjalliseen asiakirja-aineistoon perehtyneenne ja tätä tämäntyyppistä aineistoa hyvin pitkällä ajanjaksolla tässä oli, eikö näin ollut.

HAAPALA: Kyllä sitä on ja mä olen siihen perehtynyt. Mä en ole siitä sen tarkempaa analyysia tehnyt, mutta mä vaan totesin sen sanoisinko heppoiseksi verrattuna siihen aineistoon, mitä itsellä on.

Haapala ei kuitenkaan osoittautunut niin tietämättömäksi tupakkateollisuuden motiivista kuin mitä hän yritti antaa ymmärtää. Haapala paljasti myös oman kantansa olevan, että tupakkateollisuuden oli syytä pyrkiä neutraloimaan terveystietämisen valistusinformaatiota levittämällä disinformaatiota, koska valistusinformaatio vähensi tupakkatuotteiden myyntiä. Ottaen huomioon, että Haapala oli väittänyt väestön tienneen kaiken aikaa riittävästi savukkeiden terveysvaaroista, häneltä kysyttiin tarkemmin, miten terveystietämisen valistusinformaatio tällaisessa asetelmassa hänen mielestään vaikutti savukkeiden myyntiä vähentävästi.

KOSKENVUO: Te olette tässä kuulustelussa kertonut, että teollisuuden julkisuudessa esittämät tupakan terveysvaaroja koskevat tällaiset vähättelyt ja kiistämiset koskevat lausunnot on tehty siinä tarkoituksessa, että näin on vaikutettu myyntiin. Äsken jollakin tavalla toitte esille Aurejärven teiltä kysellessä, että tupakka-askeissa

olevien varoitusten vastustamisen motiivi on jotenkin liittynyt siihen, että ne voisivat vähentää myyntiä. Oikeastaan kaksi kysymystä. Nämä varoitusten vastustamiset ja nämä julkisuudessa annetut kannanotot, jotka sanoitte näiden terveystieteiden osalta olleen tällaista vähättelyä tai kiistämistä ja luonnehditte osittain valheelliseksi, niin minkälainen tämä ajatuslogiikka siinä taustalla on, että nämä kannanotot ja varoitusten vastustaminen liittyy myyntiin? Kun te itse linkititte ne myyntiin, niin kerrokaa, millä tavalla tämä logiikka toimii?

HAAPALA: Siis sanoin, että arvelen, että tällaiset tekijät voisivat liittyä myyntiin sen takia, että.. En uskalla tarkemmin vastata, koska en tiedä sitten..

KOSKENVUO: Te olette itse nyt sanonut näin, niin millä tavalla te niin kuin loogisesti olette ajatellut tai näin arvellut?

HAAPALA: Se on minun tällainen yleinen käsitys, että jos joku valmistaa jotakin tavaraa, hän haluaa sitä myydä ja hän haluaa eliminoida semmoiset tekijät, jotka haittaavat myyntiä. Myös tupakan huono maine on sellainen asia, joka kaiketi on häirinyt tupakkateollisuutta tai kuviteltu huono maine.

SAARIKOSKI: Millä tavalla se, että viranomaisen varoittaa, että tupakka on vaarallista, haittaa myyntiä?

HAAPALA: En minä tiedä, joku voi kuvitella sitä.

SAARIKOSKI: Jos kaikki tietävät jo, että se on vaarallista. Miten se, että viranomaisen varoittaa, haittaa myyntiä?

HAAPALA: Tähän logiikkaan en osaa vastata mitään.

KOSKENVUO: Te itse otitte sen logiikan esille kuitenkin. Te arvelitte, että nämä kannanotot on annettu siinä tarkoituksessa, että ne vaikuttavat myyntiin. Ja myös nämä varoitusten vastustamiset kytkitte ihan oma-aloitteisesti tähän myyntiin. Mikä ajatus, logiikka siinä on?

HAAPALA: Sanoin, että minä en tiedä, mutta voin..

KOSKENVUO: Täytyy teidän tietää..

PUHEENJOHTAJA: Maltetaan vähän aikaa, että todistaja saa vastata.

HAAPALA: Minulla ei ollut eksaktia vastausta tähän, että miksi tätä vastustettiin, koska minulla ei ole tarkkaa siitä neuvottelusta ja ehdoista, joita siinä käytiin. Ja sanoin vain, kun minulta kysyttiin, että mikä voisi olla sellainen yleinen syy, mikä kenties vaikuttaisi tähän asenteeseen, niin sanoin, että arvelen, että se liittyy tähän tuotteiden myyntiin. Pelätään, että se voisi haitata, mutta en tiedä, oliko tarkalleen ottaen siitä kysymys.

KOSKENVUO: Millä tavalla se vaikuttaa siihen? Te itse sanoitte sen liittymisen myyntiin, niin millä tavalla kannanotot tai varoitusten vastustaminen voi liittyä teidän oman arvelunne mukaan myyntiin?

HAAPALA: Ne voivat vaikuttaa sillä tavalla, että entistä useampi ihminen lopettaa tupakan polton.

KOSKENVUO: Aivan. Ei muuta kysyttävää.

SAARIKOSKI: Ettekö voi sanoa ihan suoraan, että kysymys on siitä, että jos varoitetaan kuluttajia, jotka eivät tiedä savukkeen vaarallisuudesta, niin ne lopettavat sen käyttämisen ja tämä haittaa myyntiä?

PUHEENJOHTAJA: Siis mitä? Mitä tällä nyt tarkoitetaan? Tuohan on todistajan ihan aliarvioimista.

KANTOR: Eikö todistajan ole tarkoitus todistaa täällä?

SAARIKOSKI: Kai saan johdatella, kun hän kiertelee tätä vastausta ihan selvästi.

Haapalan käsitys siitä, miksi tupakkateollisuus on jakanut disinformaatiota savukkeiden terveysvaaroista, näyttää osuvan hyvin yhteen Amerin toimitusjohtajan Jukka Ant-Wuorisen vuonna 1984 Ameri-lehdessä (KTA 558) ilmoittamaan perusteluun: Ant-Wuorinen totesi, että tupakoivien määrää tulee vähentämään sen sukupolven vartuminen, joka koulussa on saanut tupakkavalistusta.

Haapala on vastannut Heikki Hiilamon Tieteessä tapahtuu -lehden numerossa 1/2011 esittämään kritiikkiin lehden numerossa 2/2011 näin: ”Totean lyhyesti, että hänen kuvauksensa siitä, mitä olen tehnyt, kirjoittanut tai miten ajattelen, on julkeasti väärennetty mukaan lukien legenda salaisesta tutkimuksesta ja jopa sen puutteesta”. Haapalan salainen tupakkateollisuuden rahoittama tutkimushanke on sinänsä legendaarinen, joskaan ei tupakkateollisuuden kansainvälisen puolustusstrategian kannalta uniikki. Mitä Haapala on tuon tutkimuksensa pohjalta ajatellut ja kirjoittanut, käy sanatarkasti ilmi kevytsavukejutun aineistosta.



## 5 Kevytsavukeoikeudenkäynnin asiantuntijatodistajat

### 5.1 Kantajien todistajat

Kevytsavukeoikeudenkäynnissä kuultiin kantajien nimeäminä seuraavat lääketieteelliset asiantuntijatodistajat:

**Kimmo Leppo.** LKT.

**Jaakko Kaprio.** LT. Kansanterveystieteen, erityisesti geneettisen epidemiologian professori, Helsingin yliopisto.

**Kristiina Patja.** LT. Terveystieteiden erikoislääkäri. Kansanterveyslaitoksen tupakka-asiantuntijalääkärinä ja erikoistutkijana 2001–2007.

**Pekka Puska.** LKT, VTK, pääjohtaja.

**Matti Rautalahti.** LT. Suomen Syöpäyhdistyksen ylilääkäri.

**Kari Reijula.** LT. Työterveyshuollon erikoislääkäri.

**Arja Rimpelä.** LT. Kansanterveystieteen professori, Tampereen yliopisto.

**Matti Rimpelä.** LT. Stakesin tutkimusprofessori.

**Annamari Rouhos.** LL. Keuhkosairauksien erikoislääkäri.

**Osmo Saarela.** LL. Yleislääketieteen erikoislääkäri.

**Olli Simonen.** LL.

**Pentti Tukiainen.** LKT. Keuhkosairauksien erikoislääkäri. Keuhkotautiopin professori (emeritus), Helsingin yliopisto.

**Harri Vertio.** LT. Suomen Syöpäyhdistyksen pääsihteeri.

**Hannu Vierola.** LL. Naistentautien ja synnytysten erikoislääkäri.

**Veijo Virsu.** FT. Neuropsykologian professori, Helsingin yliopisto.

Kantajien nimeäminä asiantuntijatodistajina kuultiin lisäksi VTT, FT **Heikki Hiilamoa**, joka tuolloin oli Diakonia-ammattikorkeakoulun yksikönjohtajana, sekä YTM **Satu Lipposta**, joka toimi Suomen Syöpäyhdistyksen viestintäpäällikkönä.

## 5.2 Vastaajien todistajat

Vastaajat olivat nimenneet seuraavat asiantuntijatodistajat, jotka olivat joko jättäneet kirjallisen asiantuntijalausannon tai joita kuultiin oikeudenkäynnissä.

**Ole Andersen.** MD. Toksikologi. Ympäristöbiologian professori, Roskilden yliopisto, Tanska. Andersen todisti Helsingin käräjäoikeudessa 19.5.2008. Ennen todistamistaan Suomessa hän oli neuvotellut kansainvälisen tupakkateollisuuden käyttämän asianajotoimiston lääketieteellisten todistajien rekrytoinnista vastaavan asianajajan kanssa. Andersenin kokonaispalkkio käräjäoikeuden osalta oli noin 50.000 euroa.

**Veli-Pekka Lehto.** LT. Patologian erikoislääkäri. Patologian ja kirurgian dosentti. Patologian professori. Lehto todisti Helsingin käräjäoikeudessa 16.5.2008. Lehto oli todistanut aikaisemmin Aho-oikeudenkäynnissä sekä siihen liittyneessä väärän valan jutussa.

**David Mitchell.** Keuhkosairauksien erikoislääkäri, St. Mary's Hospital, Lontoo. Mitchell todisti keuhkosyövän ja keuhkoastumataudin välisestä yhteydestä Helsingin käräjäoikeudessa 13.5.2008. Hän oli saanut palkkioksi todistamisestaan noin 14.500 euroa käräjäoikeusvaiheen osalta. Mitchell kertoi toimineensa noin kymmenen vuoden ajan konsulttina tupakkateollisuudelle. Mitchell oli valittu British Thoracic Societyn julkaiseman aikakauslehti Thoraxin toimituskuntaan. Mitchell ei todistanut enää Helsingin hovioikeudessa.

**Ester Paran.** Sisätautien erikoislääkäri. Ben Gurion University of the Negev, Ber Sheva, Israel. Paran todisti tupakoinnin ja verenpainetaudin välisestä yhteydestä Helsingin käräjäoikeudessa 15.5.2008. Paran kertoi saaneensa palkkioksi 2-3.000 euroa todistamisestaan Helsingin käräjäoikeudessa. Parania ei kuultu uudelleen hovioikeudessa.

**Pieter Postmus.** Postmus oli antanut kirjallisen asiantuntijalausannon. Hän toimi kansainvälisen syöpätutkimusjärjestön International Association for the Study of Lung Cancer (IASLC) hallituksen jäsenenä. Amer ja BAT Finland luopuivat hänen kuulemisestaan todistajana.

**Göran Sedvall.** MD. Neuropsykofarmakologian professori, Karoliininen Instituutti, Ruotsi. Sedvall todisti tupakoinnin ja nikotiinin sekä riippuvuuden suhteesta Helsingin käräjäoikeudessa 15. ja 19.5.2008. Hän sai palkkioksi asiantuntijalausunnostaan ja todistamisestaan Helsingin käräjäoikeudessa noin 60.000 euroa. Hovioikeuden osalta hän sai noin 30.000 euroa lisää.

**Edwin van Wijngaarden.** Associate professor (yliopistonlehtori), epidemiologi, Rochesterin yliopisto, New York, Yhdysvallat. Wijngaarden antoi kirjalliset asiantuntijalausannot todisti kevytsavukkeiden ja erinäisten sairauksia välisestä yhteydestä Helsingin käräjäoikeudessa 20.5.2008. Hän kertoi antaneensa aikaisemmin useita kertoja asiantuntijalausuntoja tupakkateollisuudelle eri oikeudenkäynneissä Yhdysvalloissa. Hän oli toiminut yhteistyössä tupakkateollisuuden käyttämän asianajotoimiston kanssa vuodesta 2003 lähtien. Wijngaarden sai palkkioksi asiantuntijalausunnostaan ja todistamisestaan Helsingin käräjäoikeudessa noin 54.000 euroa. Wijngaarden ei ollut kuultavana enää Helsingin hovioikeudessa. Hovioikeudessa kuunneltiin vain käräjäoikeudessa vastaan otettu todistus tallenteelta.

Edellä mainittujen asiantuntijatodistajien lisäksi kuultiin fysiologi **Michael Dixonia**, joka oli työskennellyt British American Tobaccon tutkijana. Dixon todisti Helsingin käräjäoikeudessa 6. ja 7.5.2008. Lisäksi kuultiin BATCo:n tuotekehitysjohtaja **Graham Readia** sekä Tampereen yliopiston Suomen historian professori **Pertti Haapalaa**.

# Liite 1. KTB 116

Dr. C.I. Ayres

K.D. Kilburn

KDK/FSB/38

18th February, 1977

I have been reading a report (1) prepared for the U.S. National Academy of Sciences/National Research Council. The report contains a statement that one of the eripavines, atorphine, is 10,000 times as effective an analgesic as morphine and has addictive characteristics.

A normal dose of morphine for a 5-hour effect is 10 mg (2), therefore the corresponding dose of atorphine would be 1 µg. Perhaps a regular dose of 0.2 µg/day would generate an addictive craving for the source. If so, 6 µg in, say, 30 cigarettes would provide such a dose assuming a 3% transfer efficiency. The delivery/cigarette would only be about 7 ng (or  $\frac{1}{4}$  of the delivery of benzo(a)pyrene), and analytically difficult to measure.

Do you think the possibility that competitors might use such a route to create brand allegiance for low delivery cigarettes, ought to be discussed at the Research Managers Conference?



K.D. KILBURN

ccs: Dr. S.R. Evalyn  
D.J. Wood, Esq.

1

- (1) Synthetic Substitutes for Opiate Alkaloids, pp 15 & 17, J. Cochin and L. Harris. The Drug Abuse Council, Washington, D.C., 1975.
- (2) Lecture Notes on Pharmacology, p 42, J.H. Burn, Blackwell Scientific Publications, 1968.

107467542

BATCO LTD - WASHINGTON AG TOBACCO LITIGATION

Liite 2. KT 32  
Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n 17.5.1985  
lääkintöhallitukselle lähettämä kirje

Lääkintöhallitus  
Terveyskasvatusosasto  
Haapaniemenkatu 3-5

00530 HELSINKI

*Tupakkatehtaiden Yhdistys*  
FINNISH TOBACCO MANUFACTURERS' ASSOCIATION

LÖNNROTINKATU 4 B 00120 HELSINKI 12  
PUHELIN 045375 - 044441 TELEPHONE  
SÄHKEOSOITE "TUPAKKA" TELEGRAMS  
PANKKI GYP FREDRIKINTORI BANK

SAAPUI  
22.5.1985

Varoitusteksti "Joka vuosi yli 2000 suomalaista  
tupakoitsijaa sairastuu keuhkosityöpään"

On harhaanjohtavaa mainita esimerkkinä numeroarvoja, ts. tarkkoja lukuja kuolemantapauksista, jotka liittyvät sairauksiin, joita on enimmäkseen korkean iän saavuttaneilla, joilla jäljellä oleva todennäköinen elinikä on lyhyt. Tämä sen vuoksi, koska yhteenlaskettu keskimääräinen elinvuosien menetys on melko pieni ja kvantitatiivisen määrittelyn kannalta merkityksetön.

Jotkut tiedemiehet ovat jopa esittäneet, että vaikka tänä päivänä kaikki syövät eliminoitaisiin, näin saavutettu elinikä pidennys olisi tuskin huomattava.

Lisäksi tilastolliset menetelmät, joiden avulla varoitustekstissä olevat arvot on mahdollisesti saatu, eivät tuo esille syy-yhteyksiä, ts. syytä tiettyyn aiheuttajaan. Tällä tavalla varoitustekstin mahdollisia lukijoita varsin todennäköisesti lisäksi johdettaisiin harhaan.

Näistä syistä tupakkateollisuus vastustaa yllämainittua varoitustekstiä, jonka Lääkintöhallitus on laatinut ja joka tulisi ottaa käyttöön vuoden 1986 alusta.

Helsingissä toukokuun 17 pnä 1985

TUPAKKATEHTAIDEN YHDISTYS R.Y.

  
Seppo Salminen  
puh.joht.

  
Raimo Lintuniemi  
asiamies

## Liite 3. KT 52 TTY:n lausunnon 28.8.1986 liitteen sivu 21

- 21 -

LIITE

### JATKUVA KIISTA TUPAKOINNIN TERVEYDELLISISTÄ HAITTAVAIKUTUKSISTA

Samanaikaisesti kun tupakkateollisuuden vastustajat, kieltäytymällä väittelemästä asiasta, yrittävät todistaa päinvastaista, on kuitenkin tosiasia, että on olemassa jatkuvia ja merkittäviä tieteellisiä epäilyksiä tupakoinnista aiheutuvien primaaristen haittavaikutusten suhteen.

Minkään tupakansavun aineosan tai aineosayhdistelmän ei ole todettu aiheuttavan sairauksia ihmisessä. Tulokset, jotka on saatu testaamalla tupakansavulla, koostuvat suuressa määrin epidemiologisista tutkimuksista, joilla pyritään luomaan tilastollisia yhteyksiä tupakoimisen ja erilaisten sairauksien välille. \*/

Tupakansavulla suoritettut inhalaatiokokeet on ihmisten sijasta kohdistettu eri eläinlajeihin. Näin ollen tulosten luotettavuus ihmisiin nähden on kyseenalainen monista eri syistä, varsinkin kun otetaan huomioon selvät fysiologiset eroavaisuudet ihmisen ja eläimen välillä ja ihmisen tupakointitottumusten toteuttamisen mahdottomuus eläinten kohdalla. Sama pätee eläinten ihoreaktiotesteihin, käytettiinpä sitten yksittäistä aineosaa tai aineosayhdistelmää. Lisäksi edellä mainitun kaltaiset tutkimukset on toteutettu täysin epärealistisilla testausaineilla ja kudoksella, joka eroaa merkittävästi siitä kudoksesta, joka altistuu savulle tupakoinnin aikana.

Biologisilla kokeilla, jotka on toteutettu savun aineosilla, on päädytty vaihteleviin lopputuloksiin.

Sitävastoin on tuotu esiin vakavia vaihtoehtoja, jotka vaikuttavat syv-seuraus-suhteeseen tupakoinnin ja erilaisten sairauksien välillä. Näitä seikkoja ovat mm. elämäntyyli, persoonallisuus ja geneettiset taipumukset.

Se, että Rimpelä ei raportissaan myönnä edellä mainittuja seikkoja eikä käytettävissä olevan tiedon rajoituksia, herättää suurta levottomuutta.

---

\*/ Kts. Eysenck, H. J., "Smoking and Health", in Tollison, R. D. (editor), Smoking and Society: Toward A More Balanced Assessment 17-18 (1985)

Liite 4. KT 26  
Väitteitä ja vastauksia

VÄITTEITÄ JA VASTAUKSIA  
TUPAKASTA  
JA  
TUPAKOINNISTA

Julkaisija: *Tupakkatehtaiden Yhdistys*

Lönnrotinkatu 4 B 00120 HELSINKI  
Puhelin 644 373

Jakelu: Tupakkatehtaiden henkilökunta

## TUPAKASTA JA TUPAKOINNISTA

**S**uhtautuminen tupakointiin ja tupakkatuotteisiin on ollut ristiriitaista satojen vuosien ajan. Ensimmäiset arvostelijat kohdistivat kritiikkinsä Amerikan tupakoiviin alkuaikaisiin Kolumbuksen löydettyä Uuden Maailman.

Huolimatta siitä, että vuosisatojen kuudessa suhtautuminen tupakointiin on perinteisesti ollut kielteinen, miljoonat ihmiset maailmassa ovat jatkaneet tupakointiaan ja nauttivat tupakkatuotteista.

Tupakasta ja terveydestä käyty keskustelu on ollut ja on hyvin yksipuolista. Tupakoinnin vastustajien väitteet ovat saaneet laajalti julkisuutta ja yleinen mielipide on paljolti muovautunut heidän näkemystensä perusteella. Tupakoinnin vastustajien toimenpiteet ovat viime vuosina kääntyneet pikemminkin tupakkateollisuuden kuin itse tupakoinnin vastaisiksi. Tieteelliseen tutkimukseen pohjautuva keskustelu on katsoitu loppuun käydyksi.

## Avoin kysymys

Mutta asia ei ole loppuun käsitelty. Arvostetut tiedemiehet ovat tutkimuksissaan pysyneet kannassaan, ettei tupakoinnin ole todistettu aiheuttavan sairauksia. Tätä syystä tupakkateollisuus on jättäytynyt keskustelun ulkopuolelle. Kansainvälinen tupakkateollisuus on sen sijaan rahoittanut vuodesta 1954 lähtien puolueetonta tieteellistä tutkimustyötä, joka pyrkii selvittämään tupakoinnin ja terveyden yhteyksiä.

Ne, jotka väittävät tupakoinnin aiheuttavan kroonisia sairauksia kuten keuhkosyöpää, sydän- ja verisuonisairauksia sekä hengityselinten sairauksia, viittaavat yleensä tutkimuksiin, jotka osoittavat tilastollisen yhteyden eräiden sairauksien ja tupakoinnin välillä.

1

Tilastollinen yhteys ei kuitenkaan ole sama asia kuin syy-yhteys. Monimuotoisen laboratoriotutkimuksen ja myös muun tutkimuksen tarpeellisuus on kiistaton. Sitä tarvitaan, jotta voitaisiin määrittellä onko syy-yhteys olemassa vai ei.

### Monimutkainen asia

Tutkittaessa lähemmin yksittäisiä sairauksia ilmenee, että niiden synnyn selvittäminen on monimutkainen ja vaikea.

Esimerkiksi useat tutkimukset ovat osoittaneet, että niillä tupakoitsijoilla, jotka vetävät tupakansavua keuhkoihinsa, on pienempi riski sairastua keuhkosityöpään kuin tupakoitsijoilla, jotka elvät tätä tee.

Eräs sveitsiläinen tutkimus osoitti, että vaikka sveitsiläisten naisten tupakointi on lisääntynyt viimeisten 25 vuoden aikana, samana aikana sydän- ja verisuonisairaudet ovat vähentyneet huomattavasti. Englantilaisista naisista tehty vastaava tutkimus osoitti samansuuntaista keuhkosityöpään sairastumisesta: tupakointi oli lisääntynyt ja samaan aikaan keuhkosityöpään sairastuminen oli vähentynyt.

Myös monia muita tekijöitä yhdistetään nk. "tupakointiin liittyviin" sairauksiin. Näitä tekijöitä ovat esimerkiksi ympäristösaasteet, radon-kaasu, ammatillinen altistuminen kemikaaleille, ruokavalio, stressi, perinnöllisyystekijät ja kemikaalien esiintyminen ruokatarvikkeissa.

Kun otetaan huomioon kaikki tähänastiset tieteelliset tosiseikat on todettava, että tupakansavun merkitys minkä tahansa taudin alkamisen tai kehittymisen kannalta on epävarmaa ja koko kysymys on edelleen avoin. Lisätutkimuksia tarvitaan ja tupakkateollisuus jatkaa näiden tutkimusten tukemista.

## VÄITTEITÄ JA VASTAUKSIA

**T**upakkateollisuus joutuu nykyään kasvotusten monien vaikeiden kysymysten kanssa. Esimerkkejä näistä ovat mm: tupakoinnin rajoittaminen yleisissä tiloissa ja työpajoilla, tupakkatuotteiden mainontakielto, valmisteveron nostaminen ja tuotevastuuoikeudenkäynnit.

Tupakkateollisuuden edustajina Jouddumme usein keskustelemaan näistä ja monista muista toimintaamme liittyvistä asioista. Seuraavassa pyritään antamaan taustatietoja näihin kysymyksiin.

### Väite

*Kukaan vastuuntuntoinen henkilö ei voi työskennellä yhtiössä, joka valmistaa kuluttajan terveydelle haitallisia tuotteita.*

### Vastaus

Savukkeet ovat laillisia tuotteita, josta miljoonat ihmiset ympäri maailmaa nauttivat.



**Väite**

*Tupakkatehtaat vaativat, että työntekijöiden on poltettava.*

**Vastaus**

Ei pidä paikkaansa. Ketään Suomen tupakkateollisuuden työntekijää ei pakoteta eikä rohkaista polttamaan. Työntekijöillä niinkuin muillakin kuluttajilla on oikeus itse tehdä valintansa. Työnantajat eivät pyri vaikuttamaan valintaan.

**Väite**

*Tupakointi aiheuttaa keuhkosityöpää, sydän- ja verisuonisairauksia, sekä kroonisia hengityselinten sairauksia.*

**Vastaus**

Tupakoinnin on sanottu olevan eräs monista mahdollisista riskitekijöistä, joka on tilastollisesti yhdistetty näihin sairauksiin. Muita tilastollisia riskitekijöitä ovat ikä, perinnöllisyys, ruokavalio, stressi, liikalihavuus, korkea verenpaine, liikunnan puute sekä monet ympäristöön liittyvät tekijät. Sanonta "riskitekijä" ei tarkoita syytä.

**Väite**

*Savukkeet ovat vaarallisia koska rasioissa on varoitus.*

**Vastaus**

Monien maitten hallitukset vaativat, että rasioissa on oltava varoitus. Tupakkateollisuus on aina noudattanut näitä vaatimuksia.

**Väite**

*Kuluttajat polttavat savukkeita, joissa on alhaiset pitoisuudet, koska ne ovat turvallisempia.*

**Vastaus**

Monet tupakointisijat polttavat mieluummin kevytsavukkeita. Toiset pitävät niiden miedommasta mausta. Kevytsavukkeiden suosion syy perustuu kuluttajien yksilöllisiin makutottumuksiin.

**Väite**

*Tupakansavun ferva, nikotiini ja häkä ovat vaarallisia.*

**Vastaus**

Tupakansavun aineosat lienevät maailman eniten tutkittuja aineita. Tupakansavu sisältää hyvin pieniä määriä näitä aineita, eikä ole osoitettu, että minkään näiden aineosien ja sairauksien välillä olisi syy-yhteyttä.

Mielenkiintoinen tulos on saatu tutkittaessa sellaisia työntekijöitä, jotka ovat monia vuosia työskennelleet tietyillä olosuhteissa, joissa on jatkuvasti poikkeuksellisen korkeat häkäpitoisuudet. Heistä ei kuitenkaan löytynyt sen enempää sydän- ja verisuonisairauksia kuin muistakaan väestöryhmistä.

**Välite**

*Tupakkateollisuus suhtautuu välinpitämättömästi tupakoinnin terveysriskeihin.*

**Vastaus**

Päinvastoin, kansainvälinen tupakkateollisuus käyttää tupakointiin ja terveyteen liittyvään tutkimustyöhön kymmeniä miljoonia.

Jatkuvasta tutkimustyöstä on jo saatu arvokasta tietoa keuhkosyövästä, sydänsairauksista, kroonisista hengityselinten sairauksista ym.

**Välite**

*Yhä usemmat ihmiset lopettavat tupakoinnin kokonaan tai vähentävät kulutustaan koska katsovat tupakanpolton olevan vaarallista.*

**Vastaus**

On jokaisen henkilökohtainen asia päättää tupakoidako vai ei. Eri systä tehdään sekä lopettamis- että aloittamis- päätöksiä. Kuitenkin miljoonat ihmiset ympäri maailmaa nauttivat edelleen tupakoinnista. Tätä nykyä suomalaisesta aikuisväestöstä noin 29 % tupakoi esitettyistä terveysriskeistä huolimatta.

**Välite**

*Tupakansavu on haitallista myös tupakoimattomille.*

**Vastaus**

Ympäristössä esiintyvän tupakansavun ei ole voitu osoittaa vahingoittavan tupakoimattomien terveyttä.

Tupakansavu saattaa ärsyttää joitakin ihmisiä, mutta ympäristön tupakansavun mahdolliset vaikutukset tupakoimattomiin ovat edelleen tieteellisen tutkimuksen kohteena.

Jotta tupakoimaton henkilö joutuisi hengittämään yhden savukkeen nikotiinimäärän hänen pitäisi istua ravintolassa yhtäjaksoisesti 17,5 päivää ja tupakointien osastossa lentokoneessa 8 edestakaista lentoa New Yorkista Tokioon tauotta.

**Välite**

*Tupakansavu on suurin syy sisätilojen ilman huonoon laatuun.*

**Vastaus**

Huonosti toimiva tai puutteellinen ilmastointi on suurin syy huonoon ilman laatuun, ei tupakointi.

Tupakansavusta on tullut helppo syntipukki niille, jotka haluavat nopean ja yksinkertaisen ratkaisun sisäilman laadunparantamiseen. Jos huoneilmassa on näkyvää tupakansavua, se johtuu useimmiten rakennuksen tai huoneen huonosta ilmastoinnista. Tämä on todistettu useissa eri tutkimuksissa eri puolilla maailmaa.

### Väite

*Tupakanpolitto tulisi kieltää työpaikoilla. Useimmat työnantajat ovat rajoittaneet tupakointia työpaikoilla ja tupakointia pyritään valvomaan yhä enemmän.*

### Vastaus

Suurin osa työnantajista on edelleen sitä mieltä, että tupakoinnista työpaikoilla päättävät parhaiten työntekijät itse terveellä talonpoikaisjärjellä ja suvaitsevaisesti.

Taloustutkimus Oy:n vuonna 1987 tekemän tutkimuksen mukaan vain 4 % runsaasta 1000:sta haastatellusta suomalaisesta halusi viranomaisten päättävän työpaikkatupakoinnista. Vastaajista 38 % halusi työntekijöiden sopivan keskenään tupakoinnista ja sama määrä hyväksyi päätöksentekoon mukaan myös yrityksen johdon; yhteensä siis 76 %. Sama tutkimus paljasti, että vastaajista vain 4 % koki tupakansavun haitalliseksi työpaikallaan.

### Väite

*Tupakkamainonnan kieltö on oikeutettu, koska mainonta rohkaisee tupakoinnin aloittamista.*

### Vastaus

Tupakkamainonnan tarkoitus on tehdä tunnetuksi savukemerkkejä — ei tupakointia.

Mainonta on keino tiedottaa laillisesta tuotteesta kuluttajille. Tupakoitsijoilla on oikeus saada tietoa käyttämistään tuotteista ja tämän tiedon tarjoaa heille mainonta.

On osoitettu, että mainonta ei ole merkittävä tekijä tupakoinnin aloittamiselle. Tuoreessa tutkimuksessa selviteltiin tupakointitottumuksia mainonnattomissa maissa sekä mainontaa sallivissa maissa. Mitään yhteyttä mainontakieltoon ja nuorten tupakoinnin aloittamisen välillä ei voitu havaita.

Miksi nuoret aloittavat tupakanpolton? Tärkeimpiä tekijöitä näyttää olevan ystävien ja perheen vaikutus sekä muut sosiaaliset tekijät.

Esimerkiksi Norjassa, jossa on ollut mainontakieltö vuodesta 1975 lähtien, tupakanpolitto nuorten keskuudessa on yleisempää kuin mainonnan sallivissa maissa. Näin on myös Suomessa, jossa täydellinen mainoskieltö tuli voimaan 1978.

**Väite**

*Valmisteveron korottaminen on oikeutettua, koska näin lisätään valtion verotuloja ja saadaan ihmiset lopettamaan tupakanpolttota.*

**Vastaus**

Savukkeiden valmistevero horjuttaa ankarammin juuri niiden taloutta, jotka muutenkin ovat taloudellisesti ahtaalla. Hintojen korotus vaikuttanee hetkellisesti kulutuksen määrään, mutta sillä ei näytä olevan vaikutusta tupakoitsijoiden lukumäärään.

**Väite**

*USA:ssa on meneillään monta tuotevastuu oikeudenkäyntiä ja monessa maassa tupakkateollisuus on oikeudenkäynnin edessä.*

**Vastaus**

Vuodesta 1954 USA:ssa on käynnistetty yli 300 tuotevastuu oikeudenkäyntiä tupakkateollisuutta vastaan. Tupakkateollisuus ei ole niistä hävinnyt eikä sopinut ainuttakaan juttua lukuunottamatta yhtä ylemmässä oikeusasteessa vireillä olevaa tapusta (Cipollone), jossa kanne perustuu harhaan johtavaan mainontaan. Tupakkateollisuutta vastaan nostettujen kanteluiden määrä on USA:ssa huomattavasti vähentynyt vuoden 1988 aikana.

Suomessa alkoi vuonna 1988 Euroopan ensimmäinen tuotevastuu oikeudenkäynti kahta tupakkatehdasta vastaan. Uskomme kanteen olevan vailla perusteita.

**Väite**

*Tupakanpolitto perustuu riippuvuuteen.*

**Vastaus**

Eri ihmiset lopettavat eri syistä. Myös tupakoinnin lopettamiseen on monenlaisia syitä. Useimmat tupakoitsijat pääsevät tavastaan eroon ilman minkäänlaista ammattiapua, jos niin haluavat.

## Liite 5. Lakivaliokunnan mietintö

2

1990 vp. — II LaVM n:o 4 — Esitys n:o 119/1989 vp.

*Tuotevastuulain soveltaminen  
tupakkatuotteisiin*

Hallituksen esityksen perusteluissa on todettu, että tupakan kohdalla voidaan lähteä siitä, että tuotetta käyttävän voidaan katsoa olevan tietoinen niistä vaaroista, joita varmuudella tai suurella todennäköisyydellä liittyy tupakan käyttöön. Tupakkatuotteiden markkinointi kohdistuu kuitenkin pääasiassa lapsiin ja nuoriin sekä keskimäärin vähemmän koulutusta saaneisiin, joita tupakan vaaroista tiedottavan terveyskasvatuksen on vaikea tavoittaa ja vakuuttaa. Erityisen vaikeaksi tupakan vaaroista kertovan tiedon perillesaamisen tekee se, että tupakkateollisuus edelleen täysin kiistää tuotteidensa käytöstä aiheutuvat terveysriskit. Tupakkatuotteet aiheuttavat varsin nopeasti voimakkaan riippuvuuden, jolloin lapsena tai nuorena aloitettua käyttöä on vaikea myöhemmin lopettaa.

Tupakka on kiistatta sellainen tuote, jota lakiehdotuksen 1 §:ssä tarkoitetaan ja jonka aiheuttama vahinko voi tulla korvattavaksi tämän lakiehdotuksen mukaan. Lakiehdotuksen 3 §:ssä on vahingonkorvausvelvollisuuden edellytykseksi säädetty, että tuote ei ole ollut sitä liikkeelle laskettaessa niin turvallinen kuin on ollut aiheutta odottaa. Turvallisuutta arvioitaessa on otettava huomioon tuotteen ennakoitavissa oleva käyttö, tuotteen markkinointi ja käyttöohjeet sekä muut seikat.

Hallituksen esityksen perusteluissa on todettu, että markkinoinnilla tarkoitetaan tässä yhteydessä kaikkia tuotteesta ilmoituksissa tai mainoksissa taikka pakkauksessa tai kaupan yhteydessä annettuja tietoja. Markkinointi ja siinä käytetty kuvamateriaali voivat vaikuttaa tuotetta käyttävän käsitykseen tuotteen turvallisuudesta. Käyttäjälle voidaan antaa liioitellun myönteinen kuva turvallisuudesta sekä antamalla tuotteesta tietoja että vaikenemalla vaaratekijöistä. Kummassakin tapauksessa tällä on vaikutusta siihen turvallisuuden tasoon, jota tuotteelta voidaan kohtuudella edellyttää.

Merkittävä tuotevastuulain kannalta on nimenomaan tuotteen valmistajan ja käyttäjän välinen suhde. Tästä syystä ulkopuolisen eli esimerkiksi lääkintöhallituksen varoitusta tuotteiden vaaroista ei voida katsoa riittäväksi vapauttamaan valmistajaa vastuusta. Talusvaliokunnan lausuntoon viitaten ja ottaen huomioon tupakkatuotteiden markkinointitavat ja markkinoinnin kohderyhmän sekä tupakkatuotteiden käytöstä aiheutuvan voimakkaan riippuvuuden samoin kuin sen, että tupakkateollisuus kiistää tupakasta aiheutuvat terveysvaarat, valiokunta katsoo, että tuotevastuulaki soveltuu myös tupakkatuotteisiin.